

Bag om bekymringen

-en eksistentiel analyse af grunden til menneskets bekymring

Et speciale på
Psykologisk institut
Københavns Universitet

Udarbejdet af Louise Sølvsten Nissen
under vejledning af Judy Gammelgaard
December 2005

243170 anslag
svarende til 90 normalsider

Abstract

"Understanding worry"¹ deals with two main issues: "Why do people feel worried?" And "why is the power of worry at times disproportionate to the underlying problem?" I have chosen to look at these issues from an existential perspective, and I have found answers to my questions by applying a phenomenological approach to the selected texts and theories.

Overall I have found that the answer to my questions is multifaceted. Accordingly, worry may reflect an underlying and repressed psychological conflict, a concern that part of one's self-identity is at risk, or an awareness of one's inevitable death, whether wanted or not. These sources of worry all relate to what I have chosen to call self-centered worry. When, at other times, we are overcome by compassionate worry, it is caused by the simple fact that we love. Finally, I have found that both self-centered and compassionate worry can be caused by a lack of faith in general.

There are also several reasons why the experience of worry can, at times, seem out of proportion to the underlying problem. When worry seems disproportionately severe it may, in the first place, be due to an inner psychological conflict; it may also be due to the particular worry containing a symbolic element with great subjective significance. When worry at other times seems disproportionately mild, it may, conversely, be due to the person's ability to put the situation in a broader perspective, thereby bringing more clarity to the relevant worry and making the underlying problem seem less significant. Furthermore, the reason may be that the person, through faith, is able to look beyond the acute problem and hold on to a hope that breaks the worry's power.

In short, I have found that there are good reasons why we experience worry and why our worry may, at first glance, seem out of proportion to the underlying problem.

---

¹ I have chosen the English term "worry" although it is not quite the same as the Danish term "bekymring" because I have found that this term equals what the Danish word best.

Indholdsfortegnelse

1. Indledning og problemformulering	1
1.1 Cases	2
1.2 Afgrænsning	3
1.3 Begrebsafklaring	7
1.4 Metode	10
• Fænomenologiens grundtræk	10
• Fænomenologiens aftryk i opgaven	13
2. Bekymringens niveauer og former	15
2.1 Mays angstbegreb	15
2.2 Bekymringen set i lyset af Mays angstbegreb	19
2.2.1 Bekymringen - en del af menneskets natur?	19
2.2.2 To niveauer?	21
• Forskudt bekymring	23
• Psykisk realitet	26
• Bekymringens symbolske betydning	30
• Gåden om bekymringens styrke	35
2.2.3 Præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation	37
2.3 Opsummering	42

3. Betydningen af den omsorgsfulde bekymring	45
3.1 Sygdommen til Døden	46
3.2 Peer Gynts mangel på omsorgsfulde bekymring	51
3.3 Solvejs omsorgsfulde bekymring	56
3.4 Mays fortolkning af Peer Gynt	58
3.5 Den omsorgsfulde bekymrings betydning set i lyset af Mays Peer Gynt-fortolkning	63
3.6 Opsummering	68
4. Troens betydning for bekymringen	69
4.1 De tretten taler	69
• Besiddelsens bekymring	70
• Sammenligningens Bekymring	72
• Selvplagelsens bekymring	76
4.2 Anvendelse og perspektivering af Kierkegaards tanker	81
4.3 Opsummering	86
5. Sammenfatning og konklusion	88
Litteraturliste	91

Bag om bekymringen

1. Indledning og problemformulering

De fleste af os kender til bekymringens tag i vore liv. For nogle er bekymringen en determinerende del af hverdagen, mens den for andre blot viser sig under særlige forhold. Men alle kender vi bekymringen og bruger begrebet i situationer, der strækker sig lige fra bekymringen om, hvorvidt man nu huskede at låse sin cykel, til en mors bekymring for sit dødssyge barns chancer for at overleve. Bekymringsfænomenet er således et meget nuanceret begreb, der spænder vidt, og dog har vi alle om ikke en klar så i hvert fald en approksimativ forståelse af, hvad bekymring er. Netop dette, at begrebet er så almen kendt samt det faktum at bekymringen til tider kan få en meget stor plads i vore liv, har været med til at fange min interesse for dette fænomen. Dertil har bekymringen ofte den virkning, at den kan lamme og fiksere mennesker i en smerte, der ved en umiddelbar betragtning kan virke frugtesløs. Dette har yderligt skærpet min interesse for fænomenet og har fået mig til at undres over, hvorfor vi egentlig bekymrer os. For hvad er det, der gør, at vi vedbliver med at bekymre os, når bekymringen tilsyneladende ofte leder mennesket ind i en ineffektiv og nyttesløs smerte? Og hvorfor har vi til tider så svært ved at vriste os ud af bekymringens knugende tag? Kan det tænkes, at der, når alt kommer til alt, er noget grundlæggende positivt i det at bekymre sig? Eller er der noget i bekymringens væsen, der får os til at bekymre os, selvom bekymringen kan virke unødigt tærende?

Ud af denne primære undren opstår der for mig også en anden mindre grundlæggende, men dog meget interessant og relevant undren, nemlig en undren over hvorfor bekymringen undertiden kan virke ude af proportioner i forhold til det, der er bekymringens objekt. Eller sagt med andre ord: Hvorfor er bekymringens styrke ikke altid ligefrem proportional med størrelsen af de farer, der måtte true eller sandsynligheden for, at de vil indtræffe?

Et enkelt og hurtigt svar har jeg ikke kunnet finde hverken på min primære eller min sekundære undren, da der ikke er skrevet meget om bekymringens væsen til trods for, at bekymringen både er

Bag om bekymringen

---

et alment kendt og et væsentligt fænomen i mange menneskers liv. Indenfor den skandinaviske litteratur har publikationerne således begrænset sig til enkelte avis- og tidsskriftartikler, et par bøger samt en række børnebøger. Og om end der internationalt har været en stigende interesse for bekymringsfænomenet, begrænser udgivelserne sig dog primært til artikler, der beskriver enkeltstående forskningsforsøg. En større teoribaseret psykologisk udredning af bekymringens væsen har vi således stadig til gode. Manglen på psykologiske teorier på området har dog ikke elimineret min undren, hvorfor jeg i stedet har valgt at samle mine spørgsmål i denne opgaves problemformulering i håbet om at kunne finde svar på min undren ved at gå bag om bekymringens væsen. Min problemformulering, der lyder derfor som følger:

”Hvorfor bekymrer mennesker sig? Og hvorfor er vore bekymringer sommetider ude af proportion med bekymringens objektive objekt?”

1.1 Cases

For at fastholde det konkrete aspekt har jeg valgt at skildre to cases, som begge er baseret på fortællinger fra det virkelige liv. Den ene fortælling danner rammen om en case, hvor bekymringen fyldte meget på trods af, at bekymringens objekt - selv i værste tilfælde - ikke ville få særligt vidtrækkende konsekvenser. Den anden fortælling giver derimod grundlaget for en case, hvor der stod meget på spil for den bekymrede, uden at bekymringen dog fik magten over den bekymredes liv. Jeg vil igennem opgaven belyse de to cases ud fra de teorier, som jeg vælger at trækker frem.

Det våde telt

Ida lå i sit lille 3-mandstelt på en campingplads syd for Napoli. Regnen dunkede på teltet og forstyrrede hendes nattesøvn. Hun skulle videre til Sicilien tidligt næste morgen, og teltet skulle derfor pakkes sammen. Hvis det dog bare ville holde op med at regne. Det ville blive en lang tur, og det var vigtigt, at teltet var tørt, så det ikke lå og mugnede. Hvis bare teltet kunne nå at blive tørt. Ida bad til Gud, om han ikke ville lade regnen høre op. Men regnen bankede stadig på teltets sejl. Tankerne for rundt i hendes hoved. Hun burde lægge sig til at sove. Regnen holdt jo ikke op, fordi hun holdt sig vågen. Men hun kunne ikke sove. Hvis det dog bare ville holde op med at regne!

Bag om bekymringen

Vil min mand dø?

Anna har været gift med Henrik i 24 år. Henrik har en forfærdelig dårlig hud, der har gjort, at hele hans krop til tider har været et stort væskende sår. Dette har ført ham gennem utallige smertefulde og langvarige behandlinger. For et par år siden fik Henrik sin første blodprop. Siden besvimed han på grund af kortvarigt hjertestop, og han skulle derfor have pacemaker. Men pacemakere blev udstødt på grund af infektion i hans dårlige hud. Og som ”kronen på værket” fik han for nylig konstateret epilepsi. Nu må han ikke køre bil, på grund af risikoen for at han kramper. Han kan ikke passe sit job uden en bil, og de bor i en tjenestebolig, der er knyttet til hans job.

For Anna er der således mange ting, der står på spil. Vil hendes mand snart dø? Hvordan skal det gå dem, hvis Henrik ikke får det bedre? Og hvor skal de bo, hvis han mister sit job? Men trods de mange skæbnesvangre spørgsmål og uvisse omstændigheder lammer bekymringen ikke Anna. Hun håber det bedste og frygter til tider det værste, men bekymringens tærende greb har ikke lukket sig stramt om hende.

Med hensyn til brugen af disse to cases, er det vigtigt for mig at understrege deres eksemplificerende karakter. De to cases tjener udelukkende i et konkretiserende øjemed. Men konkretiseringen kan medføre, at skildringen af bekymringen kan forekomme fejlagtig forenklet. For bekymringen kan have utallige ansigter og dermed se væsentlig anderledes ud, end det de to cases viser. Midt i fokuseringen på de to cases er det derfor vigtigt at være opmærksom på den store variation af enkelttilfælde, som bekymringsbegrebet kan rumme.

1.2 Afgrænsning

Som jeg har antydnet, kan bekymringen udfolde sig til et stort og vidtstrakt fænomen, der rummer mange facetter og nuancer. Ligeledes kan fænomenet anskues fra mange forskellige vinkler, hvilket selvsagt vil give forskellige opfattelser af, hvordan fænomenet skal forstås. For ikke blot at skulle skøjte hen over forskellige forståelser af bekymringens årsag og karakter har jeg valgt at indsnævre mit fokus, for derved bedre at kunne nå i dybden.

Min første afgrænsning retter sig mod forholdet mellem normalitet og patologi. Psykologisk set kan bekymringen med rimelighed placeres i grænseområdet mellem normalitet og patologi. På den ene

Bag om bekymringen

---

side er bekymringen et særdeles alment fænomen, som vi alle kender til - ikke blot af omtale men af egen erfaring. Som sådan hører begrebet fint hjemme i den almenpsykologiske verden. På den anden side kan bekymringen også kategoriseres inden for det patologiske område. Hverdagslivets bekymringer kan med andre ord tage over i en sådan grad, at der snarere bliver tale om patologi end normalitet. Det sker for eksempel der hvor bekymringen om, hvorvidt man nu fik slukket komfuret, driver en til at gå tilbage for at tjekke det, ikke bare én gang, men utallige gange. Ikke bare én dag men mange dage. Da begynder bekymringens ansigt mere og mere at ligne neurosens, og vi bevæger os derved ind på patologiens område. Hvor den eksakte grænse mellem normaliteten og patologien går, kan det dog være svært at bestemme, da der langt på vej er tale om et kontinuum. Men klart er det, at der er et stort nuancespænd fra den ene til den anden ende af dette kontinuum, og dog kan både den normale bekymring og den patologiske bekymring grupperes indenfor samme overordnede begreb: bekymring. Til trods for at begge former kan bære prædikatet "bekymring", er de to former for bekymring dog væsensforskellige. For mens den normale bekymring, er en almindelig følelse, som vi alle indimellem oplever, er den patologiske bekymring snarere en lidelse eller skadelig dysfunktion, som kun de få må leve med.² Overordnet kan man sige, at selvom den normale bekymring ganske vist kan fylde en del over kortere eller længere tid, har den dog en afgrænset plads i den bekymredes liv. Den patologiske bekymring kan derimod være mere uafgrænset og determinerende for den bekymrede. Endvidere er det kendetegnede for den normale bekymring, at den er rettet mod fremtiden, hvilket jeg vil komme nærmere ind på i min begrebsafklaring. Den patologiske bekymring kan derimod også være rettet imod fortiden, og dermed være fikseret i en umiddelbar udsigtsløs tilstand, idet fortiden ikke ændrer sig. De to former for bekymring er således meget forskelligartede, hvorfor de for mig at se vil kræve to selvstændige analyser. For ikke at brede mig over for stort et felt, har jeg derfor valgt at sætte fokus på den almenpsykologiske del af bekymringen. Dog vil det psykopatologiske aspekt også til tider komme til at spille en mindre rolle i baggrunden, da denne del både kan være med til at sætte normaliteten i relief, og da normaliteten til tider kan rumme et strejf af patologien, uden dog at blive egentlig patologi. Sidstnævnte kunne med Freuds terminologi gå under betegnelsen "hverdagslivets psykopatologi". Overordnet vil det dog være den almenpsykologiske del af bekymringen, jeg koncentrerer mig om. For klarheds skyld er det dog vigtigt at understrege, at jeg med betegnelsen

---

² Wakefield, J. C. (1992)

Bag om bekymringen

”almenpsykologisk” henviser til den del af psykologien, der har det almenmenneskelige som sit genstandsfelt. Altså den psykologiske forskning og teori, som beskæftiger sig med menneskets adfærd og oplevelser i almindelighed. Når jeg finder denne præcisering betydningsfuld skyldes det, at betegnelsen ”almenpsykologien” også kan henvise til den brede samling af forskellige psykologiske retninger og discipliner, og således forstås som modsætningen til de enkelte specialpsykologier. Eller betegnelsen kan henvise til hele psykologien som grundvidenskab sat op imod den anvendte psykologi³. Når jeg således bruger betegnelsen ”almenpsykologisk”, har jeg hverken det brede psykologiske teorispektrum eller hele den psykologiske grundvidenskab i tankerne, men derimod den mere afgrænsede del af psykologien, der omhandler de almenmenneskelige psykologiske mekanismer.

Min fokusering på det almenpsykologiske aspekt fører mig videre til endnu en afgrænsning, nemlig valget af mit teoretiske udgangspunkt. Jeg har her valgt primært at benytte en eksistentiel tilgangsvinkel. Dette valg er både grundet på tilvalg og fravalg. Først og fremmest har jeg fravalgt at lade de klinisk orienterede teorier være bærende i opgaven, da disse grundlæggende har et andet fokus og genstandsfelt end det almenpsykologiske, nemlig det psykopatologiske. Dernæst fandt jeg det afgørende, at de teorier, der skal danne grundlaget for opgaven, har den almenmenneskelige tilværelse som omdrejningspunkt, frem for blot at have den som et appendiks. På denne baggrund faldt mit valg på de eksistentielle teorier, da disse netop beskæftiger sig med menneskets grundvilkår og dermed koncentrerer sig om menneskets almene psykologiske mekanismer, frem for de psykopatologiske. Endvidere fandt jeg den eksistentielle tilgangsvinkel spændende og relevant i en tid, hvor den enkelte er sin egen lykkes smed som aldrig før, og hvor man på mange måder har lagt de store kollektive og meningsgivende fortællinger bag sig -aspekter som måske kan have indflydelse på bekymringens rolle i vore liv, da det har betydning for, hvor meget vi lægger ind under vores eget ansvar.⁴ Endelig var det indenfor den eksistentielle retning, at jeg fandt bekymringens fænomen omtalt mest direkte.

---

³ Egidius, H. et al. 2001 p. 31

⁴ Zachariae, B. & Netterstrøm, B. (2003) p. 21

De teoretikere jeg har valgt at benytte, er psykologen Rollo May (1909-1994) samt teologen og filosofen Søren Kierkegaard (1813-1855). Når jeg har valgt at benytte Rollo May skyldes det, dels at May i sin forståelse af angsten gør begrebet så rummeligt, at jeg mener det med rimelighed også kan favne noget af bekymringens væsen og således kaste lys over bekymringsbegrebet, og dels at May giver en fortolkning af Henrik Ibsens "Per Gynt", som jeg finder yderst givende i en bekymringsdiskussion. Begrundelsen for mit valg af Søren Kierkegaard ligger først og fremmest i, at han er den, der har omtalt bekymringen mest eksplicit. Men samtidig sprænger Kierkegaard også de rammer psykologien normalt holder sig inden for og går transcendentalt til værks, idet han inddrager Gud som en afgørende faktor. Inddragelsen af det metafysiske finder jeg både interessant og relevant, da jeg forestiller mig, at menneskers tillid til det, der er større end dem selv, kan have betydning for deres tendens til bekymring.

1.3 Begrebsafklaring

I forlængelse af afsnittet om opgavens afgrænsning, finder jeg det nærliggende at undersøge hvad begrebet bekymring dækker over, og hvad det er differentieret fra, da en begrebsafklaring udover at virke klarificerende også kan have en afgrænsende effekt.

Bekymring er en almenmenneskelig følelse. Den kan være svær at skelne fra beslægtede følelser, og dog har den en ganske særegen karakter, ligesom den enkelte farve i regnbuen er helt unik og dog kan være svær at adskille fra de øvrige farver. Bekymringen befinder sig således ikke afsondret og isoleret på det almenmenneskelige følelsesregister, men deler i nogen udstrækning væsenstræk med andre følelser. At bekymringen kan opfattes som en enhed i et større system kommer blandt andet til udtryk i psykiater Due Madsens artikel: "Beskyttelse og belastning", hvor han tegner et kontinuum, der strækker sig fra den totale afspænding, der er kendetegnet ved tryghed og ro, henover agtpågivenhed, bekymring, frygt, angst og som ender i panik.⁵ Bekymringen kan altså placeres på et kontinuum, hvor eksempelvis angsten også placeres. Bekymringen og angsten har således fællesnævnerne om end der er tale om to meget forskellige følelser. Umiddelbart betragtet er der da også visse ligheder, såsom begge følelsers tendens til at virke altoverskyggende, handlingshæmmende og humørnedsættende. Ligeledes deler bekymringen væsenstræk med andre

---

⁵ Madsen, J. D. (2004)

Bag om bekymringen

---

fænomener som for eksempel omsorgen og grubleriet, men igen er der tale om fænomener, der er beslægtede med bekymringen uden dog at være identiske med denne. For selvom bekymringen både kan rumme et strejf af omsorg og grubleri er bekymringen andet og mere end både omsorgen og grubleriet. Og hverken omsorgen eller grubleriet indeholder nødvendigvis et moment af bekymring.

At se bekymringen i relation til beslægtede følelser og fænomener tydeliggør således, at bekymringen er et nuanceret og sammensat begreb. Desuden giver det en fornemmelse af, hvor bekymringen befinder sig på den følelsesmæssige skala og hvad bekymringen dermed approksimativt er. Samtidig anskueliggøres det også, at den brede referenceramme netop kun giver pejlemærker om, hvad bekymring er, og at et så mangesidigt begreb let kan blive svævende og konturløst. Nu da rammen er lagt, bliver det derfor af afgørende betydning at få stillet skarpt på selve begrebet, sådan at grundstenen i min opgave, nemlig begrebet bekymring, ikke blot bliver en diffus og uafgrænset størrelse, men derimod et præcist defineret begreb, der kan arbejdes med.

Etymologisk bestemt kommer ordet bekymring af det tyske ord *"bekümmern"*, der er afledt af den gamle tyske glose *"kummer"*.⁶ Mens *bekümmern* direkte oversat svarer til det danske ord bekymre, svarer det tyske *"kummer"* ikke blot til begrebet sorg, som er den danske betydning af ordet kummer, men også til fænomener som kvaler, græmmelse og sort fortvivelse. Ordet bekymring har altså en noget trist klang, når vi ser det i et etymologisk lys.

I *"Ordbog over det danske sprog"* kan man finde bekymringen beskrevet som *"ængstelig uro"*, eller som en *"ængstelig følelse af ansvar, pligt, omsorg el. lign. med hensyn til åndelig eller timelig velfærd"*. Endelig påpeges det, at man bekymrer sig *"med tanken på fremtiden"*.⁷ Bag de forholdsvis få ord, gemmer der sig nogle bemærkelsesværdige iagttagelser angående bekymringens væsen. Først og fremmest beskrives bekymringen med ord som ængstelig og uro. Den bekymrede er præget af en uro. Ikke forventningens eller spændingens uro, men en uro, hvis fortegn er *"ængstelig"*. Denne iagttagelse af bekymringens væsen bliver tydeligere, når den holdes op imod

---

⁶ Nilsen, N. Å. (1959)

⁷ Dahlerup (1920)

dens kontrast, nemlig roen. Det er som om, at den bekymredes ængstelige uro skinner klarere igennem, når tanken rettes ind på, hvad den bekymrede ikke er i besiddelse af. Den bekymrede mangler roen. Antitetisk bestemt kan man altså sige, at bekymringens modsætning er roen.

Endvidere bliver bekymringen beskrevet som en ”*ængstelig følelse af ansvar, pligt, omsorg el. lign. med hensyn til åndelig eller timelig velfærd*”. Den bekymredes uro udspringer af, at han eller hun på en eller anden måde føler sig knyttet til bekymringens objekt. Hvad enten båndet er karakteriseret af ansvar, pligt eller omsorg, så oplever den bekymrede et engagement i forhold til bekymringens objekt. Dette forhold synes umiddelbart mere forståeligt i nogle tilfælde end i andre. For eksempel er det oplagt, at Anna føler omsorg for Henrik og hans helbred. Hun føler sig knyttet til sin mand og hans livssituation. Givetvis tænker hun også på, om ikke, der er noget, hun kan gøre. Knap så lige til er det i eksemplet med Ida. Man kan vel ikke sige, at hun føler ansvar, pligt eller omsorg for om teltet er tørt. Hun kan jo hverken gøre fra eller til. Og dog er det, som om hun påtager sig en form for ansvar. Hun prøver at få det til at holde op med at regne, idet hun benytter sin eneste mulighed, nemlig at råbe til Gud. Men selv i bønner lægger hun ikke ansvaret i Guds hænder, i hvert fald ikke i en sådan grad at hun bliver befriet fra byrden selv. Dybest set er Ida således engageret i, om det holder op med at regne. Hun påtager sig et ansvar, der ikke er hendes, og dermed er hun blevet knyttet til bekymringens objekt. Det er altså muligt gennem bekymringen at føle ansvar, pligt eller omsorg for noget, som man reelt ingen indflydelse har på og derigennem blive knyttet til bekymringens objekt. Netop denne iagttagelse er vigtig, da vi sjældent har nogen reel indflydelse på det, vi bekymrer os for.

Videre siger definitionen, at den bekymredes engagement har et mål, nemlig at opnå ”...*åndelig eller timelig velfærd*”. Bekymringen er altså ikke en diffust svævende følelse, der ikke har nogen retning. Nej, bekymringen har et mål. Den knytter sig til noget konkret. Jeg har kaldt det, at bekymringen har et objekt. Ser vi bekymringen i forhold til andre følelser på det følelseskontinuum, jeg skitserede ovenfor, er bekymringen ligesom frygten kendetegnet ved, at den er rettet mod noget, i modsætning til angsten, der kan være genstandsløs.⁸ Men til forskel fra frygten, rummer bekymringen et positivt moment. Man kan sige, at den er bestemt af noget positivt, nemlig ønsket om at opnå åndelig eller timelig velfærd. Mens frygten således udelukkende er bestemt af de negative tanker, er der i bekymringen et strejf af håb midt i ængstelsen. Den bekymrede ser en

---

⁸ Lund, J. (1995)

mulighed for at tingene vil falde positivt ud. Vedkommende har midt i sin ængstelige uro et ønske om trivsel.

Endeligt nævnes det i definitionen, at man bekymrer sig ”...med tanken på fremtiden”. Bekymringen er rettet imod fremtiden. Den opleves i nuet, men tankerne er rettet mod fremtiden; det være sig den nære eller den fjerne fremtid. Den bekymrede er optaget af de farer der kan indtræffe eller de gunstige forhold der eventuelt vil udeblive. Hvor forskellige den bekymredes tanker end kan være, er de dog alle kendetegnet af dette: at de er rettet mod fremtiden.

Sammenfattende kan man altså sige, at begrebet bekymring dækker over en urolig og ængstelig - men dog håbefuldstilstand, der henter sin kraft fra forestillinger om fremtidens risici, og som er rettet mod et objekt. Endvidere er det kendetegnet, at den bekymrede oplever et engagement i forhold til bekymringens objekt.

Denne forståelse passer umiddelbart betragtet godt både på casen om Ida og på casen om Anna. Alligevel er der et enkelt forhold i forbindelse med de to cases, der vækker min undren og opmærksomhed. Nemlig dette, at bekymringen henter sin kraft fra forestillinger om fremtidens risici. Ganske vist er både Idas og Annas tanker rettet mod fremtiden, og i én forstand er det også indlysende, at det er forestillingerne om fremtidens risici, der er årsagen til deres bekymring. Men der er dog en forskel på de to cases, for mens det virker umiddelbart forståeligt, at Anna bekymrer sig om, hvad fremtiden vil bringe, finder jeg det ikke indlysende, at Ida bekymrer sig i en sådan grad, at hun ikke kan sove, ved tanken om at hendes telt skal pakkes vådt ned. Der er derfor et spørgsmål, der melder sig for mig: Henter bekymringen altid udelukkende sin kraft fra spekulationer angående fremtiden, eller gives der også en anden og dybere liggende forklaring? Kunne det tænkes, at bekymringen også kunne næres på anden vis? For at se nærmere på disse spørgsmål, vil jeg vende mig mod Rollo May. Men inden jeg går i kast med den mere undersøgende og analyserende del, vil jeg dog først redegøre for samt begrunde mit metodevalg.

1.4 Metode

Jeg har valgt at lade den fænomenologiske metode danne bundklang i denne opgave. Et valg som beror på flere forskellige grunde. Først og fremmest er den fænomenologiske metode ikke teorispecifik, hvilket jeg finder fordelagtigt, eftersom min problemformulering ikke lægger op til en

teorispecifik redegørelse og diskussion, da der endnu ikke er nogen psykologiske teorier, der indgående har undersøgt og beskrevet bekymringens væsen.

Dernæst har fænomenologien sit genstandsfelt inden for det, man her kalder livsverdenen. Livsverdenen er den verden, vi gør vore erfaringer i. Det er den virkelige, daglige og konkret-sanselige omverden vi befinder os i, som Parnas & Parnas udtrykker det.⁹ Da min interesse angående bekymringens væsen netop retter sig mod dens årsag, udtryk og betydning i menneskets konkrete liv, er der således stor overensstemmelse mellem mit interessefelt og den fænomenologiske metodes genstandsfelt, hvilket understreger den fænomenologiske metodes anvendelighed i denne sammenhæng.

For det tredje ser jeg en fordel i, at der ikke er uoverensstemmelse mellem mit metode- og teorivalg. Som nævnt er mit teoretisk afsæt for denne opgave eksistentielistisk. Dette harmonerer fint med den fænomenologiske metode, da mennesket ud fra en fænomenologisk synsvinkel ses som værende i stand til selv at møde verden, danne sig en forståelse af den og handle ud fra denne forståelse. Mennesket opfattes således som et væsen, der aktivt skaber sin verden, og ikke blot som et passivt sanseapparat, der er styret af sine indtryk.¹⁰ Disse tanker har haft stor betydning for og ligger tæt op ad de eksistentielistiske teorier. De to teoretiske retninger, står således ikke i skarp kontrast til hinanden, hvilket jeg finder fordelagtigt for helheden i opgaven.

At jeg har valgt at anvende den fænomenologiske metodes fremgangsmåde i min udforskning af bekymringsfænomenet, har selvsagt betydning for opgavens opbygning og argumentationsgang. Men inden jeg ser nærmere på, hvilken konkret betydning den fænomenologiske metodik får i opgaven, vil jeg kort præsentere de karakteristiske og for denne opgave mest relevante træk af fænomenologien.

Fænomenologiens grundtræk

Den mest grundlæggende tanke inden for fænomenologien er, at fænomenernes verden er den primære, og derfor har forrang frem for den teoretisk videnskabelige verden. Dette fokus er så centralt, at det fremgår i navnet *Fænomenologi*, der betyder læren om objekterne, som de viser sig for os.¹¹ Anvendelsen af ordet objekt, kan måske fejlagtigt få nogle til at tro, at fænomenologi

---

⁹ Parnas, J. & Parnas, M. (1998) p.18

¹⁰ Egidius, H. et. al. (2001)

¹¹ Fænomenologi kommer af de to græske ord: *phainomenon*, der betyder "det som viser sig", og *logos*, som betyder "lære".

udelukkende drejer sig om oplevelsen af simpelt målbare genstande. Det er imidlertid en alt for snæver forståelse, da fænomenologien beskæftiger sig med hele den oplevede omverden, og således også med følelser, relationer og mere diffuse sanseindtryk.¹² Under alle forhold er det dog fænomenologiens pointe, at fænomenet, som det fremtræder, har forrang i forhold til den teoretisk videnskabelige verden. Fænomenet kan således ud fra et fænomenologisk synspunkt siges at have ontologisk primat.¹³ Forskellen mellem livsverdenen, som er den konkrete verden fænomenerne optræder i for den enkelte, og den videnskabelige verden, der anses for værende en abstraktion af livsverdenen, kan anskueliggøres ved den måde, de hver for sig betegner den klare væske, der løber ud af vore vandhaner. For mens den videnskabelige verden vil betegne væsken som H₂O, vil man med livsverdenens terminologi kalde det vand. Livsverdenen er altså verden, som den fremstår for os gennem vore sanser, vores forstand og vort følelsesliv; den verden der så at sige ligger lige for. Denne prioritering har stor indflydelse på den forskningsmetode, der anvendes indenfor den fænomenologiske tradition, idet den medfører, at den gældende teori for en tid sættes i parentes, til fordel for en fuld og ateoretisk fokusering på fænomenet. Dermed ønsker fænomenologien ikke at forskanse sig fra al teori i bred forstand, men den ønsker at sikre sig imod en teoretisk og livsfjern dogmatik, der lader teoretiske systemer gå forud for erfarede fænomener. At den fænomenologiske metode ikke i sig selv er ateoretisk kommer desuden til udtryk i den fænomenologiske tanke om, at mennesket ved at iagttage sin livsverdens fænomener får mulighed for at præcisere og eventuelt korrigere den teori, der allerede foreligger om et givent fænomen; den fænomenologiske forsker fæstner altså sin opmærksomhed på fænomenet, men vender derefter tilbage til teorien med forøget teoretisk ballast.¹⁴ Den fænomenologiske metodik vil således til enhver tid sætte fokus på fænomenet og vægte, at teorien indretter sig efter fænomenet og ikke fænomenet efter teorien.

At fænomenologien således ikke bygger sin forskning op omkring store teoretiske kompositioner, kan medføre at nogle finder metoden triviel og uvidenskabelig. Denne skepsis kan blive yderligere forstærket af den kendsgerning, at alle og enhver i princippet kan sætte sig for at iagttage noget i deres livsverden, og efterfølgende kalde sig fænomenologiske forskere. Og i nogle henseender vil det da også, som Schultz påpeger, være om ikke uvidenskabeligt, så i hvert fald trivielt og meningsløst at anvende den fænomenologiske metode.¹⁵ Men i de dele af vor livsverden, der

---

¹² Husserl, E. (1997)

¹³ Husserl, E. (1999)

¹⁴ Schultz, E. (2000)

¹⁵ Ibid

involverer os selv, giver det i høj grad mening at anvende den fænomenologiske metode, fordi netop denne metode med sin iagttagende, beskrivende og analyserende form, giver adgang til en undersøgelse af de fænomener, der ellers rent forskningsmæssigt ville være svært tilgængelige. Schultz tydeliggør meget fint forskellen mellem den meningsløse og den frugtbare anvendelse af den fænomenologiske metode, ved at henvise til en fænomenologisk beskrivelse af henholdsvis et hus og et hjem. At der er forskel på, hvor det er velanbragt at anvende den fænomenologiske metode, medfører også at der er forskel på menneskers evner til udføre fænomenologiske analyser. For mens de fleste i større eller mindre grad vil være i stand til at beskrive et hus, ved at fortælle om vinduer og døre, kviste og karnapper, kræves der en anden opmærksomhed, indlevelse og fortællekunst af den der fænomenologisk skal beskrive et hjem. I praksis kræver fænomenologiens enkle fordring om at iagttage livsverden, som den fremstår for én, således en vis form for ekspertise.

Det sidste karakteriserende træk ved den fænomenologiske metode, jeg vil fremdrage her, er dens fokusering på menneskets iboende trang til at finde mening i alt, hvad det møder. Allerede den tyske filosof Edmund Husserl (1859-1938), der må betragtes som grundlæggeren af den fænomenologiske filosofi, fastslog, at bevidsthedens fornemmeste opgave er at skabe mening.¹⁶ Ifølge den fænomenologiske tradition er vor bevidsthed med andre ord indstillet på at finde en mening i tingene. Vi oplever det måske ikke, når alt går planmæssigt, men som Franz From (1914-1998) påpeger, bliver vi klar over det, så snart noget falder ved siden af, idet der da opstår en undren.¹⁷ Ifølge fænomenologien er vor bevidsthed og vor evne til at finde mening i vor livsverden således knyttet nært sammen. Og ligesom bevidstheden ikke anses for at være en ensartet størrelse, men snarere en kompleks og sammensat sag, der kan være mere eller mindre udviklet, kan en given oplevelse af mening også være mere eller mindre udviklet og specifik. Ligesom bevidstheden kan operere på flere niveauer og med Froms ord arbejder med forskellige indordningsgrader,¹⁸ kan man også finde mening i tingene på flere forskellige niveauer. Et fænomen kan med andre ord have et lavt eller højt forarbejdet niveau i vor bevidsthed. From eksemplificerer dette ved at henvise til henholdsvis landmandens og byboens oplevelse af en mark. Mens byboen måske blot kan konstatere, at her er der en mark, der er fuld af korn, ser landmanden en fin hvedemark. Landmanden oplever således marken ved en højere indordningsgrad end byboen, der ikke lægger

---

¹⁶ Husserl, E. (1999)

¹⁷ From, F. (1957)

¹⁸ From, F. (1964)

mærke til om der er tale om en byg-, havre- eller hvedemark, men blot ser en kornmark.¹⁹ Inden for den fænomenologiske tradition finder man altså, at ligesom ”menings-repertoire” udvides i takt med bevidsthedens forøgelse, opnås der også indsigt gennem detaljering og specifikation.

Fænomenologiens aftryk i opgaven

Som allerede nævnt vil det selvsagt få betydning for min opgave på flere måder, at jeg vælger at anvende den fænomenologiske metode. For det første betyder det, at jeg i mit ønske om at komme dybere ind i bekymringens gåde, må gå præcisionens vej, da indsigt og viden ifølge den fænomenologiske tanke som nævnt opstår gennem detaljering og specifikation. Ser man bekymringsbegrebet i lyset af denne opfattelse, må man overordnet betragte sige, at den generelle forarbejdningsgrad af fænomenet bekymring ikke er særlig høj, målt ud fra den mængde litteratur der findes om emnet. For at opnå et højere forarbejdet bevidsthedsniveau angående bekymringens væsen, vil jeg derfor søge at detaljere og specificere bekymringsbegrebet gennem en afdækning af bekymringens forskellige lag og betydninger.

Gennem denne nuancering af bekymringsbegrebet håber jeg at finde meningen med bekymringen, også der hvor bekymringen umiddelbart kan synes meningsløs. Jeg finder det således oplagt at applicere fænomenologiens karakteristiske søgen efter mening,²⁰ på min undersøgelse af bekymringens væsen. Dette vil jeg gøre ved at lade prøvestenen for ethvert argument og enhver anvendelse af teori være spørgsmålet om, hvorvidt det giver mening. Målet for min analyse bliver dermed ikke at finde meningen med bekymringen, men snarere at afdække noget af bekymringens væsen gennem en afprøvning af forskellige forståelsers plausibilitet. Jeg vil derfor inspireret af Johan Asplund²¹ lede efter overbevisende forståelser af bekymringens væsen, og dermed lade validiteten i argumentationen ligge i akklamationen i spørgsmålet om, hvorvidt forståelsen er plausibel for mange mennesker.

I min jagt efter overbevisende forståelser af bekymringens væsen vil jeg ikke blot inddrage psykologiske teorier, men også indhente inspiration i den klassiske litteratur. Dette valg beror dels på den manglende grundlæggende psykologiske litteratur indenfor området, men også på at jeg i

---

¹⁹ From, F. (1964) p.12

²⁰ Vor tendens, til at søge en mening i det vi møder, skal ikke forveksles med den mere eksistentielle parole, der går på at finde meningen med livet. Det knytter snarere an til en opfattelse af, at menneskets adfærd bredt forstået rummer intention. En intentionalitet eller ”sens”, der indbefatter både rammen og meningen i enhver adfærd.

²¹ Asplund, J. (1972)

flere litterære værker, finder en fin fænomenologisk beskrivelse af mennesket og dets liv og færden, som jeg finder både anvendelig og velanbragt i en opgave som denne. Flere af de dygtige forfattere er nemlig netop i besiddelse af den opmærksomhed, indlevelse og fortællekunst, der er grundlaget for en god fænomenologisk analyse. Jeg vil derfor i den klassiske litteratur dels hente inspiration, men også analogier og andet billedsprog, der på forskellig vis kan segmentere og udvide forståelsen af bekymringsfænomenet.

Min anvendelse af litterære værkers beskrivelse af menneskets liv, vil desuden være med til at fastholde opgavens fokus på bekymringsfænomenet frem for på teorien om bekymringen, hvilket er en klar målsætning inden for den fænomenologiske metodik. Jeg vil således forankre mig i bekymringen, som den fremtræder i vore livsverdener, ved dels at forhold mig til de litterære beskrivelser af fænomenet, og ved dels at lade mig guide og udfordre af de to eksemplificerende cases, jeg beskrev ovenfor. Derved ønsker jeg at markere fænomenets ontologiske status. Ved således at lade virkelighedens verden være udgangspunktet i opgaven, bliver det også ”den virkelige bekymring” der bliver min primære kilde til spørgsmål og undren, hvorved det også bliver samme ”virkelige bekymring”, der bliver guidende for min inddragelse af teori. Teorien vil således blive inddraget på foranledning af bekymringen, som den fremtræder for os. Ligeledes ønsker jeg også at lade den inddragede teoris prøvesten være den virkelige verdens bekymring. Teorien i opgaven vil således undertiden blive sat i parentes, til fordel for en fokusering på og en undersøgelse af bekymringen, som den viser sig for os i vore liv. Derved håber jeg at få mulighed for at uddybe, præcisere og eventuelt korrigere teorien om bekymringen.

Med den fænomenologiske metodes grundlæggende principper i baghovedet, vil jeg nu gå i gang med den egentlige analyse af bekymringsfænomenet, ved at vende mig mod psykologen Rollo Mays eksistentielle tanker om angsten.

2. Bekymringens niveauer og former

Den amerikanske psykolog Rollo May udviklede sine banebrydende teorier under stærk inspiration fra både den psykoanalytiske tradition og den eksistentielle tænkning. Langt på vej kan man sige, at May kombinerede den viden og indsigt som psykoanalysen og eksistentialismen hver for sig har bidraget med i undersøgelsen af menneskets natur. Denne integration kastede på mange måder nyt lys over begge discipliner, samtidig med at den også bidrog med noget nyt og selvstændigt.²² En af årsagerne til, at May manifesterede sig på de psykologiske teoretikers scene, var hans omfattende arbejder angående angstens betydning. May anså angsten som værende et af vor tids mest presserende problemer, hvorfor han også kaldte vor tid for ”angstens tidsalder”. May fandt det derfor vigtigt at få konstrueret en sammenhængende teori om angst. Hans primære inspiration fandt han i Freuds ”*The Problem of Anxiety*” og Kierkegaards ”*Begrebet Angst*”, hvilket netop indikerer hans teoretiske afsæt.

2.1 Mays angstbegreb

I Mays betegnelse af angsten, benytter han det engelske ord ”*anxiety*”. Denne detalje er interessant i en opgave som denne, fordi ordet ”*anxiety*” også er en dækkende betegnelse for netop bekymring, ængstelse og uro. I psykologiske fagtermer vil ordet ”*anxiety*” ganske vist referere til, det vi på dansk betegner som angst; og det er også denne forståelse af ordet, der er Mays primære anliggende. Men i og med at May har valgt at benytte en så rummelig term som ”*anxiety*” i sin beskrivelse af angsten, finder jeg det relevant at undersøge, om ikke hans teori om angst også kan kaste lys over noget af bekymringens væsen. Min begrundelse for at inddrage Mays angstteori ligger således i en antagelse om at *anxiety* –ikke blot som ord, men også som nøglebegreb i Mays teori, rummer noget af bekymringens betydning.

I en af Mays første udgivelser, som netop bar titlen ”*Meaning of Anxiety*”, fastslår May, at angsten er et af menneskets karakteristika, og er således medfødt. Derimod er de specifikke forhold og faktorer, der udløser angsten hos os, tillærte.²³ Mays videre beskrivelse og udlægning af angstens væsen, foregår langt på vej gennem en sammenligning med og differentiering fra frygten. Både frygt og angst er følelser, der opstår i os som en reaktion på, at vi oplever os truet på den ene eller anden måde. De kan begge opleves som mere eller mindre stærke følelser, der griber os, og den ene

---

²² Engler, B. (1995)

²³ May, R. (1996)

følelse er ikke nødvendigvis mere intens end den anden. Fænomenologisk set er der dog alligevel en forskel, idet frygten fremtræder som en reaktion mod en specifik fare, mens angsten forekommer mere uspecifik og genstandsløs, selvom også angsten kan være forårsaget af en ganske specifik trussel. Til uddybelse af denne sondring mellem frygten og angsten, går May ikke ind i en større fænomenologisk undersøgelse af, hvordan følelserne optræder for os. I stedet søger han at finde årsagen til, hvorfor vi sommetider reagerer med angst og andre gange med frygt, når noget truer os, ved at eksplorere de underliggende mekanismer. Fokus flyttes derfor midlertidigt væk fra følelserne angst og frygt og rettes i stedet mod forholdet mellem truslen og den person, som truslen rammer. Denne fokusering skyldes, at reaktionen ifølge May afhænger af, hvordan den givne trussel rammer den enkelte. De trusler, der udløser henholdsvis angst og frygt, rammer os nemlig på to forskellige niveauer af vores personlighed. Frygten er således en reaktion på en trussel, der, hvor faretruende den end måtte opleves, dog er en personlighedsmæssigt perifer trussel. Angsten er derimod responsen på en trussel, der rammer personlighedens centrum, rammer selve essensen af hvad det vil sige at være "mig". Dermed trues man på et lagt dybere og mere grundlæggende niveau. På et mere konkret plan betyder det, at vi gribes af angst, når det, vi holder for værdifuldt, og som er med til at definere vores eksistens, trues. May udtrykker det selv således: "*Anxiety is the apprehension cued off by a threat to some value that the individual holds essential to his existence as a personality*".²⁴

Med denne udtalelse ses der en klar relation til de angstteorier, som Sigmund Freud har været eksponent for. Både Freuds antagelser om separationsangsten og kastrationsangsten,²⁵ har bidraget til Mays forståelse af angstens væsen. Teorien om kastrationsangsten, er nok den tydeligste inspirationskilde, for ifølge May bruger Freud til tider termen kastration i en symbolsk betydning, hvorved kastrationen kommer til at stå for tabet af et højtskattet objekt eller tabet af en værdi af grundlæggende betydning for den enkelte.²⁶ Men også separationsangsten, der i første omgang er knyttet til fødslen og den ultimative separation fra moderen, spiller sin rolle for Mays angstforståelse. Ved fødslen brydes den tætte forening mellem barnet og moderen, og barnet træder ind i en ny og fremmed virkelighed, en ny og oprøvet situation.²⁷ Overført til et større perspektiv gentager dette sig i andre af livets faser, hvor den enkelte bryder med det gamle og går ind i nye og

---

²⁴ May, R. (1996) p. 205

²⁵ Freud, S. (1936)

²⁶ May, R. (1996) p. 142

²⁷ Freud, S. (1975) p. 408

ukendte situationer. Denne forståelse ligger tæt op ad den Kierkegaard udtrykte i "Begrebet Angst", hvor han fastslog, at angst opstår ved hver ny mulighed, der bryder med ens erfaringsgrundlag.²⁸ Trygheden er således en af de værdier, som tilsyneladende er essentielle for os alle, hvorfor tabet af tryghed netop kan være en af de faktorer, der udløser angsten. Selvom det langt på vej er forskelligt, hvad der er værdifuldt og essentielt for mennesker, og derfor også forskelligt, hvornår mennesker gribes af angst, er der således også forhold, der er essentielle for os alle. Trygheden er et eksempel på en sådan universal essentiel værdi, hvorfor vi alle vil gribes af angst, hvis vor grundlæggende tryghed trues, ligesom vi alle ængstes, når vi trues af døden, tab af frihed eller mening.²⁹

Angsten er altså ifølge May en respons på, at noget af det inderste i vor personlighed er ramt, at noget fundamentalt i os er truet. Dette betyder, at vi ikke selv kan stille os på sidelinien i forhold til angsten, netop fordi hele vor personlighed er infiltreret og påvirket af angsten. Der rettes med andre ord et slag imod den psykologiske strukturs basis. Et slag mod den enkeltes perception af sig selv, som noget der er enestående og distanceret fra objekternes verden. Dermed nedbrydes distinktionen mellem personlighedens centrum og de omgivne objekter, og vi får svært ved at anskue angsten separat fra os selv.³⁰ Dette gør os magtesløse i forhold til det at konfrontere angsten selv. Vi kan mærke, at vi ængstes, men er usikre på, hvad der ængster os. Vi ønsker at kæmpe og komme fri af angstens tag, men da man ikke kan kæmpe mod noget, man ikke ved hvad er, bliver kampen let til et tungt sisyfosarbejde. Angsten er derfor i høj grad karakteriseret af en oplevelse af usikkerhed og hjælpeløshed i forhold til faren. Angstens altomfattende karakter kommer da også til udtryk i vores sprogbrug, idet vi typisk siger, at man *er* angst, mens vi med hensyn til frygten siger, at man *har* frygt. Denne sproglige detalje, som i øvrigt findes på flere sprog, indikerer meget godt Mays differentiering mellem frygt og angst. Frygten kan vi konfrontere og dermed forholde os til. Angsten overmander og fylder os.

Selvom forskellen på frygten og angsten således er signifikant, er der ifølge May ikke tale om en kvalitativ forskel, forstået som en forskel i indhold eller karakter på de to følelser. Frygten og angsten er på sin vis to sider af samme sag, og forskellen består derfor snarere i, hvordan den grundlæggende ængstelse kommer til udtryk. Angsten repræsenterer den primære reaktion, mens frygten er et mere specifikt og objektrelateret udtryk for det samme. "*Anxiety is the basic,*

---

²⁸ Kierkegaard, S. A. (1997)

²⁹ May, R. (1996)

³⁰ Engler, B. (1995)

underlying reaction – the generic term; and fear is the expression of the same capacity in its specific, objectivated form” fastslår May.³¹ Forståelsen af frygten og dennes funktion, afhænger derfor langt på vej af forståelsen af angsten som det grundlæggende problem. Frygten bliver derved en slags forsvar, idet frygten er reaktionen på en given trussel, der endnu ikke er nået ind til et mere basalt niveau. May mener, at vi ved at reagere adækvat på de specifikke trusler, vi møder, langt på vej kan undgå, at de essentielle værdier trues. Man undgår derved, som May udtrykker det, at ”sikkerhedens højborg” trues. Dermed bliver det afgørende for den enkelte at handle på en god og konstruktiv måde, når en trussel vækker frygten i én, da det kan hindre, at man overmandes af angsten.

Derimod er det ikke holdbart at nedtone angsten ved at rationalisere den om til specifik frygt. Illusionen om, at angsten på denne måde er bekæmpet, vil før eller siden bryde sammen, og frygten, som da vil være knyttet til en specifik trussel, vil i større og større grad få angstens overvældende karakter. Det er ifølge May det, der er sket, når små uanseelige ting bliver årsag til stor angst. Det vil sige når forhold, der efter alt at dømme kun kan forårsage en perifer trussel hos en person, bliver en trussel mod noget, der er vitalt for dennes selvforståelse. Når der på denne måde opstår divergens mellem truslens reelle fare og responsens udtryk, nærmer man sig den neurotiske del af det psykologiske spekter. Den normale angst er nemlig karakteriseret ved at være i proportion med den objektive trussel, og henter således ikke yderligere energi fra intrapsykiske konflikter. Den neurotiske angst er derimod uproportional med den objektive trussel, netop fordi en intrapsykisk konflikt er involveret og giver angsten yderligere næring. Den neurotiske angst vil derfor heller ikke forsvinde, hvis den objektive situation, der er knyttet til angsten, ændres, hvilket den normale angst ville gøre. Dette skyldes, at det ikke primært er den objektive ydre trussel, der forårsager angsten, men derimod en subjektiv indre trussel. En intrapsykisk trussel som i høj grad er proportional med angsten. Jeg vil dog ikke gå dybere ind i en redegørelse og diskussion af den neurotiske angst og de underliggende psykologiske mønstre og mekanismer, der forårsager den, da det primært ville kaste lys over den patologiske bekymring, og dermed ligge uden for denne opgaves fokusområde.

Det sidste aspekt, jeg vil inddrage fra Mays angstteori, er hans forståelse af angsten som frugten af menneskets konkurrenceprægede individuelle bestræbelser. May gør opmærksom på, at vi lever i et samfund og i en tid, hvor den enkeltes præstationer er i så høj kurs, at de ofte bliver grundlaget for både egen selvopfattelse og andres vurdering af én. Dette bevirker, at konkurrencen mellem os

---

³¹ May, R. (1996) p. 224

bliver fremherskende, fordi vores selv vurdering i høj grad kommer til at afhænge af, hvorvidt man kan triumfere over andre. Som en følge af bestræbelserne på at beskytte sig selv ved at overvinde andre, opstår der derfor let intrasocial fjendtlighed, som fører til interpersonel isolation og fremmedgjorthed. Denne oplevelse af isolation og fremmedgjorthed bevirker, at utrygheden og angsten næres, hvilket igen forstærker vore konkurrenceprægede bestræbelser. Dermed er der skabt en ond cirkel, som er med til at opretholde både vores individualistiske konkurrenceprægede indstilling og vor angst. Angsten bliver dermed et symptom på et dybereliggende problem, nemlig problemet om hvordan vor værdi og selvopfattelse stadfæstes og opretholdes i en præstationsorienteret og konkurrencepræget tid.

2.2 Bekymringen set i lyset af Mays angstbegreb

Idet jeg atter vender mig mod denne opgaves egentlige omdrejningspunkt, nemlig bekymringen, og ser den i lyset af Mays angstbegreb, er der flere aspekter, der vækker min interesse. Overordnet ser jeg tre aspekter i Mays angstteori, der formentlig vil kunne bidrage til besvarelsen af min problemformulering, hvorfor jeg vil bygge min analyse og fortolkning af Mays teori op omkring disse tre aspekter. De tre aspekter kalder jeg henholdsvis for: ”Bekymringen - en del af menneskets natur?”, ”To niveauer?” og ”Præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation”.

2.2.1 Bekymringen - en del af menneskets natur?

Udgangspunktet for Mays forståelse af angsten var, at vi som mennesker grundlæggende er præget af den. Angsten er ifølge May en del af menneskets natur. Denne påstand kan der naturligvis stilles spørgsmålstejn ved, hvilket ville være væsentligt i en diskussion om angstens grundlæggende karakter. Men eftersom jeg har inddraget Mays angstteori i et andet øjemed end en klarlæggelse af angstens væsen, finder jeg, at denne diskussion vil føre for vidt. I stedet vil jeg antage påstanden som valid og gå videre til et for opgaven mere centralt spørgsmål, nemlig spørgsmålet om, hvorvidt samme forhold gør sig gældende for bekymringen? Er bekymringen et af menneskets karakteristika? Og kan svaret på min undren over, hvorfor mennesker bekymrer sig, dermed koges ned til, at vi bekymrer os, fordi vi er mennesker? Hvis bekymringens væsen helt og fuldt kan rummes i Mays relativt brede forståelse af angsten, vil svaret på disse spørgsmål være, at i og med, at angsten er et medfødt karaktertræk hos mennesket, er bekymringen det også. Denne slutning finder jeg dog ikke plausibel, idet Mays primære anvendelse af ordet ”anxiety” som allerede nævnt svarer til det, vi på dansk betegner som angst. Velvidende at Mays angstbegreb er rummeligt, er

hans egentlige fokus således stadig på angsten, og ikke på bekymringen. Som nævnt i begrebsafklaringen er bekymringen ikke blot en variant af angsten, men har sin egen særegne karakter, og eftersom de to følelser ikke er identiske, har de heller ikke nødvendigvis samme position med hensyn til at tegne menneskets væsen. Jeg finder det derfor ikke rimeligt ufiltreret at overføre konklusioner om angsten til bekymringen og kan derfor ikke slutte, at bekymringen er et af menneskets karaktertræk ud fra det ene argument, at angsten er en del af menneskets natur. Når dette er sagt skal det dog også siges, at jeg stadig finder det både berettiget og meningsfuldt at lade Mays teori kaste lys over bekymringens væsen, hvorfor jeg også vil se nærmere på, om bekymringen er et grundlæggende karaktertræk ved mennesket.

Et af de forhold, der er kendetegnende for bekymringen, er som nævnt i begrebsafklaringen dette, at bekymringen er rettet mod fremtiden. At kunne bekymre sig kræver dermed evnen til at kunne danne sig forestillinger om noget, man endnu ikke kan se. Bekymring kræver med andre ord fantasi og refleksion. Dyrene, som ganske vist i et vist omfang instinktivt kan fornemme, at der i nær fremtid vil ske dette eller hint, har ikke nær den samme bevidsthed, som mennesket er i besiddelse af.³² Derfor kan mennesket også på en måde, der langt overgår dyrene, rette sin bevidsthed mod fremtiden. Mennesket har evnen til refleksivt at forholde sig til ting og handle ud fra sine betragtninger, også når det drejer sig om forhold, der er umiddelbart skjulte, fordi de har med fremtiden og det uvisse at gøre. Dette skyldes, at mennesket via gisninger og fastsættelse af sandsynligheder kan få en idé om, hvad fremtiden givetvis vil bringe. Ud fra disse formodninger kan mennesket indrette sit liv, sine tanker og handlinger.

Endvidere rummer bekymringen som nævnt også en oplevelse af ansvar, pligt eller omsorg for, hvad fremtiden vil bringe. Velvidende at mennesket ikke kan forudbestemme fremtidens forløb, har vi dog mulighed for at tilrettelægge vor nutid på en sådan måde, at vi i nogle tilfælde kan sandsynliggøre en bestemt virkning i fremtiden. Derved opstår oplevelsen af ansvar, pligt eller omsorg for fremtidige forhold, desuagtet at mange forhold ikke er underlagt vor indflydelse. Også på dette punkt viser mennesket sig som noget enestående i forhold til dyrene. For selvom dyrene nok kan udvise noget, der ligner både omsorg og ansvar, så er der alligevel langt til den fremadrettede dimension af omsorgen, pligten og ansvaret, som bekymringen rummer. Denne form

---

³² Byrne, R. (1995)

for engagement kræver nemlig igen en reflektiv bevidsthed, der kan forholde sig til det, som endnu ikke er.

Mennesket er dermed i modsætning til dyrene i besiddelse af de evner, der skal til, for at man kan bekymre sig, og bekymringens mulighed ligger dermed lige for. Ud fra dette kan jeg ikke konkludere, at bekymringen er en del af menneskets natur, forstået på den måde, at bekymringen er et grundvilkår for ethvert menneske, ligesom angsten er det ifølge May. Men jeg kan slutte, at bekymringens mulighed er noget specifikt menneskeligt. Menneskets evne til at kunne bekymre sig indikerer således, at mennesket er noget ganske særligt. Sagt med andre ord kan jeg altså ikke konkludere, at vi bekymrer os, fordi vi er mennesker, men blot at vi *kan* bekymre os, fordi vi er mennesker.

2.2.2 To niveauer?

Eftersom jeg ikke ad ovenstående vej kunne komme til afklaring på min undren over, hvorfor mennesket bekymrer sig, vil jeg nu søge at gå baglæns til værks i min søgen efter svar på bekymringens gåde. Mit fokus vil derfor primært være på spørgsmålet om, hvorfor vi til tider bekymrer os på en måde, der er ude af proportion med den problemstilling, som vor bekymring angår. Ved at gribe det an på denne måde, håber jeg også at nå til klarhed over, hvorfor vi i det hele taget bekymrer os. Mit afsæt vil jeg tage i et af de mest gennemgående træk i Mays angstteori - nemlig hans skelnen mellem angsten og frygten. Når jeg har valgt at lade denne differentiering være udgangspunktet for denne del af min analyse, skyldes det en formodning om, at hvis Mays angstteori kan kaste lys over bekymringens væsen, vil det komme tydeligere til udtryk i de store overordnede linier end i de enkelte specifikke detaljer, som hans teori også rummer.

Som nævnt er det hverken en forskel i kvalitet eller intensitet, der adskiller frygten fra angsten, men derimod om en given trussel rammer noget personlighedsmæssigt perifert eller essentielt. Frygten og angsten er altså i princippet en og samme sag, der blot har fået to forskellige betegnelser, fordi de optræder så forskelligt. Mens frygten er specifik og kan konfronteres, fordi det er noget personlighedsmæssigt perifert, der er truet, virker angsten overvældende og lammende, fordi personlighedens centrum, og dermed hele personligheden er invaderet. Denne beskrivelse rammer for mig at se også noget væsentligt i bekymringens væsen. For ligesom frygten og angsten tilsammen har et meget bredt repertoire af udtryk, har bekymringen det også. Til tider kan

bekymringen virke overvældende og lammende som angsten, men den kan også vise sig i en meget specifik og afgrænset form, der mere minder om frygtens udtryk. Men til forskel fra de udtryk, vi betegner som henholdsvis frygt og angst, samles bekymringens meget forskelligartede udtryk under en og samme betegnelse. Spørgsmålet er dog, om ikke også bekymringen rummer to niveauer, på samme måde som angsten ifølge May både rummer angst og frygt? Kan det tænkes, at en del af bekymringsbegrebet rører ved nogle af vore inderste strenge, mens en anden del af bekymringsbegrebet vedrører de mere perifere dele af vores personlighed? Eller sagt med andre ord, er der nogen bekymringer, der, hvor tunge de end måtte være, ikke ryster vort inderste, fordi de kun rammer os perifert, mens andre bekymringer bliver yderst afgørende for os, fordi de drejer sig om noget, der er essentielt for vores selvforståelse? Hvis det er tilfældet vil Mays angstteori kunne forklare, hvorfor nogle bekymringer fylder os helt, mens andre bekymringer får en mere afgrænset plads i vore liv, ved netop at henvise til forskellen på at blive ramt centralt eller perifert i personligheden. For mig at se lyder det både meningsfyldt og plausibelt, at det, der påvirker vor personligheds inderste strenge, påvirker os langt mere end det, der rører os perifert – også når det gælder det at bekymre sig. Logikken i denne tese harmonerer også meget fint med den tankegang, der har fostret min undren over, hvorfor vore bekymringer ikke altid er i proportion med virkelighedens verden. For forundringen over bekymringens styrke opstår jo netop der, hvor vi ikke finder den i overensstemmelse med problematikkers vigtighed for den enkelte. Jeg vil derfor lade det være min antagelse, at det almindeligvis vil være sådan, at de bekymringer, der rører ved vor personligheds inderste strenge, fylder mere end de bekymringer, der kun rammer os på et mere perifert niveau. Den undren, der kommer til udtryk i min problemformulering, indikerer dog, at det ikke altid forholder sig sådan; eller at nogle bekymringer i hvert fald tilsyneladende ikke følger normen. Når jeg i det følgende vil undersøge, hvorfor vore bekymringers styrke ikke altid stemmer overens med de givne problematikkers vigtighed, vil jeg derfor gøre det ved at undersøge, om de bekymringer, der tilsyneladende ikke harmonerer med antagelsen, vitterligt strider imod antagelsen eller blot ser ud til at være i uoverensstemmelse med antagelsen.

Det er dog ikke uproblematisk at anvende den af May inspirerede antagelse om årsagen til variationen i bekymringers styrke. Antagelsen kan nemlig ikke uden videre finde sin bekræftelse i Mays angstteori. Sagen er den, at hvis Mays angstteori overføres direkte til en teori om bekymringens to niveauer, opstår der en spænding mellem teorien og definitionen af bekymringen. Baggrunden for angstens altomfattende karakter er som før nævnt, at der med truslen mod det

essentielle i os rettes et slag imod hele vor person, og dermed også mod vor perception af os selv som noget unikt, der er distanceret fra objekternes verden. Billedligt talt er personlighedens barrikader brudt sammen, og vi får svært ved at anskue angsten separat fra os selv. Angstens egentlige kilde kan vi derfor ikke se klart, hvorfor angsten opleves som diffus og konturløs; den er ikke rettet mod noget specifikt. Overføres denne tankegang som forklaringsmodel for den bekymring, som gennemsyrrer hele vor tankevirksomhed, vil den komme i karambolage med den definition, jeg indledningsvis gav af bekymringen, da denne netop fastholdt, at bekymringen altid vil være rettet mod et objekt. Mays angstteori giver derfor ikke umiddelbart mulighed for at tale om bekymringens to niveauer ud fra samme forståelsesramme, som den der ligger bag distinktionen mellem frygten og angsten, medmindre jeg regulerer min definition af bekymringen. Da jeg fortsat mener, at bekymringen altid vil være knyttet til noget, er en omdefinering af bekymringsbegrebet ikke aktuel. Samtidig finder jeg det stadig så meningsfyldt at forestille sig, at det, der rører ved vor personligheds inderste strenge, påvirker os langt mere end det, der berører os perifert – også når det gælder det at bekymre sig, at jeg får lyst til at prøve at bevæge mig udenom den umiddelbare konflikt.

Forskudt bekymring

I et forsøg på at komme udenom den teoretiske konflikt, der er mellem angstens genstandsløse karakter og bekymringens specifikke omdrejningspunkt, aner jeg i lyset af Mays angstteori en mulig forklaring. For ligesom angsten kan rationaliseres om til frygt og derved knytte sig til specifikke trusler, kunne man forestille sig, at den bekymring, der rører ved noget essentielt og dermed burde forekomme diffus og genstandsløs for os, kan hæfte sig til andre objekter. Derved kan disse ”nye” bekymringer komme til at rumme langt mere energi, end de objektivt set skulle kunne, fordi de næres af den underliggende essentielle bekymring, der ikke kommer til udtryk. Der bliver dermed tale om en forskydning, hvor bekymringens fokus og omdrejningspunkt er blevet et andet end det, der oprindeligt gav anledning til bekymringen. Dette vil kunne begrunde, hvorfor nogle bekymringer virker uforholdsmæssigt store i forhold til den objektive virkelighed. Eller sagt med andre ord, hvorfor der til tider kan være meget energi i en objektiv lille trussel. Hvis vi atter vender os mod casen om det våde telt, kan denne antagelse kaste lys over, hvorfor Ida blev så voldsomt bekymret for, om hendes telt skulle pakkes vådt ned. Forklaringen ville da være, at Ida i virkeligheden var bekymret for noget dybt essentielt, som ikke kunne komme til udtryk, hvorfor bekymringen i stedet hæftede sig til, hvorvidt teltet ville være tørt, når det skulle pakkes ned. Men

med denne forklaring på Idas bekymring, bevæger vi os over mod den mere neurotiske del af bekymringsspekteret. Ifølge May var den neurotiske angst jo netop kendetegnet ved, at der var divergens mellem truslens reelle fare og graden af ængstelse, og at angsten altså ikke blot fik næring fra den aktuelle fare, men også fra en intrapsykisk konflikt. Overføres dette til tesen om den underliggende bekymring, der kommer til udtryk gennem en mindre problemstilling, kommer billedet til at ligne skildringen af den neurotiske angsts meget. Der kommer så at sige en ”duft” af neurose over denne form for bekymring. Dette er ikke i sig selv problematisk, da et strejf af patologien til tider kan blande sig med normaliteten uden at der af den grund bliver tale om egentlig patologi. For som beskrevet i afgrænsningsafsnittet er normaliteten og patologien ikke to stærkt afgrænsede størrelser men snarere to dele af et kontinuum. Det betyder blandt andet, at normaliteten ikke er afskåret fra alt, der har med det patologiske at gøre, men til tider netop kan rumme et strejf af patologi. Den almenmenneskelige bekymring kan altså godt indeholde et neurotisk aspekt, uden at der derved nødvendigvis bliver tale om patologisk bekymring. Problemet med forskydningstanken er snarere, at det er tvivlsomt om det giver mening at operere med en form for bekymring, der ikke kan komme til udtryk. En bekymring hvis udtryk er hæmmet ikke på grund af en intrapsykisk konflikt, men derimod fordi det strider mod bekymringens væsen at være genstandsløs. Man kommer derved til at arbejde med en underliggende bekymring, der per definition ikke er en bekymring, hvilket mest af alt lyder som nonsens. Så selvom antagelsen om den forskudte bekymring langt på vej kan forklare, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med virkeligheden, er der alligevel noget grundlæggende galt i denne forskydningstanke, hvorfor jeg må afvise den som bærende forklaring på min undren.

Går vi derimod et skridt tilbage og lægger os tættere op af Mays beskrivelse af angstens forskydning, fremkommer der en variation af ovennævnte tese, som ikke ender i nonsens. May mente som nævnt, at angst kunne forskydes til frygt, hvorved angsten fik et mere konkret udtryk. I forlængelse af denne antagelse kunne man forestille sig, at angsten også kunne tage bekymringens ansigt, og derved ligeledes få et mere konkret fokus. Konsekvensen af dette ville som før være, at bekymringen ville få tildelt en større mængde energi, end den havde i sig selv. Denne mulighed finder jeg både plausibel og i harmoni med de grundlæggende antagelser i Mays angstteori. Dermed kan jeg med rette både udlede og forankre min antagelse om, at de bekymringer, der rører vor personligheds inderste strenge, påvirker os mere end de bekymringer, der rammer os på et mere perifert niveau i Mays angstteori. Ligeledes kan jeg ud fra Mays angstteori sandsynliggøre, at nogle

former for bekymring dybest set har sin rod i angsten, og derfor først kan forstås til fulde, når de bliver betragtet i lyset af angsten. Bekymringen skal således i nogle tilfælde forstås som produktet af en forskudt følelse, som udfaldet af uacceptable affekters "transformation".

Ud fra Mays angstteori har det selvsagt været angsten, jeg har fokuseret på som den forskudte emotion; men ud fra Anna Freuds (1895-1982) antagelser om forsvarsmekanismernes principper og funktioner, vil også andre svært håndterlige eller uacceptabel følelser, behov og tanker kunne forskydes til for eksempel bekymringer.³³ Ikke dermed sagt at alle bekymringer dybest set er forskudte reaktioner, aldeles ikke! Men der vil være situationer, hvor bekymringen så at sige træder i stedet for andre reaktioner, som for den enkelte er så tabubelagte eller på anden måde uacceptable, at de ikke må se dagens lys. Ligesom bekymringen kan dække over forskudt angst, kan også vrede, sorg eller andre uacceptable emotioner forskydes til bekymring, og dermed tildele bekymringen en langt større mængde energi end den objektivt set synes at have i sig selv. Bekymringen kan med andre ord fungere som en forsvarsreaktion, der beskytter den enkelte mod svært håndterlige emotioner og som samtidig giver vedkommende en alternativ måde at mestre forholdene på. For rettelig at forstå den bekymring, der opstår som en forsvarsreaktion, må man altså se den som en metonymi for noget andet; se den som en reaktion, der står i stedet for noget andet.

Denne forståelse af bekymringen finder jeg vigtig, da den kan være forståelsesnøglen uden hvilken, nogle bekymringer kan virke absurde. Alligevel vil jeg ikke gå dybere ind i denne forståelse her, da den for mig at se kun kaster lys over en lille og ganske specifik gruppe af bekymringer. Jeg anser med andre ord bekymringen for at være noget andet og mere end en forsvarsmekanisme. Bekymringen er ikke blot den uacceptable og dermed forskudte følelses udtryksform; den er som nævnt i begrebsafklaringen også en selvberørende følelse med en unik og særegen karakter. Jeg vil derfor ikke lade antagelsen om den forskudte bekymring være afslutningen på min søgen efter svar på spørgsmålet om, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med virkelighedens farer. I det følgende vil jeg derfor bevæge mig ad andre veje i min søgen efter svar på min undren.

Inden jeg inddrager nye forståelser af bekymringens væsen, finder jeg det dog gavnligt med en opsummering af ovenstående. Efter inspiration af Mays skelnen mellem frygt og angst fremsatte jeg den antagelse, at de bekymringer, der rører ved vor personligheds inderste strenge, i almindelighed

---

³³ Freud, A. (1990)

fylder mere end de bekymringer, der kun rammer os på et perifert niveau. Det viste sig dog problematisk at forankre denne antagelse og den medfølgende niveaudeling af bekymringsbegrebet i Mays angstteori, da der opstod diskrepans mellem angstens genstandsløse karakter og bekymringens specifikke omdrejningspunkt. Ved at anskue bekymringen som et symptom på en mere grundlæggende angst blev konflikten dog overvundet, og jeg kunne derved både fastholde og begrunde min antagelse i Mays teori. Idet jeg inddrog Anna Freuds antagelser om forsvarsmekanismer kunne jeg desuden udvide perspektivet og fastslå, at bekymring ikke blot kan være udtryk for forskudt angst, men at den også kan fungere som en generel forsvarsreaktion og dermed være udtryk for mange forskelligartede forskudte emotioner. I tillæg til forankringen af min antagelse kunne jeg dermed udlede en antagelse om, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt. Den stærke bekymring for de små problematikker kunne nemlig skyldes, at bekymringen fik tilført ekstra energi fra de underliggende intrapsykeiske konflikter, som bevirkede forskydningen. Ud fra denne forståelse blev bekymringen dog begrænset til blot at være en metonymi for noget andet, hvilket jeg fandt jeg utilstrækkeligt. Jeg valgte derfor at afprøve andre veje i min søgen efter svar på bekymringens gåde. I det følgende vil jeg derfor supplere min analyse af Mays teori, med nogle af Freuds antagelser, angående den måde vi anskuer verden på.

Psykisk realitet

I en lille artikel fra 1911 beskriver Freud, hvordan menneskets psykiske processer overordnet er styret af to principper.³⁴ Artiklen er trods sit ringe omfang banebrydende, da Freud i den anvender ordet realitetsprincip for første gang. Indførelsen af realitetsprincippet er dog på mange måder en form for videreudvikling af det mere biologisk orienterede konstansprincip, som Freud indførte allerede i 1890'erne formentlig inspireret af Theodor Fechners (1801-87) stabilitetsbegreb. Pendanten til realitetsprincippet er lystprincippet.³⁵ De to principper knytter sig til henholdsvis sekundær- og primærprocesserne, som er de to processtyper Freud opererer med, når han beskriver, hvordan vore psykiske processer er struktureret. Jeg vil derfor skitsere processernes karakter, for derigennem at opnå en bedre forståelse af de to principper.

---

³⁴ Freud, S. (1911)

³⁵ I Freuds oprindelige neurofysiologiske terminologi brugte han betegnelsen "Træghedsprincippet" som var et udtryk for tendensen til energiudjævning. Senere valgte han at bruge en mere psykologisk terminologi, hvorefter træghedsprincippet blev kaldt for ulystprincippet, som dog i højere grad handlede om tendensen til at opnå lyst og undgå ulyst. Ulystprincippet blev siden kaldt for lyst-ulyst-princippet, og senere igen brugte han både betegnelsen lystprincippet og ulystprincippet, som dog grundlæggende henviser til samme princip.

Primærprocesserne, som er de oprindelige processer, er betinget af de psykiske energier, der repræsenterer driftskravene. De er således udelukkende optaget af at opnå umiddelbar foreliggende tilfredsstillelse. De respekterer ikke realiteten, men lever deres eget liv, fuldstændigt uafhængigt af den omgivne virkelighed. De opererer med og beforder frie energier og tilstræber den første og bedste løsning uden at foregribe konsekvenserne.³⁶ Endvidere er det kendetegnende for primærprocesserne, at de almindelige love for logisk tænkning er suspenderet, idet der ikke tages hensyn til kravene om rækkefølge, årsag og virkning. Vore natlige drømme eksemplificerer, hvordan vore indre psykiske processer fungerer, når primærprocesserne er dominerende.³⁷

Først gennem dannelsen af jeget kommer også sekundærprocesserne til at spille en rolle. I følge psykoanalytisk teori henviser jeg-dannelsen til den udvikling, barnet gennemgår, der medfører at barnet dels kan forbinde sine sanseindtryk med de viljestyrede muskelbevægelser og dels indhente viden om omverdenen. Endvidere opnår barnet at kunne lagre sin viden om omverdenen i hukommelsen og reagere ud fra den ved for eksempel at tilpasse sig, gribe aktivt ind og derved ændre omgivelserne eller trække sig tilbage.³⁸ Med dannelsen af jeget spiller den ydre realitet altså en væsentlig rolle, og grundlaget for de sekundære processer er dermed lagt, da disse er betinget af den omgivne verdens realiteter. Sekundærprocesserne er ligesom primærprocesserne også optaget af at opnå lyst og undgå ulyst, men ad en anden og mere holdbar vej end primærprocesserne. Sekundærprocesserne er nemlig kendetegnet af normale realitetsorienterede tankebaner, der følger de almindelige love for logisk sammenhængende tænkning, de er følgelig knyttet til sproget og de kognitive processer. Qua de sekundære processer bliver individet i stand til både at foretage logiske kalkulationer og hæmme den primitive reaktionsmåde, der i det lange løb ville være skadelig for individet, og derved sikre en mere blivende lyst.³⁹

Primær- og sekundærprocesserne er som allerede antydnet så forskellige, at de er karakteriseret af to forskellige principper: lyst- og realitetsprincippet. De to principper skal ikke opfattes som determinerende faktorer, men snarere som forklarende faktorer på linie med naturlovenes karakter, som Olsen og Køppe beskriver sådan: *"Naturlovene er indbegrebet af alle processer i universet, men de råder ikke over særlige kræfter, og der findes ingen repressalier, hvis de overtrædes, bortset*

---

³⁶ Olsen, O. A. og Køppe, S. (1981) p. 343

³⁷ Olsen, O. A. et. al (1975)

³⁸ Egidius, H. et. al. (2001)

³⁹ Olsen, O. A. & Køppe, S. (1981)

fra at de i så fald må laves om".⁴⁰ Primær- og sekundærprocesserne har altså så at sige hver deres "naturlove", som de følger. Primærprocesserne følger lystprincippet, hvis fokus er på den umiddelbart foreliggende lyst og ulyst, mens sekundærprocesserne følger realitetsprincippet, der modificerer lystprincippet og indfører en tidsmæssig og foregribende kalkulering, der tager højde for og tilpasses efter de herskende omstændigheder.

At lystprincippet med dannelsen af jeget modificeres af realitetsprincippet betyder ikke, at primærprocesserne fuldstændig forsvinder, men blot at de suppleres med sekundærprocessernes realitetsbundne virke. Selvom realitetsprincippet blandt andet via opdragelsen efterhånden bliver det toneangivende princip i den enkeltes liv, er der stadig områder der er underlagt lystprincippet. Jeg nævnte tidligere drømmen, som med Freuds ord er rester fra lystprincippets herredømme.⁴¹ Men også fantasien og dagdrømmen er langt på vej styret af lystprincippet.

Ud fra psykoanalytisk teori er menneskets relation til realiteten altså ikke en medfødt, stabil faktor men derimod noget, der udvikles gennem mødet med omverdenen. Vor opfattelse af den ydre realitet afhænger derfor af, i hvor høj grad realitetsprincippet præger os i den givne situation. At der er forskel på, hvordan den ydre virkelighed er, og hvordan den optræder for det enkelte menneske, er ikke en ny tanke. Allerede filosofen Immanuel Kant (1724-1804) gjorde opmærksom på dette, idet han med de berømte ord fremhævede forskellen mellem "*das Ding an sich und das Ding für mich*".⁴² Både fra filosofiens og psykologiens side understøttes det således, at mennesket så at sige opfatter den ydre realitet gennem et filter, der forvrænger billedet mere eller mindre. Den psykiske repræsentation af virkeligheden anses med andre ord ikke som værende fuldstændig identisk med den repræsenterede ydre realitet. Dette gør det meningsfuldt at tale om en psykisk realitet som et selvstændigt og anderledes fænomen end den ydre realitet. Og det er netop denne skelnen mellem den psykiske og den ydre realitet, som jeg vil inddrage i min undersøgelse af, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt.

For hvis vi atter vender os mod casen om det våde telt, og ser den i lyset af ovenstående antagelse om, at der er forskel på den ydre virkelighed og den psykiske realitet, virker det pludselig evident, at Ida ikke reagerer ud fra de objektive realiteter, men derimod ud fra den psykiske virkelighed, som

---

⁴⁰ Olsen, O. A. & Kjøppe, S. (1981) p. 342

⁴¹ Freud (1911) p. 61

⁴² Kant (1985)

hun oplever. Ganske vist er der en tydelig divergens mellem den objektive trussel og hendes reaktion, men det er ikke ensbetydende med, at hendes reaktion også er i disproportion med truslen, som den fremtræder i hendes psykiske realitet. Tværtimod vil der ifølge både May og Freud være stor overensstemmelse mellem Idas reaktion og hendes subjektive oplevelse af truslen. Men hvorfor er der da så stor forskel på Idas psykiske realitet og den ydre realitet? Det kunne, som jeg før har været ind på, bunde i en neurotisk tendens. En tendens til at vende sig bort fra virkeligheden eller dele af den fordi den på den ene eller anden måde er blevet uudholdelig. Derved vil de primitive processer få mere råderum, hvilket medfører en større kløft mellem den ydre og den psykiske realitet. Der er dog også en anden og for mig at se mere plausibel mulighed, der knytter sig til en lille men vigtig detalje. Sagen er den, at det ikke er når som helst, bekymringerne om det våde telt overmander Ida. Tankerne tog hende til fange, da hun skulle sove. Ser vi situationen ud fra Freuds antagelser om primær- og sekundærprocessernes betydning, bliver tidspunktet af afgørende betydning. Generelt er det voksne menneske ifølge Freud styret af sekundærprocessernes realitetsprincip, men på enkelte af livets områder vil det fortsat være sekundærprocessernes ulogiske aktiviteter, der er de toneangivende. Blandt disse områder var drømmen det tydeligste eksempel. Velvidende at Ida ikke kunne sove og dermed heller ikke kunne drømme, faldt hendes bevidsthedsaktivitet dog, jo mere hun nærmede sig søvnens tilstand. Sekundærprocesserne blev dermed koblet mere og mere fra, realitetsprincippet gled mere i baggrunden og virkeligheden blev dermed mere forvrænget. Derfor kunne det, der måske ved højlys dag blot ville have været en bagatel, vokse sig stort i nattens mulm og mørke. Selvom det således umiddelbart kunne virke tilfældigt, at det netop var om natten, de urolige tanker tog til i Idas sind, har tidspunktet ud fra et psykoanalytisk perspektiv altså været en væsentlig årsag til den tilsyneladende uforståelige styrke i Idas bekymring.

Overfører denne tankegang til et bredere og mere generelt perspektiv, kan det for det første sige noget om, hvorfor vore bekymringer ofte dukker op om natten, før vi falder i søvn.⁴³ Men det siger også noget om, at vore bekymringers styrke i almindelighed kan være mindre tilsvarende den reelle trussel, når vores sind er præget af de primære processer, hvilket skyldes at realitetsprincippet i de tilfælde vil falde mere i baggrunden og derved give plads til en større grad af virkelighedsforvrængning. Vi vil derfor i de områder af vore liv, der stadig hører ind under primærprocessernes domæne opleve en større kløft mellem den ydre og den psykiske realitet, en

---

⁴³ Gladstone, G. & Parker, G. (2003)

kløft som blandt andet kan resultere i, at objektivt set små trusler kan synes enorme og forårsage en svær grad af bekymring.

Med inddragelsen af Freuds teorier om primær- og sekundærprocesserne, samt i særdeleshed hans tanker om realitetsprincippet's betydning, kan jeg således anskueliggøre, hvorfor vore bekymringer sommetider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt. Og dog vil min undren ikke helt slippe sit tag. For hvorfor er det netop nogle problemstillinger og ikke andre, der vokser sig til store og tunge bekymringer, når man er underlagt primærprocessernes primat? Og hvorfor er der bekymringer, der fylder uforholdsmæssigt meget, også når sekundærprocesserne dominerer?

Bekymringens symbolske betydning

Spørgsmålet om, hvorfor det netop er nogle problemstillinger der bliver til store bekymringer og ikke andre, når vi præges af primærproces-tænkning, kan Erich Fromms (1900-1980) bog "*Det glemte sprog i drømme, eventyr, myter*"⁴⁴ for mig at se kaste lys over. På baggrund af Fromms tanker om det symbolske sprog, mener jeg nemlig at kunne antage, at bekymringen til tider kan tage en symbolsk betydning.

Inden jeg går videre med en begrundelse for denne antagelse og en uddybning af, hvad jeg lægger i den, vil jeg dog først kort redegøre for de store linier i Fromms symbolteori, da det er dem, der ligger til grund for min antagelse og dermed også for min argumentation.

Fromm inddelte sin symbolteori i tre overordnede kategorier for symboler. Først og fremmest talte han om de "*Konventionelle symboler*", der dækker over de symboler vi har vedtaget repræsenterer dette eller hint. Det kan for eksempel være vores sproglige betegnelser eller billeder, der rummer en fastlagt betydning som for eksempel Dannebrog, der symboliserer Danmark. Der er ingen indre logik eller sammenhæng mellem det konventionelle symbol og det symbolet refererer til, sammenhængen er blot vedtaget. For det andet talte han om de "*Tilfældige symboler*", der med May Schacks ord er personlige symboler, der knytter sig til det enkelte individ.⁴⁵ Heller ikke her er der nogen objektiv sammenhæng mellem det enkelte symbol og dets betydning. Endeligt talte Fromm om de "*Universelle symboler*", der betegner symboler, som er genkendelige og forståelige for alle mennesker, fordi der er en direkte sammenhæng mellem det enkelte symbol og det som

---

⁴⁴ Fromm, E. (1989)

⁴⁵ Schack, M. (2000) p. 300

symbolet repræsenterer.⁴⁶ I denne sammenhæng er det dog primært de ”Tilfældige symboler”, der har interesse, hvorfor jeg ikke vil gå dybere ind i en diskussion af hverken de ”Konventionelle” eller de ”Universelle symboler”.

De ”Tilfældige symboler” er først og fremmest symboler. Det betyder, at de så at sige går i stedet for noget eller repræsenterer noget. Endvidere er det kendetegnende for symbolet, at det kan rumme en utrolig mængde information, og ofte have flere lag af betydninger. Et enkelt symbolbillede kan således rumme en betydning, der end ikke ville kunne beskrives med tusind ord,⁴⁷ hvilket indikerer hvor stor informationskoncentrationen i symbolet kan være. Den specifikke form for symboler, der går under betegnelsen ”Tilfældige symboler” kendetegnes som allerede nævnt yderligere af at bære en ganske specifik betydning for det enkelte menneske. En betydning som ikke kan forstås af andre, medmindre de bliver indviet i baggrunden for symbolets betydning. Det kan for eksempel være en lille teske, der rummer stor betydning for tante Agnete, fordi den knytter sig til hendes første møde med onkel Niels. Men det kan også være symboler, der er mere uigennemskuelige for bevidstheden, men som ikke desto mindre er knyttet til og udtrykker noget af den enkeltes indre liv. Her tænker jeg særligt på de symboler, der dukker op i vore drømme. Hvad enten de ”Tilfældige symboler” er umiddelbart forståelige for den enkelte eller ej, er de altså udtryk for en dybereliggende betydning for den enkelte. De ”Tilfældige symboler” er dermed en del af det fænomen, som Fromm kalder for *symbolsproget*.⁴⁸ Dette sprog udtrykker vore indre oplevelser, følelser og tanker i en mere konkret og sanselig form, der typisk er kendt fra oplevelser eller begivenheder i omverdenen. Det er et sprog, der med Fromms ord *”har en anden logik end det konventionelle, vedtægtsmæssige, vi taler om dagen, en logik, i hvilken ikke tid og rum, men intensitet og associationer er de herskende kategorier”*⁴⁹ Symbolsproget er derfor aldeles anvendeligt for de primære tankeprocesser, som netop heller ikke er bundet af hverken tid og rum eller logiske ræsonnementer. Derfor er det også i de dele af vore liv, der hører ind under primærprocessernes primat, at vi finder symbolsproget tydeligst udfoldet. Vi kan således genkende symboltænkningen både i vore drømme, i børns leg og i kunsten.

---

⁴⁶ Fromm, E. (1989)

⁴⁷ Fromm, E. (1989)

⁴⁸ Også de Universelle symboler er knyttet til symbolsproget, hvorimod de konventionelle symboler kan ikke karakteriseres som symbolsprog, da de grundlæggende ikke udtrykker indre oplevelser som om de var sensoriske oplevelser, hvilket er et kendetegnende træk ved symbolsproget.

⁴⁹ Fromm, E. (1989) p. 10

At det symbolske sprog er betydningsfuldt bliver evident, når man anskuer dets muligheder. Det konventionelle sprog, som vi kender og flittigt bruger, har som bekendt en grænse, og netop her kan symbolsproget komme til sin ret, idet symbolet kan springe rammerne for de logiske og kognitive processer, som sekundærprocesserne er præget af. Symbolsproget kan med sine anderledes udtryksformer dermed formidle følelser og tanker ad andre veje end de, der er tilgængelige for det konventionelle sprog, netop fordi det i højere grad benytter sig af primærprocessernes logik end af sekundærprocessernes. Af den grund er det symbolske sprog også et anvendeligt redskab til bearbejdelsen af svært konfliktmateriale, idet de ting, der af forskellige grunde ikke kan bearbejdes under de bevidste sekundærprocessers styre, lettere kan komme til udtryk under primærprocessernes primat. Dette skyldes, at forsvarsmekanismernes beredskab ikke er så højt under disse processers styre, hvorfor følelser og tanker dermed ikke er underlagt den samme form for censur.⁵⁰

Når jeg på baggrund af Fromms symbolteori og i særdeleshed på baggrund af hans tanker om de ”Tilfældige symboler” mener at kunne antage, at bekymringen til tider kan tage en symbolsk betydning, er det fordi jeg mener at se en sammenhæng mellem Fromms beskrivelse af de ”Tilfældige symboler” og noget af bekymringens væsen. En sammenhæng som kan kaste lys over spørgsmålet om, hvorfor det netop er nogle tilsyneladende små problematikker frem for andre, der bliver årsag til store bekymringer. Sammenhængen kommer tydeligst frem, når bekymringens væsen anskues i lyset af de grundlæggende træk i Fromms tanker om de ”Tilfældige symboler”. De to hovedtanker, der altså skal kunne kaste lys over bekymringsfænomenet, er dels tanken om, at en større mængde information kan være repræsenteret i et afgrænset udtryk, og dels tanken om, at nøglen til forståelsen af udtrykket og dets betydning kun fås hos udtrykkets ophavsmand. Spørgsmålet bliver følgelig, om det er sådan, at nogle bekymringer kan rumme en større betydning end den umiddelbart foreliggende, og om nogle bekymringer kun rettelig kan forstås ud fra et dybere kendskab til den bekymredes indre liv. Hvis det er tilfældet, er der ikke langt fra disse former for bekymring til Fromms beskrivelse af de ”Tilfældige symboler”. Og for mig at se er der bekymringer, som opfylder begge disse krav. Bekymringer som ret beset kun kan forstås ud fra et dybere kendskab til den bekymrede og som i grunden kun giver mening, hvis der bevidst eller ubevidst ligger mere bag den udtrykte bekymring. Casen om det våde telt er et eksempel på en sådan bekymring. Umiddelbart gav det netop ikke mening, at Ida bekymrede sig så meget for, om hendes telt var vådt eller tørt den følgende dag. Lidt af ”galskaben” kunne forklares ud fra dette, at

---

⁵⁰ Freud, A. (1990)

Ida i de bekymrede stunder var præget af de primære tankeprocesser, der suspenderer realitetsprincippet og den rationelle logik, hvorfor alt småt og ubetydeligt kunne blive stort og signifikant. Men hvorfor netop bekymringen om, hvorvidt teltet var vådt eller tørt, voksede sig så stor, giver kun mening, hvis man ser bekymringen som eksponent for noget andet og mere - hvis bekymringen om teltet indeholder en symbolsk betydning. Fromms antagelser om det tilfældige symbols karakter og virkemåde kan således give en ny indgangsvinkel til forståelsen af bekymringens væsen og dermed åbne vejen for en større indsigt i nogle af bekymringens mange facetter og funktioner. Jeg har således fundet dele af Fromms symbolteori så meningsgivende og berigende i undersøgelsen af bekymringens gåde, at jeg vil indoperere dem i min forståelse af bekymringen og dermed antage, at bekymringen til tider kan have en meget symbolsk karakter. Jeg vil derfor i det følgende operere med den mulighed, at nogle bekymringer kan rumme en dybere betydning end den umiddelbart i øjenfaldende, og at disse bekymringer typisk bærer et fortættet meningsindhold af dybt personlig karakter. Et indhold vi kan være mere eller mindre bevidste om, men som af forskellige individuelle grunde lettest kan komme til udtryk som ”symbolske bekymringer”.

Når jeg således vælger at inddrage denne forståelse af bekymringen i min analyse, finder jeg det væsentligt at afgrænse den fra fænomener og tankegange, der kan virke som ”synonymer” for den, skønt de er væsensforskellige, da der ellers vil kunne opstå unødige misforståelser. Først og fremmest finder jeg det vigtigt at pointere, at der i forståelsen af bekymringen som bærer af symbolsk værdi ikke ligger en opfattelse af bekymringen som noget ubetydeligt eller uægte. Tværtimod kan bekymringen, også når den har en symbolsk betydning, være både regulær og yderst betydningsfuld. Typisk vil den endog være langt mere betydningsbærende end man umiddelbart skulle tro, idet den som sagt vil rumme en betydning, der er større end den udtrykte bekymring.

Dernæst finder jeg det afgørende at adskille bekymringen med den symbolske betydning fra den forskudte bekymring, som jeg omtalte tidligere.⁵¹ For selvom de to former for bekymringer ved en umiddelbar betragtning kan synes som to sider af samme sag, idet de begge henter kraft fra noget andet end den udtrykte bekymring, adskiller bekymringen med den symbolske betydning sig dog ligeså meget fra den forskudte bekymring, som metaforen adskiller sig fra metonymien. Den forskudte bekymring drejer sig nemlig om en forflyttet reaktion. En reaktion, der i dette tilfælde

---

⁵¹ se side 28 ff.

iklæder sig bekymringens væsen i stedet for at komme til udtryk som det, der oprindeligt gav anledning til den. Der er således tale om et "en-til-en-forhold", hvor én reaktion, der af forskellige grunde er forhindret i at komme direkte til udtryk, forskydes til en anden reaktion, og kommer til udtryk ad den vej. Den bekymring, der har taget en symbolsk betydning, rummer derimod ikke forskudte reaktioner. De forhold der ligger til grund for "den symbolske bekymring" har så at sige med bekymring at gøre allerede i udgangspunktet. Denne form for bekymringer skal snarere forstås som en mængde relaterede bekymringer, der er samlet i en konkret repræsentation. Dette betyder også, at den bekymring, der indeholder et symbolsk aspekt, heller ikke nødvendigvis vil stå i et "en-til-en-forhold", som den forskudte bekymring gør, da den symbolske bekymring er kendetegnet ved ikke blot at repræsentere noget andet, men snarere ved at repræsentere noget mere end det, som den enkelte problemstilling umiddelbart viser. Essensen i karakteristikken af bekymringen med det symbolske indhold er altså, at den rummer fortættet mening; mens essensen i den forskudte bekymring er, at den skyldes en reaktionsoverførsel.

Efter denne uddybning af hvad jeg lægger i antagelsen om bekymringens symbolske betydning, samt hvad jeg adskiller den fra, vil jeg igen sætte den i spil med casen om det våde telt. Det viser sig nemlig, at hvis man inddrager det symbolske aspekt i bekymringen som en forklarende faktor i casen, får fortællingen om det våde telt pludselig en helt anden karakter. Da bliver den ikke længere casen om en ubetydelig bekymring, der af uransagelige grunde fyldte meget hos Ida. Det bliver derimod casen om en bekymring, der ganske vist så uanselig ud, men som var eksponent for en større og dybere problemstilling, der havde stor personlig betydning for Ida. Denne forståelse af Idas bekymring har stor betydning for min undersøgelse af, om de bekymringer, der tilsyneladende ikke stemmer overens med antagelsen om, at bekymringens styrke oftest er afhængig af, hvor centralt trusselen rammer den enkelte, reelt er i uoverensstemmelse med antagelsen eller ej. Inddrages bekymringens symbolske betydning som forklarende faktor, medfører det nemlig, at casen om det våde telt og tesen om, at bekymringens styrke er afhængig af, om den angår noget personlighedsmæssigt essentielt eller perifert, stemmer overens. For hvis bekymringen om det våde telt ikke længere er af perifer betydning, men bærer af et mere betydningsmættet indhold, vil der være overensstemmelse mellem ovennævnte tese og det faktum, at Idas bekymring fyldte meget. Skismaet mellem antagelsen og den ene af de to cases, vil dermed være ophævet.

Endvidere giver inddragelsen af bekymringens symbolske betydning også mulighed for at nå til afklaring med hensyn til spørgsmålet om, hvorfor der er bekymringer, der fylder uforholdsmæssigt meget, også når primærprocesserne ikke dominerer. For de bekymringer, der er bærer af en symbolsk betydning, har ganske vist en logik der ligner primærprocessernes, men de er ikke udelukkende knyttet til disse, ligesom de "Tilfældige symboler" heller ikke er bundet til primærprocesserne, selvom det ofte er under deres primat, at de udfolder sig mest. Derfor kan de bekymringer, der har symbolsk betydning, også optræde i de sekundærprocesdominerede dele af vore liv.

Gåden om bekymringens styrke

Med inddragelsen af dels Freuds realitetsprincip og dels Fromms tanker om det "Tilfældige symbols" betydning, der førte til antagelsen om, at bekymringen til tider kan have en symbolsk betydning, er jeg kommet lidt længere i min undersøgelse af, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt. Jeg er således nået frem til, at de bekymringer, der ser ubetydelige ud, godt kan rumme en langt større betydning, end den man umiddelbart betragtet kan se. Dermed kan den gruppe af bekymringer, der virker uforholdsmæssigt tunge og som derfor tilsyneladende falder udenfor antagelsen om, at bekymringers styrke er ligefrem proportional med den givne problematik's betydning for personligheden, alligevel rummes i antagelsen. Der er dog stadig tilfælde, der ikke harmonerer med denne antagelse. Det er de konkrete tilfælde, hvor svære og skæbnesvangre omstændigheder ikke forårsager en svær grad af bekymring, sådan som det er tilfældet i casen om Anna.

Som førnævnt undrer det mig, at Anna ikke fanges af bekymringens knugende magt. De tvivlsomme fremtidsperspektiver og den store usikkerhed, der følger deraf ville ellers legitimere enhver form for bekymring selv i de perioder, hvor realitetsprincippet er toneangivende i hendes liv. Alligevel er Anna ikke tynget af tærende og altoverskyggende bekymringer. Dette undrer mig, fordi man må formode, at det er essentielt for Anna, at hendes mand er så syg, eftersom de har været gift i 24 år og deres liv følgelig på adskillige måder er infiltreret i hinandens. En nærliggende forklaring kunne være, at Anna dybest set er fanget af bekymringens slidsomme magt, men at hun blot ikke er sig det bevidst, fordi forsvarsmekanismerne af den ene eller anden grund nægter hende adgang til de følelser. Den mulighed virker aldeles plausibel, da Anna sandsynligvis er den, der skal holde sammen på det hele, og derfor ikke må sygne hen i bekymringens handlingslammelse. Med andre

ord oplever Anna måske, at hun er nødt til at være stærk, for at hele hendes verden ikke skal brase sammen. Men bærer Anna på tunge bekymringer, må de også have udløb.⁵² Det kunne de for eksempel få om natten, hvor forsvarsmekanismerne ikke står så stærkt. Ligesom man kunne forestille sig, at bekymringerne myldrede frem hos Anna, når mørket lagde sig, som det var tilfældet med Ida. Alligevel vil jeg i respekt for hende, der har givet mig denne case, ikke lade denne forklaring være afsluttende, da det ville være ensbetydende med at gøre hendes udtalelser utroværdige. Anna beretter jo selv, at hun til tider kan frygte det værste, men at hun generelt ikke er lammet af bekymring for, hvad der kan hænde hende og hendes mand. Når jeg ikke vil slutte med forklaringen om forsvarsmekanismerne, er det ikke ensbetydende med, at jeg ikke anser denne forklaring som plausibel. Tværtimod tror jeg, at det nemt kunne være forklaringen i mange tilfælde. Men skal jeg tage Annas ord for pålydende rækker denne forklaring ikke, hvorfor jeg vil søge at bevæge mig ad andre veje for at se, om der kunne gives andre forklaringer, som stemte mere overens med Annas udsagn.

Der er således stadig forhold, der ikke harmonere med antagelse om, at bekymringens styrke er afhængig af, om den angår centrale eller perifere aspekter af personligheden: Jeg må derfor konstatere, at det er problematisk udelukkende at anvende Mays skelnen mellem det personlighedsmæssigt centrale og perifere i forståelsen af bekymringsfænomenet. Jeg kan med andre ord konkludere, at der også må være andre forhold, der spiller ind.

I mine overvejelser over hvilke andre forhold, der kunne påvirke bekymringens styrke, fandt jeg, at de to cases ikke blot repræsenterer to forskellige bekymringsstyrker, men også adskilte sig i deres rettet. For mens Ida i hendes bekymring er koncentreret om et problem, der udelukkende er hendes eget, rækker Annas bekymring ud mod et andet menneske, nemlig hendes mand. Forskellen virker for mig at se så grundlæggende, at den kan være betydningsfuld for bekymringens karakter, og dermed være væsentlig at inddrage i min søgen efter svar på spørgsmålet om, hvorfor bekymringens styrke ikke altid er ligefrem proportional med den givne problematik's vigtighed. Ligesom jeg fandt det meningsfyldt at indføre en niveaudeling i bekymringsbegrebet ved at skelne mellem den personlighedsmæssigt perifere og centrale bekymring, forestiller jeg mig også, at det kan være meningsgivende at skelne mellem en indadrettet og en udadrettet bekymring. Berettigelsen i at skelne mellem en indadrettet og en udadrettet bekymring kan endog

---

⁵² Gray, J. (1994)

sandsynliggøres ud fra en lidt bredere sproglig bearbejdning af begrebet bekymring. Som bekendt gik jeg indledningsvist blandt andet etymologisk til værks i min udredning af, hvad begrebet bekymring dækker over. Dette ledte mig til de tyske gloser bekümmern og Kummer, der tegnede bekymringsbegrebet i en noget trist og dystre nuance. Men går man en anden vej i afdækningen af begrebet bekymring og undersøger, hvordan det danske ord bekymring oversættes på tysk, viser det sig, at jeg kun har fået fat i den ene side af bekymringen ved at gå etymologisk frem. Bekymring oversættes nemlig både med ”bekümmern” og ”sorgen”, hvor sorgen repræsenterer den mere positive og omsorgsfulde del af bekymringen.⁵³ På tysk har man således to forskellige begreber, for det som på dansk går under fællesbetegnelsen ”Bekymring”. Bekymringsbegrebet rummer med andre ord to så forskelligartede aspekter, at de på nogle sprog har fået hver deres betegnelse. Dette sandsynliggør, at man i en opgave som denne med fordel kan opløse bekymringsbegrebet i to dele. Jeg vil derfor dele det danske bekymringsbegreb i to, så jeg i det følgende vil tale om en indadrettet og en udadrettet form for bekymring. Den indadrettede form har jeg valgt at betegne som den selvcentrerede bekymring ud fra den antagelse, at denne form, hvor skjult det end kan forekomme, dybest set er rettet mod den bekymrede selv. Den udadrettede form har jeg valgt at betegne som den omsorgsfulde bekymring, fordi den i sit engagement i den anden viser en omsorg og medleven. Forudsætningen for denne form for bekymring er altså, at den bekymrede har syn for og ser den anden. I udgangspunktet forestiller jeg mig desuden på baggrund af de ord der beskriver henholdsvis ”Kümmern” og ”Sorgen”, at den omsorgsfulde bekymring er af en noget mere positiv og konstruktiv karakter end den selvcentrede bekymring. Med indførelsen af denne nye skelnen mellem to forskellige former for bekymring, kan der lægges nye vinkler og perspektiver ned over bekymringsfænomenet, hvilket allerede vil komme til udtryk i det følgende afsnit om den interpersonelle isolation.

2.2.3 Præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation

Det sidste aspekt som jeg har valgt at trække frem fra Mays angstteori, giver for mig at se særlig god mening, når det ses i lyset af mine antagelser fra foregående afsnit om de to former for bekymringen. Mine antagelser om, at der er grundlæggende forskel på den omsorgsfulde og den selvcentrerede bekymring, bevirker nemlig, at de to former for bekymring skal forstås ud fra hver deres forudsætning og følgelig behandles enkeltvist. I dette afsnit vil jeg derfor tage konsekvensen

---

⁵³ Bork, E. (1990)

af min todeling af bekymringsbegrebet, og uddifferentiere den selvcentrerede bekymring, da jeg finder, at Mays forståelse af angsten - forstået som frugten af menneskets konkurrenceprægede individuelle bestræbelser - primært kaster lys over denne del.

Jeg har valgt at kalde afsnittet for præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation. Hermed ønsker jeg at henlede opmærksomheden til Mays forståelse af vor tid, som en præstationsorienteret og konkurrencepræget tid, samt til de følger dette får for den enkelte. Mays tese var som sagt, at det i vor tid langt på vej er præstations barometeret, der fastsætter den enkeltes værdi, hvilket fremelsker en konkurrencementalitet, der fastholder samfundets individer i en indbyrdes kamp, der medfører fremmedgørelse og isolation. Og netop denne interpersonelle isolation og fremmedgørelse er som før beskrevet befordrende for angsten. Nu kan der naturligvis sættes spørgsmålstejn ved, om Mays dystre opfattelse af vor tid og vort samfund er i overensstemmelse med det danske samfunds karakter. Til dette vil jeg først og fremmest slå fast, at konkurrencementaliteten ikke er det eneste træk, der kendetegner vore mellemmenneskelige relationer i dag. Lykkeligvis er der også mange relationer, der ikke er præget af konkurrence og fjendtlighed, men derimod af kærlighed, omsorg og hengivenhed. Alligevel finder jeg det desværre alt for nemt at nikke genkendende til Mays beskrivelse af det moderne samfund, da der for mig at se fortsat er meget præstationsræs, konkurrence og selvtilstrækkelighed på mange forskellige niveauer også i vort samfund og i vor tid. Jeg finder derfor Mays samfundsanalyser både relevante og brugbare til at danne baggrund for en dybere forståelse af bekymringens årsag i vor tid, hvilket jeg derfor vil tage hul på i det følgende.

Når Mays tanker om de præstationsorienterede mellemmenneskelige relationer anvendes med henblik på at forstå bekymringen, er det som nævnt primært den selvcentrerede del af bekymringen, der kommer i fokus. På dette plan giver det imidlertid god mening ikke blot at tale om angsten men også om bekymringen som en frugt af menneskets konkurrencebetonede personlige bestræbelser. For hvis den vellykkede præstation og triumfen over andre bliver forudsætningen for eget selvværd, må bekymringen om egen kompetence og tilstrækkelighed ligge lige om hjørnet. Hvis grundlaget for vores selvforståelse er egne præstationer, samt hvordan disse fremtræder i forhold til andres, er vor selvforståelse henvist til en yderst sårbar position, idet den er afhængig af udfaldet af hverdagens mange konkurrencer. Er det tilfældet, vil det være yderst nærliggende at bekymre sig ikke blot for de store skæbnesvangre forhold, men også for hverdagens mange små facetter, der på

den ene eller anden måde indikerer, hvorvidt jeg som person er lykkedes i dag. Denne tanke understøttes af nyere forskningsforsøg, der har vist, at der er en signifikant sammenhæng mellem frygten for at mislykkes og tendensen til bekymring.⁵⁴ Bekymringen kan derfor på denne måde blive udtryk for et dybereliggende problem, nemlig tilstedeværelsen af en skrøbelig og ustabil selvforståelse, der fordrer, at personen konstant skal finde bekræftelse uden for sig selv, for at kunne opretholde et acceptabelt selv billede.

Problemet med den skrøbelige selvforståelse forstærkes yderligere af den interpersonelle isolation, som kommer i kølvandet på de konkurrencebetonede fællesskaber. Den interpersonelle isolation vanskeliggør nemlig muligheden for udviklingen af vores selvbevidsthed, da denne udvikles i interaktionen med andre. Allerede den amerikanske filosof og psykolog George Mead (1863–1931) påpegede dette, da han konstaterede, at mennesket først tager form som person i samspillet med andre, hvorfor de sociale interaktionsprocesser bliver yderst centrale.⁵⁵ Også psykoanalytikeren Judy Gammelgaard er inde på dette i bogen ”Mellem mennesker”, hvor hun blandt andet beskriver, hvordan barnets selv eller essentielle jeg dannes i relationen til andre mennesker. Selv udtrykker Gammelgaard det således: ”... vores selvbevidsthed er dybt forankret i sociale relationer. Jeg er ikke et selv uden den anden – og min oplevelse af selv værd kan ikke løsrives fra det sociale livs koder for anerkendelse og miskendelse.”⁵⁶ Selvom vi eksistentielt set er alene, er vi således også i høj grad afhængige af hinanden. Vi er med Løgstrups ord udleveret til hinanden. Vi har brug for hinanden, fordi vor dannelse som personer beror på, at andre ser os, og dermed giver os mulighed for at opdage os selv. Gammelgaard beskriver det sådan: ” Det er den andens blik på os, der i vores indre skaber rum for en relation, hvor jeg med en del af mig kan se på mig selv sådan, som den anden ser på mig.”⁵⁷ Det mellemmenneskelige samspil er derfor af enorm betydning for den enkeltes identitet og selvforståelse. Og netop fordi selvbevidstheden grundlægges i barndommen, er det af afgørende betydning, hvordan interaktionen mellem barnet og de signifikante andre, der omgiver barnet, er. Dels er relationen afgørende for, at der i det hele taget kan skabes et indre rum, hvor barnet med en del af sig selv kan anskue sig selv. Og dels er relationen afgørende for, hvilken selvbevidsthed barnet får. Vil barnet se på sig selv med mistroiske og vurderende øjne eller vil der kunne dannes et indre rum, hvor barnet med tryghed kan være ene med sig selv. En tryghed som

---

⁵⁴ Stöber, J. & Joormann, J. (2001)

⁵⁵ Mead, G. H. (1974)

⁵⁶ Gammelgaard, J. (2000) p. 92-93

⁵⁷ Gammelgaard, J. (2000) p. 93

afspejler, at barnet kan se på sig selv med anerkendende øjne som en følge af, at signifikante andre har set med anerkendende og omsorgsfulde øjne på barnet.

Vel vidende at det er i barndommen, at selvbevidstheden grundlægges, og at ovenstående tanker derfor primært er rettet mod den første del af livet, finder jeg det alligevel både interessant og relevant at se dem i sammenhæng med Mays tanker om vores individualistiske konkurrenceprægede fællesskaber. Dels fordi den præstationsfokuserede tankegang og den interpersonelle isolation, som May beskriver, kan præge vore børns selvbevidsthed i det omfang, de bliver dominerende i forholdet mellem barnet og dets signifikante andre. Og dels fordi jeg antager, at selvom selvbevidsthedens fundament er lagt i barndommen, er selvforståelsen påvirkelig livet igennem af omgivelsernes positive og negative vurderinger. Hvis vi derfor i et konkurrencepræget fællesskab har så travlt med at sørge for os selv, at vi ikke magter at have øje for hinanden, eller kun evner at se hinanden med fjendtligt vurderende øjne, må det påvirke vor selvforståelse i negativ retning. Den interpersonelle isolation kan således forstærke den enkeltes oplevelse af ikke at have nogen betydning og gøre selvforståelsen usikker. De ydre forhold og præstationer bliver følgelig vitale, da disse skal cementere selvforståelsen; og bekymringen for, hvorvidt de lykkes, ligger dermed lige for.

Ser man den selvcentrerede bekymring i lyset af Mays samfundsbeskrivelse, kan bekymringen altså være udtryk for en stærk underliggende trang til at lykkes, en trang som kan være mere eller mindre bevidst, og som fødes ud af behovet for at opretholde og sikre sin egen positive selvforståelse. Sat på spidsen kan nogle af vore bekymringer således skyldes at vor selvforståelse – eller dele af den, står på spil. Lad mig anskueliggøre tankegangen med et par eksempler: Fru Nielsen, der har været den gode pligtopfyldende husmor i en menneskealder, kan bekymre sig meget om, hvorvidt de nylavede småkager nu er sprøde nok, om de falder i gæsternes smag, og om der er nok af dem. For den unge studerende kan en sådan bekymring måske virke tåbelig, mens bekymringen om, hvordan det skal gå til eksamen, virker langt mere reel og berettiget. Men sagen er den, at de to meget forskelligartede bekymringer ud fra ovenstående tankegang kan være udtryk for det samme. Begge kan de nemlig være drevet af en trang til bekræftelse og opretholdelse af selvforståelse. Forskellen ligger blot i, at det er inden for forskellige områder, at Fru Nielsen og den unge studerende søger deres bekræftelse. Mens Fru Nielsens selvforståelse mere eller mindre bygger på hendes evner til at bage og være den gode værtinde, er den unge students selvforståelse mere afhængig af, hvordan han

bliver bedømt fagligt. Deres bekymringer kan således karakteriseres som bekymringer, der har taget en symbolsk betydning, for at bruge ordlyden fra forrige afsnit. Fru Nielsens bekymring om småkagernes kvalitet kan nemlig dreje sig om noget langt større og vigtigere, end man umiddelbart skulle tro, nemlig om hun stadig kan forstå sig selv som en god og dygtig værtinde og dermed få stadfæstet sit positive selvbillede. Ligeledes kan den studerendes bekymring for eksamen meget vel hente kraft fra behovet for en bekræftelse i, at han er en intelligent ung mand, da det kan være en af grundpillerne i hans selvforståelse.

Som eksemplerne viser, kan de konkrete bekymringers udtryk være meget forskellige og dog komme af samme trang til at få bekræftet selvforståelsen, da vor selvforståelse kan grunde sig på mange forskellige forhold. Nu kunne det måske lyde som om, at der hersker et kausalitetsforhold mellem behovet for bekræftelse og graden af bekymring. Det mener jeg på ingen måde er tilfældet. Dels kan der være stor forskel på i hvor høj grad ens selvforståelse hviler på præstationer, hvilket må få betydning for, hvor meget man bekymrer sig om, hvorvidt ens præstationer lykkes. Og dels kan behovet for bekræftelse også komme til udtryk på mange andre måder end gennem bekymringen. Ud fra min fortolkning og anvendelse af Mays samtidsanalyse kan vi blot konkludere, at nogle af vore bekymringer kan skyldes, at noget i vor selvforståelse står på spil.

Eftersom dette afsnit udelukkende drejer sig om den selvcentrede del af bekymringen, vil jeg igen kun inddrage den ene af mine cases til konkretiseringen af tankerne i dette afsnit, da casen om Anna repræsenterer den form for bekymring, der rækker ud mod medmennesket. Casen om det våde telt kan derimod fint illustrere hovedlinierne i dette afsnit, idet den kan grupperes under de selvcentrerede bekymringer, da Idas bekymring ikke retter sig ud mod andre. Ganske vist er det måske ikke umiddelbart gennemskueligt, at den retter sig mod Ida selv; men sætter vi den på linie med de tænkte eksempler, jeg trak frem ovenfor, skal der ikke meget fantasi til for at kunne se, at også Idas bekymring kan skyldes, at hendes selvforståelse eller dele af den er truet. Som tidligere nævnt kan Idas bekymring forstås som en bekymring, der har symbolsk karakter;⁵⁸ altså som en bekymring, der dels repræsenterer noget større og dybere end den direkte udtrykte bekymring, og dels er af stor personlig betydning. Dette harmonerer fint med tanken om, at noget af Idas selvforståelse står på spil. Som nævnt er ”det tilfældige symbol”, der var grundlaget for antagelsen om, at bekymringen til tider kunne indeholde en symbolsk betydning af så personlig karakter, at

---

⁵⁸ Se side 39

andre sjældent ville kunne se sammenhængen mellem symbolet, og det som det repræsenterede, medmindre de havde stort kendskab til personen. Følgelig kan sammenhængen mellem Idas bekymring for, om teltet skulle pakkes vådt ned, og de underlæggende betydninger også være svær at gennemskue. Men når det er sagt, vil jeg i et anskueligheds øjemed alligevel komme med et enkelt bud. Sammenhængen kunne for eksempel være, at Ida anså den tur hun var på som hendes livs store rejse. Dermed skulle den lykkes, intet måtte gå galt. Måske forstod hun endog sig selv som én, der formåede at skabe en vellykket tur. Men tanken om at skulle tilbringe noget af turen i et vådt, muggent og ildelugtende telt kunne måske lægge både drømmen om den perfekte ferie i grus og ryste Idas billede af sig selv som den, der evnede at skabe den perfekte ferie. Hvis det våde telt af den ene eller anden grund således kunne ryste Idas selvforståelse, bliver det med ét langt mere forståeligt, hvorfor bekymringen i den grad kunne tage hendes tanker til fange.

Mays forståelse af angsten som frugten af en præstationsbaseret selvforståelse samt den deraf følgende konkurrencementalitet og interpersonelle isolation kaster for mig at se både et forklarende og interessant lys over den del af bekymringens væsen, som jeg har valgt at kalde den selvcentrerede bekymring. Jeg vil derfor lade denne forståelse sætte et foreløbigt punktum for min søgen efter svar på den ene del af bekymringens gåde – nemlig den selvcentrede del af bekymringen. Når jeg i det næste kapitel vender mig mod Henrik Ibsens "*Peer Gynt*", vil det derfor ikke være den egocentriske form for bekymring, jeg vil koncentrere mig mest om, men derimod den gruppe af bekymringer, der kan klassificeres som uadrettede og omsorgsfulde. Den velbevandrede Peer Gynt-læser vil dog vide, at det langt fra er omsorgsfulde bekymringer der tynger hovedpersonen i Ibsens dramatiske digt. Undersøgelsen af den omsorgsfulde bekymrings betydning vil derfor så at sige blive foretaget med modsat fortegn, idet jeg ud fra "*Peer Gynt*" vil undersøge de konsekvenser, manglen af den omsorgsfulde bekymring kan få for et menneske. Men inden jeg når så vidt, vil jeg dog først opsummere de overordnede pointer fra dette kapitel, så overblikket bevares.

2.3 Opsummering

Mit teoretiske afsæt har i dette kapitel været Mays angstteori. Herudfra undersøgte jeg først, om bekymringen kan anses for værende et grundvilkår for mennesket. Selvom jeg fandt, at bekymringens mulighed er specifik menneskelig, kunne jeg dog ikke drage den slutning, at

bekymringen er en del af menneskets natur, og fik således ikke svar på spørgsmålet om hvorfor vi bekymrer os.

Derefter vendte jeg mig mod spørgsmålet om, hvorfor vore bekymringer nogle gange er ude af proportion med virkelighedens verden, i håb om derved også at få svar på min første undren. På baggrund af Mays skelnen mellem frygt og angst, anførte jeg den antagelse, at de bekymringer der rører ved vor personligheds inderste strenge i almindelighed fylder mere end de bekymringer, der kun rammer os på et mere perifert niveau. Det viste sig dog problematisk at overføre Mays angstteori til bekymringen på dette punkt, da der opstod diskrepans mellem angstens diffuse karakter og bekymringens definition. Ved at operere med forskudt angst, der tog form af bekymring kunne antagelsen dog forsvares. Inddragelsen af Anna Freuds antagelser om jegets forsvarsmekanismer både stadfæstede og udvidede forskydningstanken. Ud fra hendes teorier kunne jeg fastslå, at bekymringen ikke bare kan være udtryk for en dybereliggende angst, men at den kan være resultatet af forskydningens forsvarsreaktion i bred forstand. Denne forståelse bidrog positivt til besvarelsen af min undren over, hvorfor vore bekymringer til tider er ude af proportion med den objektive trussel, da det med den blev klart, at bekymringen kan rumme energi fra intrapsykeiske konflikter. Jeg fandt dog ikke denne forklaring dækkende for alle bekymringer, hvorfor jeg fandt Mays teori utilstrækkelig. Derfor valgte jeg at integrere Freuds realitetsprincip. Indførelsen af realitetsprincippet tydeliggjorde behovet for og relevansen i at skelne mellem den ydre realitet og en persons psykiske realitet. Denne skelnen viste sig at blive nøglen til svar på noget af min undren, idet den ved at gøre opmærksom på virkelighedsforvrængningens mulighed kunne begrunde, hvorfor trusler, der objektivt set ser små ud, kan synes enorme og forårsage en svær grad af bekymring. Ved også at antage, at nogle bekymringer kan have en meget symbols karakter, efter inspiration af Fromms symbolteori, kunne jeg mere dækkende redegøre for, hvorfor nogle tilsyneladende små trusler til tider kan bevirke en svær grad af bekymring.

Ved at supplere Mays teori med tanker af både Freud og Fromm, fandt jeg, at de bekymringer, der ser perifere og ubetydelige ud, sagtens kan have en langt dybere og mere central betydning, end man umiddelbart skulle tro. Dermed kunne den gruppe af bekymringer, der virkede uforholdsmæssigt tunge og som derfor tilsyneladende faldt udenfor den tidligere indførte antagelse om, at bekymringers styrke er ligefrem proportional med den givne problematikks betydning for personligheden, alligevel rummes i antagelsen. Derimod kunne jeg ikke få den gruppe af bekymringer, der virkede uforholdsmæssigt lette til at passe med ovennævnte antagelse. Jeg måtte

derfor konkludere, at bekymringsfænomenet ikke udelukkende kan forstås på baggrund af Mays skelnen mellem det personlighedsmæssigt centrale og perifere, men at der også må være andre forhold, der spiller ind. Dette førte mig til den antagelse, at bekymringen udover at være niveaudelt også kan opdeles i to former; i en omsorgsfuld og en selvcentreret bekymring.

Det sidste aspekt, jeg tog med mig fra Mays angstteori, var hans forståelse af angsten som frugten af præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation. Den betragtning lod jeg kaste lys over den selvcentrerede bekymring, hvorved det blev evident, at den selvcentrerede bekymring kan skyldes, at dele af vor selvforståelse står på spil.

Om end meget af bekymringens gåde stadig står ubesvaret hen, har jeg altså både fået løftet lidt af sløret for, hvorfor vi bekymrer os, og hvorfor vore bekymringer sommetider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt. Desuden er det gennem ovenstående analyse blevet klart, at selvom bekymringen overordnet set henter sin kraft fra spekulationer angående fremtiden, kan nogle bekymringer også få næring fra andre mere skjulte omstændigheder. Dermed har jeg svaret på det spørgsmål, jeg rejste allerede i begrebsafklaringen og som gjorde, at jeg vendte mig mod Rolle May.

3. Betydningen af den omsorgsfulde bekymring

"*Peer Gynt*" er titlen på et dramatisk digt skrevet i 1867 af nordmanden Henrik Ibsen (1828-1906). Gennem digtet følger man den unge knægt Peer Gynt hele vejen gennem livet, til han bliver en gammel og hærgnet mand. Omkvædet og målet for hele Peer Gynts liv er, at han vil være sig selv, og han gør derfor en dyd ud af at være uafhængig og suveræn i sin frigjorthed. Digtets overordnede tema drejer sig således ikke om bekymring, men om spørgsmålet: Hvordan bliver man sig selv? Når jeg alligevel har valgt at inddrage det her, skyldes det, at digtet i sin vej mod svaret på, hvordan man bliver sig selv, også berører mange andre grundlæggende aspekter i menneskelivet; og som vi i det følgende skal se, mener jeg derfor også, at digtet kan anvendes i et illustrerende øjemed i denne sammenhæng. Med andre ord finder jeg altså, at Ibsens litterære værk kan bidrage betydningsfuldt til forståelsen af dette kapitels omdrejningspunkt - den omsorgsfulde bekymring - og i sidste ende dermed også bidrage til svaret på spørgsmålet om, hvorfor vi bekymrer os. Det rungende fravær af den omsorgsfulde form for bekymring i Peer Gynts liv giver nemlig anledning til at afdække spørgsmålet om, hvorfor vi bekymrer os ved at stille et andet og modsatrettet spørgsmål, nemlig spørgsmålet: Hvad sker der, hvis vi ikke bekymrer os? Og det er netop Ibsens bud på, hvad der sker med et menneske, der aldrig mærker den omsorgsfulde bekymrings tag i sig, jeg vil trække ud af fortællingen om Peer Gynt, for derved at kunne finde noget mere af svaret på, hvorfor vi bekymrer os. Denne anvendelse af Ibsens digt betyder dog, at jeg kun vil inddrage det, der har relevans i afdækningen af den omsorgsfulde bekymringens betydning. Der vil derfor være utrolig meget mere at hente i Ibsens digt, end det jeg har mulighed for at trække frem her.

Udover at bidrage til forståelsen af den omsorgsfulde bekymringens betydning i menneskers liv, og dermed til svaret på hvorfor vi bekymrer os, vil "*Peer Gynt legenden*" også komme til at fungere som en slags bindeled mellem denne opgaves to hovedteoretikere. Digtets pointer angående den omsorgsfulde bekymring vil jeg nemlig analysere og fortolke i lyset af både Mays og Kierkegaards skrifter, ikke for at gennemføre en kunstig og påtvungen sammenføring af de to tænkere, men fordi de i forvejen begge kan forbindes med Ibsens "*Peer Gynt*". For mens May har givet en direkte fortolkning af "*Peer Gynt*" i bogen "*Myte og eksistens*", mener flere, at Ibsens digtning mange steder er stærkt inspireret af Kierkegaards forfatterskab.⁵⁹ Særligt skulle "*Sygdommen til døden*", som Kierkegaard skrev i 1849, i flere henseender kunne anvendes som forklaringsnøgle til "*Peer Gynt*". Mens Kierkegaard således ligger før "*Peer Gynt*" og danner grundlaget for Ibsens digtning,

---

⁵⁹ May, R. (1992)

ligger May tidsmæssigt efter *"Peer Gynt"* og kan dermed give en mere direkte fortolkning af digtet. Begge teoretikere kan således forbindes med *"Peer Gynt"*, hvorfor jeg finder det både oplagt og interessant at inddrage begges tanker i forståelsen af Ibsens digt. Jeg har derfor valgt at præsentere de for denne opgave væsentligste tanker i *"Sygdommen til Døden"*, inden jeg for alvor tager fat i Ibsens værk. Denne prioritering skyldes først og fremmest, at Kierkegaards værk introducerer nogle livsanskuelser, der både stiller skarpt på og giver et dybere indblik i digtets grundlæggende problematikker. Desuden formoder jeg også, at det livssyn og verdensbillede, der kommer til udtryk i dette skrift, kan vise sig anvendeligt for forståelsen af Kierkegaards mere direkte udtalelser om bekymringens væsen, som jeg vil koncentrere mig mere om i næste kapitel. Kierkegaards tanker, som de kommer til udtryk i *"Sygdommen til Døden"*, kommer således til at fungere som en slags baggrundsforståelse, som jeg vil trække linier tilbage til kapitlet igennem, mens Mays kommentarer til *"Peer Gynt"* mere direkte vil blive anvendt i et analyserende øjemed.

3.1 Sygdommen til Døden

Ligesom Ibsens *"Peer Gynt"* handler heller ikke *"Sygdommen til Døden"* i grunden om bekymring, men snarere om hvordan et menneske undgår fortvivlelsen; om hvordan et menneske rettelig bliver sig selv. Men Søren Aabye Kierkegaard, som regnes for eksistentialismens grundlægger,⁶⁰ har i dette skrift nogle meget grundlæggende aspekter med, som ved anvendelse på denne opgaves emne, for mig at se også kan kaste lys over bekymringens væsen. I det følgende vil jeg dog først koncentrere mig om at klargøre nogle af de væsentligste pointer i skriftet, for siden hen at kunne sætte dem i spil med både Ibsens digt og bekymringens væsen.

Sygdommen til Døden er en sygdom, hvis essens er fortvivlelse, hvilket klart fremgår af første afsnits undertitel, der hedder: *"Sygdommen til Døden er fortvivlelse"*.⁶¹ Men med denne formulering ønsker Kierkegaard ikke at henlede sin læsers tanker til den følelse, vi betegner som fortvivlelse. I fortvivlelsesbegrebet, som Kierkegaard anvender det, kan der ganske vist godt være et moment af den fortvivlede følelse, men følelsen af fortvivlelse er ikke identisk med Kierkegaards begreb, ligesom følelsen heller ikke er en forudsætning. Kierkegaards anvendelse af termen "fortvivlet" har altså en langt dybere betydning end den forståelse, vi almindeligvis lægger i ordet. For ham henviser fortvivlelsen snarere til en tilstand et menneske kan befinde sig i, end til

---

⁶⁰ Hansen, M. et. al. (1997)

⁶¹Kierkegaard, S. A. (1989) p. 171

tilstedeværelsen af bestemte emotioner i et menneskes sind. Ifølge Kierkegaard kan et menneske således være fortvivlet, hvad enten det føler sig fortvivlet eller ej, og hvad enten vedkommende er sig det bevidst eller ej. For grundlæggende beror et menneskes fortvivlelse ikke på forskellige ulykkelige omstændigheder, men på den mest ulyksalige situation af alle: at vedkommende ikke er sig selv, fastslår Kierkegaard. Og hvor tragisk det end lyder, kan et menneske leve og dog ikke være sig selv; ja, det kan endog leve store del af sit liv uden at registrere, at det ikke er sig selv. For skal man i Kierkegaardsk forstand være sig selv, kræver det, at man ser sig selv i øjnene, at man vælger sig selv, at man forholder sig til sig selv. For det er netop dette, at mennesket kan forholde sig til sig selv, der udgør menneskets selv og gør mennesket til noget helt unikt. ”*Selvet er et forhold, der forholder sig til sig selv...*”⁶² siger Kierkegaard. Og derfor vil et menneskes selv krakelere og gå sin åndelige og eksistentielle død i møde, når det ikke vil forholde sig til sig selv. Et sådant menneske vil så at sige glide sig selv af hænde, som forfatteren Peter Thielst formulerer det.⁶³

I grunden er der således kun en form for fortvivlelse, nemlig den ikke at være sig selv. Og dog kan fortvivlelsen manifestere sig på forskellig vis, hvilket knytter sig til dette, at et menneske kan undfly at være sig selv på forskellige måder. Et menneske kan så at sige være sunket mere eller mindre ned i fortvivlelsen; det kan have en kortere eller længere vej til rettelig at blive sig selv. For at give et mere klart og nuanceret billede af Kierkegaards forståelse af fortvivlelsen, vil jeg derfor ganske kort se nærmere på disse forskellige udtryk.

For anskuelighedens og anvendelighedens skyld har jeg valgt at dele beskrivelsen af fortvivlelsen op i to niveauer: et psykologisk og et transcendentalt niveau. Denne opdeling kræver dog en enkelt klargørende notits, da opdelingen ikke er fuldstændig tro mod Kierkegaards egen terminologi. For Kierkegaard har fortvivlelsen nemlig altid noget med det transcendentale, med det guddommelige at gøre, da han ser selvet som et Gudgivet vilkår, hvilket jeg vil uddybe mere under beskrivelsen af det transcendentale niveau. Ligeledes spiller det psykologiske også en rolle al den tid, der tales om selvet. Når jeg alligevel har valgt at betegne de to niveauer, som jeg har, frem for at skelne mellem bevidst og ubevidst fortvivlelse, som Kierkegaard gør, er det dels for at undgå en unødige begrebsforvirring og dels for at understrege de psykologiske aspekter i Kierkegaards værk.

---

⁶²Ibid. p. 173

⁶³Thielst, P. (1995) p. 266

På det, som jeg har valgt at kalde det psykologiske niveau, er der overordnet to former for fortvivlelse, hvoraf den første form udspringer af, at mennesket ikke er sig bevidst, at det har et selv, mens den anden form kommer af, at mennesket ikke vil være sig selv.

Vender vi os først mod den første form, som kan gå under betegnelsen "*Fortvivlet ikke at være sig bevidst at have et selv*",⁶⁴ er hovedproblematikken den, at den fortvivlede er uvidende om, at han har et selv. Han er derfor også uvidende om, at han er fortvivlet. Et sådant menneske lever ifølge Kierkegaard et overfladisk og uautentisk liv, netop fordi han aldrig standser op og ser sig selv i øjnene; fordi han ikke forholder sig til sig selv. Ved denne totale mangel på selvrefleksion og forholden sig til sig selv, mister han så at sige sig selv, eftersom selvets eksistens netop beror på, at mennesket forholder sig til sig selv. At et menneske sådan skulle kunne leve uden at forholde sig til sig selv, virker måske ved en umiddelbar betragtning ganske usandsynlig. Men for Kierkegaard var det i høj grad venteligt, fordi fordringen om at forholde sig til sig selv rummede en betydning, der rakte langt udover en overfladisk bevidsthed om begrundelsen for egne valg og synspunkter, som man måske fejlagtigt kunne tro dækkede over dette, at forholde sig til sig selv. For Kierkegaard indebar dette at forholde sig til sig selv, at man ikke blot på et umiddelbart og sanseligt plan forholdt sig til sig selv, men at man også på et dybere og åndeligt plan vovede at se sig selv i øjnene; at man vovede at se sig selv som et menneske med et Gudgivet selv. For Kierkegaard er et menneske derfor i grunden dybt fortvivlet, om han end er i stor sanselig lykke, hvis han ikke på både et menneskeligt og åndeligt plan forholder sig til sig selv, for da har han på sin vis mistet sig selv. Dog er et sådant menneske ikke overladt til og fortabt i sin ubevidste fortvivlelse. For selvom han hverken er sig selv eller sin fortvivlelse bevidst, vil fortvivlelsen dog rumstere i ham under al sanseligheden og umiddelbarheden. Og da et virkeligt menneske indimellem er nødt til at se sig selv i øjnene, vil fortvivlelsen og uroen undertiden også komme til syne, og da vil selv den overfladiske person blive i tvivl om sit liv og få mulighed for at ændre kurs.⁶⁵

Den anden form for fortvivlelse, som jeg har valgt at rubricere under det psykologiske niveau, betegnes af Kierkegaard som "*Fortvivlet ikke at ville være sig selv*".⁶⁶ En person, der lever under denne form for fortvivlelse, tryllebindes ikke som personen under den forrige fortvivlelsesform af umiddelbarhedens lykke og dagligdagens trummerum; hans fortvivlelse beror snarere på, at han

---

⁶⁴ Kierkegaard (1989) p. 199

⁶⁵ Thielst, P. (1995) p. 267

⁶⁶ Kierkegaard (1989) p. 205

ikke vil være sig selv. Han er således bevidst om selvet, men er dog ikke sig selv, fordi han ikke vil være det. Han har så at sige tabt sig selv, enten fordi han ikke vil være sig selv, eller værre endnu fordi han ikke vil være et "selv", eller allerværst siger Kierkegaard, fordi han ønsker at være en anden end sig selv.⁶⁷ Gennem en vis form for selvrefleksion er en sådan person blevet opmærksom på sig selv som væsensforskellig fra omverdenen og har fået en dunkel forestilling om, at der må være noget evigt i selvet. Alligevel vil en sådan person ikke være sig selv, for han har set, at ligesom intet legeme er fuldkomment så er heller intet selv det, og derfor fortvivler han.⁶⁸ Han vil derfor af med sig selv. Han flygter så at sige fra sig selv. Enten prøver han gennem forskellige fornøjelser og flugtmåder at glemme sig selv, eller også forsøger han i negativ selvoptagethed at skjule sig for sig selv ved at se sig selv som en anden, end den han er.⁶⁹ Han er opmærksom på sig selv, han elsker sig selv, og dog ser han ufuldkommenheden i sig selv og frastøder derfor fortvivlet og selvoptaget sit selv. Han er fortvivlet, og han ved, at han er det.

Den sidste form for fortvivlelse, som beskrives som "*fortvivlet at ville være sig selv*", har jeg valgt at klassificere under det såkaldte transcendentale niveau. At jeg har valgt at tydeliggøre et skel her, skyldes som sagt hverken, at de to foregående former for fortvivlelse ikke rummer et transcendent aspekt, eller at fortvivlelsen under bestemmelsen "at ville være sig selv" ikke rummer et psykologisk aspekt. Niveaudelingen skyldes blot, at jeg formoder, at det vil fremme forståelsen af den sidste form for fortvivlelse og af Kierkegaards forståelse af selvet i det hele taget. Desuden taler Kierkegaard selv om en markant forskel på fortvivlelsesformerne på det, som jeg har valgt at kalde henholdsvis det psykologiske og det transcendentale niveau. For havde mennesket sat sig selv, havde der kun været en form for fortvivlelse - nemlig den ikke at ville sig selv,⁷⁰ fastslår Kierkegaard. Men nu har mennesket ifølge Kierkegaard ikke sat sig selv, og derfor skal det også forholde sig til den magt, der satte det, for rettelig at kunne blive sig selv.⁷¹ Dette bliver særlig tydeligt i den sidste form for fortvivlelse, som vi nu skal se nærmere på.

Ligesom før er det menneske, der lider under "fortvivlelsen at ville være sig selv", bevidst om, at det har et selv. Men i modsætning til før vender den fortvivlede ikke her ryggen til sig selv, men

---

⁶⁷ Ibid. p. 210

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Thielst, P. (1995) p. 268-269

⁷⁰ Hvilket i denne sammenhæng også dækker over fortvivlelsen ikke at være sig bevidst, at man har et selv, da man heller ikke under denne fortvivlelse hverken forholder sig til eller vælger sig selv.

⁷¹ Kierkegaard, S. (1989) p. 173

spejder så at sige efter sit selv med en ulykkelig længsel som grundakkord. *"Fortvivlelsen kommer slet og ret af en manglende evne til at slutte sig sammen om sig selv i en konklusion, der sætter trumf på og virkeliggør én, som den man er og vil være"*⁷² siger Thielst, og det er på sin vis meget rigtigt sagt. For mennesket kan ifølge Kierkegaard ikke blive sig selv i egen kraft. *"Fordi selvet er sat ved et andet, kan det ikke komme i ligevægt eller ro ved kun at forholde sig til sig selv, det er afhængigt af det, som satte det, og derfor er det fortvivlet blot at ville være sig selv, for det kan ikke blive sig selv uden også at forholde sig til den magt som satte det,"*^{73,74} fastslår Kierkegaard. Mennesket kan altså ifølge Kierkegaard først rettelig blive sig selv, når det står i forholdet til den magt, der satte det. Men at komme til at stå i dette forhold er ingen let sag, påpeger Kierkegaard, for skal mennesket stille sig i forholdet til Gud, indebærer det, at det må opgive sin trang til at være sig selv nok. Det må opgive sin selvbestaltede selvforståelse. Mennesket må så at sige opgive sig selv, hvis det skal vinde sig selv og komme ud over fortvivlelsen. Umiddelbart ser denne vej ud af fortvivlelsen både selvdestruktiv og risikabel ud, og det er vel også derfor, at Kierkegaard i "Enten-Eller" Beskriver troen som springet ud på de 70.000 favne⁷⁵, men ikke desto mindre er det netop gennem troen, at man ifølge Kierkegaard kan få del i den transcendentale virkelighed og selvet. Men for Kierkegaard er dette risikable spring den eneste måde, hvorpå et menneske rettelig kan blive sig selv. Dette synspunkt har sin grund i, at den Gudgivne virkelighed for Kierkegaard er den reelle virkelighed, og derfor er et menneske at betragte som fortvivlet, så længe han ikke lever og forstår sig selv i lyset af denne virkelighed, da det kun er inden for denne virkelighed, at han kan blive det selv, han er bestemt til at være. I "*Kjerlighedens Gjerninger*" som på mange måder kan ses som løsningen og konklusionen på de problemstillinger Kierkegaard beskriver i "*Sygdommen til Døden*", beskriver han selv disse ting på en meget illustrativ måde. Heri sammenligner han livet med et skuespil.⁷⁶ Menneskene er at sammenligne med skuespillere, der hver især forestiller noget bestemt, det være sig konger eller tiggere, men i grunden er de noget andet, hvilket dog først virkeligt kommer til syne, når tæppet er faldet. Først når stykket er slut, og de står overfor

---

⁷² Thielst, P. (1995) p. 269

⁷³ Kierkegaard, S. (1989) p. 173

⁷⁴ For Kierkegaard henviser "den magt som satte det" til Gud. Men det er også meningsgivende, hvis man på et udelukkende mellem menneskeligt plan forstår udtrykket som "den anden" eller gensidigheden. Denne sidstnævnte forståelse ligger tæt op af både Meads og Gammelgaards teorier, som jeg kort har berørt, og Mays tanker, som jeg senere vil komme ind på. Forståelsen ligger dog langt fra Kierkegaards egen opfattelse.

⁷⁵ Kirkegaard, S. (1988)

⁷⁶ Her forestiller jeg mig ikke, at Kierkegaard kan have haft det almindelige teater med de strengt fastlagte replikker, hvor hver en bevægelse er bestemt af instruktøren, i tankerne, da dette ville harmonere dårligt med hans forståelse af mennesket som et vælgende individ. Hans pointe kommer for mig at se tydeligere til udtryk ved forestillingen om livet som et slags improvisationsteater, hvor stykket skabes under opførelsen.

instruktøren, bliver det tydeligt, at de alle er lige meget, de er på sin vis et og det samme, de er skuespillere. Ligeledes er det med livet, siger Kierkegaard, her er vi alle forskellige og har forskellige roller og positioner, men når dødens tæppe er faldet, og vi står over for ham, der satte os, viser det sig, hvad vi hver især i grunden er, nemlig mennesker.⁷⁷ Pointen for Kierkegaard er ikke, at vi ikke må have forskellige roller og positioner i "livets skuespil", men blot at vi husker på, hvad vi i grunden er, og ikke lader os nøje med at være, hvad vi forestiller at være. For tror et menneske, at han i grunden er, hvad han forestiller at være, er han ligesom en skuespiller, der tror, at han vitterlig er konge eller tigger og i den tro rent glemmer, at han er skuespiller. Et sådant menneske er ifølge Kierkegaard fortvivlet, fordi han ikke forholder sig til sig selv som den, han i grunden er. Fordi han ikke husker på at se sig selv i lyset af instruktørens virkelighed.

Selv det menneske, der gerne vil være sig selv, ender således i fortvivlelse, hvis det vil være sig selv i egen kraft. Og når alt kommer til alt er det i grunden selvtilstrækkeligheden, der er en af hovedingredienserne i Kierkegaards forståelse af fortvivlelsen. Om et menneske i ren overfladiskhed lukker øjnene for alt andet end de umiddelbare behov; eller om et menneske i selvoptaget skuffelse vender ryggen til det selvbestaltede selv, som det dog elsker og derfor ikke vil forlade; eller om et menneske krampagtigt vil være sig selv uden at forholde sig til den magt som satte det, kommer i sidste ende ud på et. Alle er de fortvivlede, og alle har de i selvtilstrækkelighed mistet sig selv. For som Thielst påpeger, er fortvivlelsen i grunden en uhyre selvoptagende faktor - en selvoptagende faktor, der rummer et element af trods.⁷⁸

Med denne forståelse i baghovedet vil jeg nu atter vende mig mod digtet om Peer Gynt, som på mange måder kan fremstå som et skarpt prototypeeksempel på et menneske, der lider af "Sygdommen til Døden".

3.2 Peer Gynts mangel på omsorgsfuld bekymring

Parolen i Peer Gynts liv er som allerede sagt dette, at han ønsker at være sig selv. Han ønsker hverken at være bundet til eller begrænset af nogen. Han vil leve et uafhængigt og frit liv, et liv hvor det er ham, der, som han siger, er "Stillingens Herre."⁷⁹ Allerede indledningsvist karakteriseres Peers liv derfor som et liv, der bliver levet i uforpligtende frihed og ansvarsløshed, et liv der er

---

⁷⁷ Kierkegaard (1996) p. 88-90

⁷⁸ Thielst, P. (1995) p. 270

⁷⁹ Ibsen, H. (1899) p. 156

præget af skødesløshed og flygtighed. Han er stor i munden og lyver sig gerne en stor bedrift til, hvis det kan give ham opmærksomhed og beundring. I sit eget univers er det ham, der er livets kejser, og dog er han ud fra Kierkegaards terminologi fortvivlet. Endnu ser han ikke, hvor fortvivlet han i grunden er, og dog er han så usigelig fortvivlet. Blot nævner Ibsen, at han ingen moral har, og at han følgelig ingen midler skyr for at nå sine mål, som alle drejer sig om umiddelbar behovstilfredsstillelse på den ene eller anden måde. Denne livsstil bringer ham i landflygtighed, og han må derfor rejse bort fra sit norske fædreland. På sin rejse støder han blandt andet på Dovregubbens datter,⁸⁰ som han begærer og gør svanger. Han følger hende hjem til troldenes rige og beder der om at få hende og kongeriget. Dovregubben erklærer, at Peer kan få datteren og det halve kongerige, hvis han vil blive som dem. Det forslag går Peer straks ind på, da han ikke ser, at der er nogen nævneværdig forskel på ham og troldene. Dette indikerer med al tydelighed, at Peer Gynt på ingen måde forholder sig til sig selv. Han forholder sig endda mindre til sig selv end troldenes konge, som dog kender forskel på mand og trold. Og selv da Dovregubben fremhæver denne forskel for Peer, idet han siger: ”*mellem Mænd det heder: ”Mand, vær dig selv! Herinde hos os mellem Troldenes Flok det heder: ”Trold, vær dig selv – nok!”*”⁸¹ finder Peer Gynt ikke forskellen videre betydningsfuld. Han indvilliger derfor i at lade det lille men stærke og skelsættende ord ”nok” indgravere i sit våbenmærke. Derved tilslutter Peer Gynt sig troldenes devise. Denne hændelse er både meget karakteriserende og skælsættende for Peer Gynt, og den understreger da også for alvor Peers fortvivlede situation. Han ser ikke, at der er en afgørende forskel på at være sig selv og på at være sig selv nok, og han har derfor ingen skrupler ved at overgive sig fuldstændigt til troldenes livsfilosofi. Han bliver da som dem, og mister derved sin menneskeværdighed, hvilket kommer tydeligere frem senere i digtet.

Peer Gynts indvilgelse i at leve efter troldenes motto får ham til at blive om muligt endnu mere ligeglad med andre. I sin stræben efter at være sig selv nok bliver han så optaget af sig selv, at andre menneskers ve og vel ikke bare bliver irrelevant og ligegyldigt, men også hindringer, der ligger i vejen for hans selvrealisering. For Peer Gynt opstår der altså et modsætningsforhold mellem det at være sig selv og det at have omsorg for hin anden, som psykolog Boje Katzenelson ville udtrykke det.⁸² Peer Gynt opfatter med andre ord opmærksomheden og omsorgen for medmennesket som en belastning, der udelukker ham fra at kunne koncentrere sig om sig selv, hvilket for ham at se er

---

⁸⁰ Dovregubben er troldenes konge

⁸¹ Ibsen, H. (1899) p. 66

⁸² Katzenelson, B. (1995)

forudsætningen for at blive sig selv. I enkle vendinger lader Ibsen Peer Gynt udtrykke denne livsopfattelse med ordene:

*”Hvad skal manden være!
Sig selv; det er mit korte svar.
Om sig og sit han skal sig kære.
Men kan han det som pak-kamél
For andres ve og andres vel?”*⁸³

Peer Gynts meget negative opfattelse af den mellem menneskelige samhørighed kan næsten ikke udtrykkes tydeligere. Det er ikke bare andres ulykke og lidelse Peer Gynt ikke ønsker at involvere sig i; også engagementet i andres lykke og glæde opfatter han som en byrde, der forhindrer ham i at blive sig selv. Følgelig involverer han sig ikke i andre mennesker og søger endda aktivt væk, når andre søger at indgå i en ægte relation med ham. Årsagen til dette skal som allerede antydtes findes i dette, at det eneste, der i sidste ende betyder noget for Peer Gynt, er ham selv. Denne ekstreme selvfokusering afskærer ham selvsagt fra hele den gruppe af bekymringer, der kan klassificeres under det delbegreb, jeg har kaldt den omsorgsfulde bekymring. Og som sådan kan man sige, at Peer Gynt med sin livsfilosofi og sin livsførelse bliver befriet fra noget, nemlig bekymringen for andre mennesker. Men denne ”befrielse” viser sig at have en høj pris, for midt i hans højeste egoistiske og selvcentrerede livsførelse begynder ensomhedens tomhed at trænge sig på.

Hele livet har Peer Gynt stræbt efter at blive sig selv ved at leve efter devisen ”Vær dig selv nok”. Men som tiden går, bliver det tydeligere og tydeligere, at den form for livsstrategi på ingen måde er vejen frem mod en ægte selvrealisering. Peer Gynt bliver med andre ord ikke sig selv, ved at have nok i sig selv. Som hin fortvivlede i ”*Sygdommen til Døden*”, der virkelig ønskede at gribe sit selv, ønskede Peer Gynt også af hele sit hjerte at realisere sig selv, at blive sig selv, men den anvendte strategi var forfejlet. Frem for at føre til selvrealisering medførte den selvcentrerede indstilling blot tomhed og mangel på autenticitet. Denne knugende tomhed vækker den tanke i Peer Gynt, at hele hans liv er en stor mosaik af løgn, blændværk og indbildninger. Hans liv er blevet som en maskerade, hvor masken har overtaget styringen; hvor masken er blevet livet. Selvbedraget begynder således at krakelere for ham. Han er ikke, hvad han tror, han er - hverken livets kejser eller stillingens herre, men derimod en mand, der har levet på den ene livsløgn efter den anden. Men selvom Peer bliver frustreret over denne kendsgerning, er tomhedens radikalitet endnu ikke gået op

---

⁸³ Ibsen, H. (1899) p. 111

for ham. Han forestiller sig derfor, at der bag de mange luftkasteller og opspundne historier gemmer sig noget ægte og autentisk, nemlig essensen af hans personlighed. Peer Gynt får derfor den tanke, at han måske i virkeligheden snarer er som et løg med mange lag. Et løg hvis lag repræsenterer alle de identiteter, han livet igennem har udgivet sig for at være. Lag, der skjuler Peer Gynts egentlige jeg. Og om end nogle af lagene har en snert af Peer Gynt, er de dog alle forstillede afbildninger af ham og må derfor fjernes, hvis han skal kunne se, hvem han virkelig er. I maleriske vendinger lader Ibsen nu Peer skrælle sit eget løg. Det ene lag efter det andet pilles af. Og til sidst må Peer udbryde:

*”Det var en ustyrlig mængde lag!
Kommer ikke kernen snart for en dag!
Nej – Gud om den gør! Til det inderste indre
Er alt sammen lag, - bare mindre og mindre –
Naturen er vittig!”⁸⁴*

Konstateringen er tragisk. Peer pillede løget for at finde den kerne, der var ham, når alle foregivelser var væk. Men der var ingen kerne. Når alt kom til alt, var løgets mange lag blot med til at skjule hans ekstreme indre tomhed - med til at skjule Peers mangel på essens. Og selv om han lægger en humoristisk distance til konstateringen, kan man ane, at det er ved at gå op for Peer Gynt, at essensen i hans liv mangler. Han er som et gabende tomt etui, hvis eksistens er meningsløs i fraværet af det objekt, etuiet var bestemt til at indeholde. Peer Gynts selvforståelse er dermed for alvor begyndt at vakle. Alligevel fremstilles han stadig som en ubekymret mand, der tager tingene, som de kommer uden tanke på, hvad fremtiden vil bringe. Dette understreger den konklusion, jeg fremførte sidst i afsnittet ”Præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation”, hvor jeg pointerede, at selvom nogle af vore selvcentrede bekymringer kan skyldes, at noget i vor selvforståelse står på spil, hersker der ikke et kausalitetsforhold mellem behovet for bekræftelse og graden af bekymring. Havde der været en lineær sammenhæng mellem de to forhold, skulle Peer Gynt nemlig have været skildret som et dybt bekymret menneske, hvilket ikke er tilfældet. Tværtimod beskrives han både som et menneske, der har en meget vakkende selvforståelse og som følge deraf konstant søger selvbekræftelse, og som et meget ubekymret menneske, der er ligeglad med det meste.

Sidst i digtet kommer det for alvor til udtryk, hvad det kostede Peer Gynt at være villig til at leve sit liv under troldenes devise. Idet han vælger at være sig selv nok, bliver han nemlig i Ibsens digtning

---

⁸⁴ Ibid. p. 210

som en trold og har dermed fravalgt sig sit menneskeværd. Denne degradering fra at have menneskeværd til at få troldestatus kan ikke umiddelbart ses, men kommer tydeligt til udtryk på Peer Gynts gamle dage, hvor han møder Knappestøberen. Knappestøberen er sendt ud for at finde Peer og støbe hans liv om, eftersom det ikke blev levet efter hensigten. Råstoffet i Peers liv var af ædel kvalitet, og med en metaforisk vending skulle Peer havde været en blinkende knap på verdensvesten. Men sådan blev det ikke, og derfor må Peer med knappestøbernes ord "... i vraggods-kassen, for, som det hedder, at gå over i massen".⁸⁵ Peer protesterer dog højlydt, for han vil ikke blive til ingenting og vil under alle omstændigheder ikke af med sit selv. Knappestøberen finder dog denne indvendig tåbelig; for eftersom Peer aldrig har været sig selv, kan tabet ikke være stort. Ibsen understreger yderligere Peers mangel på et selv, ved at fratage ham retten til at blive dømt til Himlen eller Helvede. Denne dom er kun for mennesker – mennesker med et selv. Derfor vil selv Djævelen ikke have én som Peer, for også han vil kun have mennesker med et selv.⁸⁶ Ved at tage troldenes motto til sig om at være sig selv nok og leve efter den parole, påberåber Peer Gynt sig altså Ibsens stærke dom og mister sin menneskeværdighed. Ibsens budskab kan med andre ord siges at være, at essensen af det at være menneske går tabt i det øjeblik, mennesket kun lever for sig selv. Han når således frem til den samme pointe som Kierkegaard, som netop fastslog, at et menneske ikke kan blive sig selv, så længe det kun forholder sig til sig selv.

Sammenholdes beretningen om Peer Gynt med kapitlets omdrejningspunkt: den omsorgsfulde bekymring, hvis forudsætning netop er den enkeltes syn for hin anden, opstår der en slående kontrast. For et menneske kan ikke både have nok i sig selv og opleve ægte omsorg for en anden; og følgelig kan et menneske heller ikke opleve omsorgsfuld bekymring for en anden, med mindre hin anden betyder noget i vedkommendes liv. Forudsætningen for oplevelsen af omsorgsfuld bekymring er med andre ord, at man har knyttet følelsesmæssige bånd til andre mennesker; at man har dannet ægte og betydningsfulde relationer til andre. Og det er netop, hvad Peer Gynt ikke har. I sin jagt efter at være sig selv, har han ikke knyttet sig til andre end sig selv. Det i denne sammenhæng bemærkelsesværdige ved Ibsens digt er imidlertid dette, at de forudsætninger, der skal til, for at man kan opleve omsorgsfuld bekymring, er de samme som de forudsætninger, der ifølge Ibsen gør et menneske til "et ægte menneske". Eller for at udtrykke det med negativt fortegn, som Ibsen selv gør det, så bliver den, der har nok i sig selv, hverken i stand til at bekymre sig for andre eller i stand til at være et menneske med et selv. Dermed får Ibsen sagt noget væsentligt om

---

⁸⁵ Ibid. p. 219

⁸⁶ Ibid. p. 239-240

den omsorgsfulde bekymring midt i sit litterære værk om, hvordan man bliver sig selv. For hvis kun det menneske, der har ladet andre mennesker få plads og betydning i sit liv, er i stand til at bekymre sig i omsorg for disse andre, sådan som jeg fastslog det ovenfor, så bliver den omsorgsfulde bekymring et vidnesbyrd om det menneskes indre liv og tilstand. Denne form for bekymring bliver så at sige en indikator, der viser, at den bekymrede ikke har nok i sig selv. Den omsorgsfulde bekymring bliver med andre ord et bevis på, at den bekymrede ikke har taget troldenes devise til sig, om at være sig selv nok, hvilket ud fra Ibsens digt må siges at være første skridt i retning af at blive et menneske med et selv.

Ved at vise, hvad der sker med det menneske, der i selvoptagethed aldrig mærker den omsorgsfulde bekymrings greb, understreger Ibsen altså denne form for bekymrings positive karakter. Det er således primært gennem en form for negation, at den omsorgsfulde bekymrings betydning i et menneskes liv kommer til udtryk i Ibsens digt. Men sideløbende med den store fortælling om Peer Gynt er der dog også en mindre fortælling om kvinden Solvejg, der på alle måder fremstår som et modstykke til Peer Gynts troløse og selvcentrede liv. Hendes liv er i høj grad præget af både trofasthed, kærlighed og omsorgsfuld bekymring, og hun kommer dermed til at repræsentere den positive virkning, som den omsorgsfulde bekymring har på det menneske, der lukker denne form for bekymring ind i sit liv. Inden jeg går dybere ind i Ibsens litterære værk ud fra Mays psykologiske fortolkning, vil jeg derfor ganske kort også inddrage fortællingen om Solvejg.

3.3 Solvejgs omsorgsfulde bekymring

Som sagt er Solvejg af en helt anden støbning end Peer Gynt. I de få passager, hvor vi får lov at møde hende, bliver hun ikke blot beskrevet i meget positive vendinger, men også med en dybde og karakterfasthed, som står i diametral modsætning til Peer Gynts overfladiske og diffuse liv. Hun beskrives som en gudfrygtig kvinde, der hverken lader sig forføre af Peer Gynts fantasi eller lader sig skræmme af hans trusler⁸⁷. Det mest iøjnefaldende er dog hendes store og på mange måder uforståelige kærlighed til Peer Gynt. Den kommer til udtryk i en bekymring for ham, og den driver hende i første omgang til at søge efter ham. Langt borte fra al civilisation finder hun ham i en lille utæt hytte. Peer bliver glad for at se hende, byder hende ind og giver indtryk af, at hans lykke er fuldendt, så længe hun bliver hos ham. Der går dog ikke mange minutter, før han forlader hende

---

⁸⁷ Ibid. p. 43

med ordene: *"Du får vente"*.⁸⁸ Og Solvejg må vente. I årevis venter hun tålmodigt på ham. Hun har lovet ham at vente, og det løfte vil hun holde. Hun husker og længes, hun frygter, at han er død og håber dog, at han kommer. I anden omgang giver hendes kærlighed til Peer Gynt sig altså til udtryk i en venten. Den giver sig til udtryk i en tålmodig og beslutsom venten, en venten der fastholder hendes sind og tanke hos ham, som hun elsker. Og i denne kærlighedens venten blandes hendes længsel undertiden uundgåeligt med en omsorgsfuld bekymring for hans liv. Af kærlighed forlod hun først alt, hvad hun havde for at finde Peer Gynt; og af kærlighed måtte hun siden leve i ensom fattigdom i en tålmodig og selvopofrende kærlighedens venten. Hendes selvopofrelse er med andre ord så total, at den næsten kan virke både tåbelig og naiv. Alligevel er der noget over Solvejg, der på ingen måde er hverken tåbeligt eller naivt. Tværtimod er det som om, at det er hende, der i sidste ende har trukket det længste strå. For mens Peer Gynts liv karakteriseres af en konstant uro og flugt, er hendes person omgivet af en attråværdig fred og harmoni. Ligeledes må Peer Gynt nøjes med et liv, der er præget af indre tomhed og foregivelser, mens der hviler en autenticitet og helhed over Solvejgs liv. Og da regnskabet kommer for Peer Gynt, bliver han så at sige vejet på vægten og fundet for let, som et menneske der ikke levede op til sin bestemmelse, men i selvoptagethed havde givet køb på sit menneskeværd og dermed på sig selv. Derimod bliver der ikke sat spørgsmålstejn til Solvejgs menneskeværd, hun fremstår som et menneske med et selv; et menneske, der levede op til sin bestemmelse. Ibsen synes dermed at sige, at den selvopofrelse, der ud fra et egoistisk synspunkt kan synes både tåbelig og destruktiv, i virkeligheden er nøglen til det livsindhold, som Peer Gynt mangler. Denne tanke understreges af Knappestøberens ord, når han siger: *"At være sig selv, er: sig selv at døde"*.⁸⁹ Ved at indprente sig denne sætning som en af grundpillerne i forståelsen af Ibsens digt, gives der ikke bare en nøgle til forståelsen af problemet i Peer Gynts livsførelse, der gives også en nøgle til forståelsen af, hvorfor Solvejgs liv på trods af ensomhed og trange kår kan være fyldt af sang. For om nogen i stykket har dødet sig selv, må det siges at have været Solvejg. Men netop ved at ofre sig selv og alt sit eget har hun ud fra Knappestøberens ord så at sige kunnet vinde sig selv. Ved at leve i omsorgsfuld bekymring for Peer Gynt, har hendes tanke været vendt bort fra hende selv, hvilket har forhindret hende i at gå til grunde i negativ selvoptagethed, sådan som Peer Gynt gjorde det. Kun ud fra den forståelse af Solvejgs liv giver det for mig at se mening, at hun henvendt til den mand, som på alle måder har svigtet hende, kan udbryde: *"Livet har du gjort mig til en dejlig sang"*.⁹⁰ Man kan derfor ud fra fortællingen om

---

⁸⁸ Ibid. p. 98

⁸⁹ Ibid. p. 231

⁹⁰ Ibid. p. 245

Solvejg få den tanke, at den omsorgsfulde bekymring udover at være en indikator, der viser, at den bekymrede ikke har nok i sig selv, også kan fungere som et værn, der beskytter mod den symbolske tilintetgørelse, der truer det menneske, der kun lever for sig selv. Netop fordi den omsorgsfulde bekymring i sin rettethed mod hin anden vender opmærksomhedens væk fra den bekymrede selv, kan den måske fremstå som et værn mod en sådan destruktiv form for selvoptagethed, som den Peer Gynt valgte at leve i. For at finde svar på dette spørgsmål, samt for at komme dybere ind i legenden om Peer Gynt i det hele taget, vil jeg som tidligere nævnt nu vende mig mod Mays fortolkning af værket.

3.4 Mays fortolkning af Peer Gynt

Som tidligere nævnt har May fortolket Ibsens digt om Peer Gynt ud fra en psykologisk tilgangsvinkel. Grundlæggende mener May, at omdrejningspunktet i Ibsens digt er spørgsmålet om det mistede selv og den vanskelige vej til at genvinde det. Fokuset i Mays fortolkning er således ikke identisk med denne opgaves, og Mays udlægning af Ibsens digt indeholder derfor både aspekter og forhold, som jeg finder irrelevante i denne sammenhæng. Jeg har derfor valgt ikke at gennemgå hans fortolkning slavisk, men blot inddrage de uddybninger, facetter og pointer, som jeg finder brugbare. Dette betyder dog ikke, at det blot er en ubetydelig del af Mays fortolkning, jeg vil inddrage, da flere af de aspekter, som Ibsen selv tangerer, og som er vigtige for forståelsen af den omsorgsfulde bekymrings betydning, er aspekter, som May tillægger stor betydning og følgelig tildeler en central placering. På mange måder vil Mays fortolkning således fungere som en uddybning af temaer, jeg allerede har berørt. En uddybning der på grund af Mays psykologiske indsigt og hans mere konkrete og eksplicite form kaster et nyt og specificerende lys over de allerede nævnte aspekter. Med Mays fortolkning håber jeg derfor at opnå en større forståelse af den omsorgsfulde bekymrings betydning, og dermed også komme svaret på spørgsmålet om, hvorfor vi bekymrer os, nærmere.

I min redegørelse af Mays Peer Gynt-fortolkning vil jeg tage udgangspunkt i hans udlægning af troldeenes betydning. Trolde, som vi møder flere steder, og som spiller en yderst central rolle i stykket, betegner ifølge May ikke bare nogen laverestående væsner, mennesket kan møde på sin vej, men en dyrisk side af menneskets natur.⁹¹ Dermed repræsenterer trolde, ikke bare noget udefrakommende, som mennesket må forholde sig til, men også nogle aspekter, der vedrører det

---

⁹¹ May (1992) p. 155

allerinderste i mennesket selv. At denne tolkning ligger på linie med Ibsens egen opfattelse af troldenes position, kan vi se ud af Michael Mayers forord til den engelske udgave af *"Peer Gynt"*, hvor han med disse centrale ord citerer Ibsen: *"To live is to war with trolls in heart and soul"*.⁹² Troldene lever altså så at sige i mennesket selv, og søger derfra at få mennesket til at blive som dem. Efter at have fastslået dette påpeger May ud fra Ibsens digt nogle aspekter, der kendetegner troldenes karakter, og som derfor også kommer til at karakterisere det menneske, der lader troldene råde. Først og fremmest påpeger May, at troldene udgør den mest ekstreme hævde af individualismen, hvilket anskueliggøres i deres forskrift: *"Vær dig selv nok"*. Igen ses der en linie tilbage til *"Sygdommen til Døden"*, hvor Kierkegaard påpegede det selvoptagede og trodsige aspekt i fortvivlelsen. Tanken om at være sig selv nok viste sig allerede i gennemgangen af Ibsens digt at stå i skarp kontrast til grundlaget for den omsorgsfulde bekymring, og med Mays fortolkning af *"Peer Gynt"* bliver denne kontrast om muligt endnu tydeligere. Ved at tegne et skarpt signalement af det menneske, der som Peer Gynt vælger at lade sætningen "Vær dig selv nok" indgravere i sit livs våbenskjold, tydeliggør May nemlig kontrasten mellem dette menneskes livsholdning på den ene side og evnen til at have omsorgsfuld bekymring for medmennesket på den anden side. Ved at følge May i hans karakteristik af Peer Gynt-typen vil jeg derfor få mere klarhed over, hvilke karaktertræk, der er svært forenelige med evnen til omsorgsfuld bekymring, og derved vil jeg indirekte også få svaret på, hvilke psykiske egenskaber, der gør mennesket i stand til at bekymre sig for andre. Jeg vil derfor i det følgende se nærmere på de væsentligste dele af det signalement af Peer Gynt-typen, som May tegner.

Grundlæggende slår May fast, at det at være sig selv nok er selve kernen i den narcissistiske personlighed.⁹³ Dermed henviser han til den enorme selvtilstrækkelighed og selvkærlighed den narcissistiske person er præget af. At denne selvoptagethed er ødelæggende både for andre, men i særdeleshed også for den narcissistiske person selv, anskueliggøres på en meget illustrativ måde i den græske myte, der oprindeligt gav anledning til termen narcissisme. Her fortælles der nemlig om den unge mand Narcissus, der blev straffet af Afrodite, fordi han havde ringeagtet den yndige nymfe Echos kærlighed på en sådan måde, at hun forstenede. I fortællingen berettes det, at Afrodite som hævn for denne ringeagt overgav Narcissus til en destruktiv og altopslugende selvkærlighed, idet hun lod ham blive så forelsket i sit eget spejlbillede, at han glemte alt omkring sig og i

---

⁹² Mayer, M. (1963) p. 26

⁹³ May (1992) p. 157

selvoptagethed sygnede fuldstændig hen.⁹⁴ Pointen i den gamle myte synes at være, at den kærlighed, der i selvoptagethed kun formår at omslutte den elskende selv, vil med tiden vise sig at være så omklamrende, at dens favntag med en metaforisk vending vil kvæle den elskende, så denne bliver til et intet. Og ifølge May er det netop, hvad digtet om Peer Gynt er et advarende eksempel på. Det er et advarende eksempel på, at det menneske, der kun lever for sig selv, før eller siden vil få sin dom og gå til grunde, hvor smukt og farvestrålende dets livsførelse end måtte have forekommet. For farvestrålende og smukt kan det ofte se ud, når personer som Peer Gynt folder sig ud. Overfladisk betragtet kan sådanne mennesker virke både vellykkede og succesrige, men bag overfladen skjuler der sig en stor og skæbnesvanger defekt, nemlig en manglende evne til empati og gensidig kontakt. Disse mennesker ser således kun sig selv, de elsker kun sig selv, og de lever derfor kun for sig selv. De er med andre ord fanget ind af den narcissistiske forbandelse. ”*Deres selv eksisterer således kun på egeninteressens arkaiske, infantile niveau*”, fastslår May.⁹⁵ Og derfor oplever og følger de kun deres egne behov ligesom spædbarnet, hvis horisont ifølge Winnicott (1888-1971) stadig er begrænset til dets eget indre univers.⁹⁶ Ved kun at have øje for sig selv, og ved aldrig at binde sig til andre mennesker kan denne enkle og selvcentrede verden opretholdes. Men selvtilstrækkeligheden har en pris, for ved opretholdelsen af den fantasiverden, der har den narcissistiske person selv som centrum og kejser, udelukkes hele den omgivende verden, der er bestående af andre mennesker. Dermed udelukkes også ”*det gensidige forholds verden, det komplekse, fascinerende, vanskelige og uafsladeligt nye.*” påpeger May.⁹⁷ Det er således en verden fuld af krav, men også rig på belønning, der helt udelades af den narcissistiske persons verdensbillede. Og som Ibsens digt så tydeligt viser, fører denne form for narcissistisk egocentricitet ikke til selvrealisering men derimod til selvdestruktion.⁹⁸ For som en følge af, at Peer Gynt-typen i sin totale selvtilstrækkelighed hermeneutisk har forsegle sit indre for hele sin omverden, vil han miste sit selv, konstaterer May. Han er et intet inden i og kan derfor med Mays terminologi aldrig blive til mere end et spejlbillede.⁹⁹ Til trods for hans grandiose selvopfattelse, der kalder på beundring og ære, vil han derfor kun have et fattigt og tomt indre liv bag den ellers så ofte farvestrålende facade. Denne tragiske virkelighed er dog så brutal, at den narcissistiske person langt hen ad vejen hellere lever på en illusion end ser virkeligheden i øjnene.

---

⁹⁴ Spaas, L (2000)

⁹⁵ May (1992) p. 161

⁹⁶ Winnicott (1999)

⁹⁷ May (1992) p. 161

⁹⁸ Ibid. p. 169

⁹⁹ Ibid. p. 152

Den indre tomhed, som den manglende evne til empati og gensidighed bibringer, henleder tankerne på endnu et karakteristika, som May anvender i sit signalement af Peer Gynt-typen, nemlig disse menneskers totale mangel på emotioner. Deres enorme selvkærlighed samt deres manglende interesse i og evne til at danne gensidige relationer medfører nemlig foruden den enorme tomhed også et følelseskoldt indre. For selvom mennesker som Peer Gynt ved en umiddelbar betragtning kan synes at være i besiddelse af mange og store følelser, er sandheden den, at de ikke ejer ægte følelser, konstaterer May.¹⁰⁰ Og det gamle ordsprog om, at tomme tønder buldrer mest, kan således virke meget rammende om Peer Gynt-typerne. De kan simulere mange former for emotioner, men fælles for dem alle er, at følelserne er hule og uden berøring med dem selv. Derfor er sådanne menneskers handlinger også tomme, og ingen af deres mange gøremål vil derfor kunne afsætte sig i egentlige emotioner.¹⁰¹ Særlig væsentligt i denne sammenhæng er Mays pointe om, at det menneske, der som Peer Gynt lever efter forskriften ”Vær dig selv nok”, er så narcissistisk i selve sin kerne, at det mangler kærlighedens gave.¹⁰² Fordi et sådant menneske lader troldenes parole være toneangivende i livet, vil vedkommendes ideal også nødvendigvis bestå i at være ubunden i forhold til andre, i at være offensivt uafhængig, som May selv udtrykker det.¹⁰³ Men uden bånd til andre mennesker vil heller ikke kærlighedens bånd kunne opstå. Og dette er for mig at se den primære grund til, at den mest ekstreme hævde af individualismen ifølge May bliver et udtryk for menneskelivets fallit.¹⁰⁴

Skal et menneskes liv således undgå at forlise og blive til ingenting, må det ifølge May knytte bånd til andre mennesker og derved mærke både gensidighedens rigdomme og ansvar. Denne fordring fører os imidlertid midt ind i et andet aspekt af troldenes karakter, nemlig deres tilbøjelighed til at gå uden om frem for at gå direkte igennem.¹⁰⁵ Et menneske, der som Peer Gynt lever under troldenes primat, vil derfor ikke bryde sig om at gå igennem noget. Eller for at sige det med andre ord vil han ikke bryde sig om at gå i sig selv. Men ifølge May bliver et menneske kun et ægte menneske ved netop at gå gennem sin regressive side, der i digtet er repræsenteret ved troldene, og derved nå frem til den mere integrerede side. Og videre fastslår May på baggrund af sin analyse af

---

¹⁰⁰ Ibid. p. 159

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid. p. 157

¹⁰³ Ibid. p. 157

¹⁰⁴ Ibid. p. 156

¹⁰⁵ Se bl.a. Ibsen (1899) p. 78 og p. 244

digtet, at dette kun kan ske ved, at personen responderer.¹⁰⁶ Dette er imidlertid netop, hvad Peer Gynt og mennesker som han ikke kan; i deres selvoptagethed magter de ikke at respondere på et andet menneske. De magter ikke *”at skabe et gensidigt forhold, at udvise indføling, at opbygge”*, konstaterer May og fortsætter: *”Alt dette hører med til dette at indgå i et ægte forhold til en anden person, og det er just, hvad Peer ikke kan.”*¹⁰⁷ Så længe et menneske kun er optaget af sig selv og alt sit eget, formår det således ikke at udvise empati, leve i gensidighed og dermed blive sig selv. Derfor må det narcissistiske selv først opgives, før begyndelsen på en autentisk selv-oplevelse kan opstå, fastslår May.¹⁰⁸ Og med denne erklæring toner der en klar parallel frem til både Kierkegaards antagelse om, at mennesket kun kan blive sig selv ved at opgive sin selvbestaltede selvforståelse og i stedet forholde sig til sig selv i lyset af den magt, der satte det;¹⁰⁹ og til Knappestøberens ord om, at man for at blive sig selv må døde sig selv.¹¹⁰ Men mens det for Kierkegaard er lyset fra den transcendent guddommelige virkelighed, der må ind over et menneske for at det rettelig kan forholde sig til sig selv og dermed blive sig selv, er modgiften mod den narcissistiske forbandelse ifølge May den menneskelige gensidighed. Men begge fastslår de, at det kun at have øje for sig selv fører til selvets død. Og begge påpeger de nødvendigheden og vanskeligheden i, at mennesket i en vis forstand opgiver sig selv.

Dermed er vi igen tilbage ved det spørgsmål, der blev springbrættet til inddragelsen af Mays fortolkning af *”Peer Gynt”*, nemlig spørgsmålet om, hvorvidt den omsorgsfulde bekymring, udover at være en indikator, der viser, at den bekymrede ikke har nok i sig selv, også kan fungere som en skærmende anordning, der beskytter et menneske mod at blive opslugt af sine indre troldes umættelige trang til selvoptagethed. May giver ikke noget direkte svar på dette spørgsmål, og jeg vil derfor først komme endeligt tilbage til det i min anvendelse af Mays fortolkning. Hvad May derimod udtaler sig om, er den kvinde, der blev anledningen til spørgsmålet, nemlig kvinden Solvejg. Og selvom May primært ser hende som symbolet på en betydningsfuld person, der giver Peer Gynt muligheden for at elske og knytte mellem menneskelige bånd, hvorved han endeligt kan blive sig selv, får May også sagt nogle ting om hende, der er relevante i denne sammenhæng. Først og fremmest ser May Solvejg som digtets hele og sande menneskeskikkelse. Mens Peer Gynts funktion i Mays fortolkning langt på vej er at være et advarende eksempel, fremstår Solvejg som det

---

¹⁰⁶ Ibid. p. 158

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Ibid. p. 170

¹⁰⁹ Kierkegaard (1989) p. 205

¹¹⁰ Ibsen (1899) p. 231

menneske, der lever et forbilledligt liv. Det efterfølgelsesværdige er ifølge May ikke hendes afsondrede liv eller hendes tålmodige venten i sig selv, men derimod hendes evne og vilje til at elske samt hendes evne til at udvise ægte nærvær.

Sammenfattende kan man altså sige om Mays fortolkning af *"Peer Gynt"*, at han for det første udvider forståelsen af troldenes betydning på en sådan måde, at de fra at have fremstået som ydre genstande i menneskenes verden, integreres i mennesket selv og dermed fremstår som en del af menneskets natur. Derudover både udvider og skærper han forståelsen af Peer Gynt. Peer Gynt træder derved frem som repræsentant for en mennesketype, der ikke blot er kendetegnet ved et uhensigtsmæssigt og lidet attråværdigt egoistisk træk, men som psykologisk set i egocentrisk selvdestruktion er blevet til en tom skal - et menneske uden et selv. Den narcissistiske person, som Peer Gynt ifølge May er, bliver endvidere karakteriseret som en person, der i mangel på empati og gensidighed, ikke kender emotionernes tag i sit sind, for slet ikke at tale om kærlighedens livgivende kraft. Og endeligt bidrager Mays fortolkning også til forståelsen af, hvordan et menneske bliver sig selv ved at henlede opmærksomheden til det, som May anser for at være Solvejgs væsentligste styrke, nemlig hendes udadrettede kærlighed og hengivenhed.

3.5 Den omsorgsfulde bekymrings betydning set i lyset af Mays Peer Gynt-fortolkning

Anvendes Mays fortolkning af *"Peer Gynt"* i det øjemed at opnå en større forståelse af den omsorgsfulde bekymrings betydning, er der flere væsentlige aspekter, der bør fremhæves. Først og fremmest finder jeg det vigtigt at trække den grundtese frem, som May synes at bygge hele sin udlægning på. For May er det evident, at mennesket først bliver sig selv i det øjeblik, det befinder sig inden for gensidighedens rækkevidde. Udenfor gensidighedens rækkevidde bliver mennesket til et intet – til et menneske uden et selv. Denne grundtanke kan fint udledes af Ibsens digt, hvis overordnede budskab synes at være, at essensen af det at være menneske vil gå tabt i det øjeblik, mennesket kun lever for sig selv. Desuden kan grundtesen også hente støtte i nogle af de tanker, vi allerede har været inde på. For som nævnt i afsnittet "Præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation" opstår selvet i relationen til andre.¹¹¹ *"Jeg er ikke et selv uden den anden"*

---

¹¹¹ se side 47

fastslog Gammelgaard¹¹². Og dette er dybest set grunden til, at Peer Gynt trods al sin stræben paradoksalt nok aldrig bliver sig selv, så længe han vil være sig selv nok. Mays tese, om gensidighedens betydning for den enkeltes udvikling af selvet kan der således hentes belæg for flere steder. Gensidighedens nødvendighed beror ifølge May på den mulighed, den giver et menneske, for kun inden for gensidighedens rækkevidde har mennesket mulighed for at knytte bånd og elske, og som sagt er det netop disse to faktorer, der for May er grundlaget for, at et menneske kan blive et selv.¹¹³ Sætter vi den omsorgsfulde bekymring i spil med disse faktorer, viser det sig, at evnen til den form for bekymring både bygger på evnen til at knytte bånd og til at elske. For den omsorgsfulde bekymring kan, som vi allerede har set på, ikke forekomme, medmindre den bekymrede i større eller mindre grad har knyttet sig med kærlighedens bånd til den person hans bekymring retter sig mod. Den omsorgsfulde bekymring er med andre ord en af kærlighedens mange udtryksformer, og derfor vil der bag denne form for bekymring altid findes et element af kærlighed. Dermed bliver den omsorgsfulde bekymring også ifølge May en indikator, der viser, at den bekymrede ikke har nok i sig selv, da den der har omsorgsfuld bekymring for andre per definition ikke har nok i sig selv. Men med Mays fortolkning af "*Peer Gynt*" skærpes betydningen af den omsorgsfulde bekymring, idet denne form for bekymring ikke blot indikerer, at den bekymrede ikke har nok i sig selv, men også fastslår, at den bekymrede er et menneske med et selv. For ifølge May bliver et menneske sig selv i det øjeblik vedkommende knytter bånd og elsker andre end sig selv, og som antydning er den omsorgsfulde bekymring netop et bevis på, at dette har fundet sted.

Gennem Mays fortolkning af "*Peer Gynt*" bliver det endvidere flagrant, at mennesket ikke kun har behov for at blive elsket, men også for selv at elske med en udadrettet kærlighed, hvis det skal blive et menneske med et selv. For selvom Peer Gynt blev elsket med en ufattelig stor kærlighed af Solvejg, var denne kærlighed ikke nok til at give hans liv betydning og essens, så længe han ikke selv formåede at elske andre end sig selv. Som Narcissus i den gamle græske myte ville Peer Gynt være sygnet hen og blevet til et intet, om han ikke i sidste øjeblik var blevet i stand til at knytte bånd og elske. Denne iagttagelse stemmer godt overens med en af Freuds udtalelser om det narcissistiske problem. For Freud, som begrebet narcissisme i særdeleshed bliver forbundet med, fastslog allerede i en artikel fra 1914, at selvom man med fordel i perioder af sit liv kan vende sin interesse bort fra

---

¹¹² Gammelgaard, J. (2000) p. 92

¹¹³ May, R. (1992) p. 171

yderverdenen¹¹⁴ og foretage en narcissistisk tilbagetrækning af libidopositionerne til sin egen person¹¹⁵, så må man ”til sidst ... nødvendigvis begynde at elske for ikke at blive syg”¹¹⁶ Mennesket er med andre ord bestemt til at leve i kærlighed til andre, som fisken er bestemt til at leve i det salte eller ferske vand. Derfor vil et menneske blive sygt og gå til grunde, om det ophører med at elske med en udadrettet kærlighed. Sammenholdes denne pointe med Mays udlægning af troldenes betydning og position, bliver det klart, at mennesket lever i et vældigt spændingsfelt. For troldene var jo ifølge May netop et udtryk for menneskets indre trang til kun at ville sig selv. Ud fra Mays fortolkning af ”Peer Gynt” viser det sig således, at menneskelivet udspiller sig i spændingen mellem en grundlæggende trang til egocentrisk selvoptagethed på den ene side og menneskets totale afhængighed af at kunne knytte bånd og elske på den anden side. Denne spænding tydeliggør, hvorfor det ikke altid er let at hengive sig i kærlighed, selvom det både er godt, frugtbart og livgivende at elske. For tanken om at ville være sig selv nok er så grundlæggende for mennesket, at det kræver kamp at komme troldene i hjerte og sjæl til livs, som også Ibsen påpegede.

At mennesket således ifølge May har tendens til at have nok i sig selv, giver for mig at se perspektiv over og mening i at tale om den omsorgsfulde bekymring som en beskyttende foranstaltning. For udover at være vidne om og bærer af en kærlighed fra en person til en anden fastholder den omsorgsfulde bekymring også den bekymredes sind og tanke hos den, der er genstanden for den omsorgsfulde bekymring, sådan som vi så det hos Solvejg. Dermed løftes den bekymredes tanker væk fra vedkommende selv på en sådan måde, at en fuldstændig selvcentrering umuliggøres. Dermed kan den omsorgsfulde bekymring på sin vis siges at være et værn mod en destruktiv form for egocentricitet. Ikke sådan forstået, at den omsorgsfulde bekymrings årsag dermed er behovet for et værn mod selvtilstrækkelighed – langt fra. Snarere kan bekymringens værn siges at være en vinding, den bekymrede får i tillæg. Denne betragtning finder for mig at se også støtte i Mays antagelse om, at modgiften mod den ekstreme individualisme, er gensidigheden og det enkelte menneskes rettethed mod hin anden. For den omsorgsfulde bekymring er netop en af de mangfoldige måder, hvorpå vi som mennesker kan have vort ansigt vendt mod vor næste. Det er ikke den eneste måde, hvorpå vi kan have vort blik rettet mod hin anden, og det er således heller ikke det eneste værn mod troldenes forbandelse. Men det er dog et værn, et værn mod at gå til grunde i egenkærlighedens selvoptagethed.

---

¹¹⁴ Yderverdenen indbefatter både personer og ting.

¹¹⁵ Freud, S. (1914) p. 96

¹¹⁶ Ibid. p. 98

Opfattes den omsorgsfulde bekymring på denne måde som et værn mod en negativ form selvoptagethed, kan perspektivet for mig at se også bredes videre ud. For såfremt den omsorgsfulde bekymring i større eller mindre grad kan befri den enkelte fra et selvcentreret fokus, kan denne form for bekymring også have en skærmende effekt mod den selvcentrede bekymrings tag i et menneske. For i det øjeblik den, der plages af selvcentrede bekymringer, løfter sit blik og i omsorgsfuld bekymring retter sin tanke og sit sind imod hin anden, må noget af den første bekymrings magt vige, alene fordi den ikke får den samme opmærksomhed som før. Denne tanke er på sin vis så banal, at den kan komme til udtryk i en lille børnebog som "*Solsorten fru Meier*".¹¹⁷ I bogen beskrives fru Meier som en trist og stakkels gammel dame, der var tynget af et væld af bekymringer. Hun bekymrede sig for alt, lige fra om knappen i hendes frakke ville falde ud, til om solen mon igen ville stå op den følgende dag, så hun kunne passe sin urtehave. Hun bekymrede sig om stort og om småt lige til den dag, hun nær var faldet over en lille og skrøbelig solsorteunge. Den lille forkomne fugleunge tog al hendes opmærksomhed, og hun glemte alt om både sol, urter og knapper. Det eneste, hun bekymrede sig om, var, hvordan det dog skulle gå den lille fugl. Hendes omsorgsfulde bekymring for den lille solsort fjernede således fuldstændigt hendes fokus fra alle de bekymringer, der på den ene eller anden måde var udtryk for hendes selvoptagethed. Selvom pointen om, at den omsorgsfulde bekymring kan tage noget af kraften fra den selvcentrede bekymringer, således er så ordinær, at den kan beskrives i en børnebog, finder jeg den alligevel så væsentlig, at den også bør inddrages her. For dels giver den et indblik i den omsorgsfulde bekymrings styrke, og dels giver den et desin om, at den selvcentrede bekymrings tilfangetagelse af tanken måske kan skyldes en alt for snæver synskreds, der forhindrer den bekymredes blik i at løfte sig ud over sin egen horisont. Dette aspekt vil jeg dog midlertidigt lade ligge, da jeg vil gå mere i dybden med det i næste kapitel.

Vender vi os i stedet efter denne analyse mod problemformuleringens første spørgsmål om, hvorfor vi bekymrer os, må svaret til dette være, at vi fyldes af omsorgsfuld bekymring, fordi vi er forbundet i gensidighed; fordi vi er vågnet op til den andens eksistens, som Richart Armitage ville udtrykke det.¹¹⁸ Vi bekymrer os for andre, fordi vi elsker. Den omsorgsfulde bekymring er dermed udtryk for noget, der er så essentielt, at et menneske vil blive til et intet uden dette. "*Om jeg så ...*

---

¹¹⁷ Erlbruch, W. (2000)

¹¹⁸ Armitage, R. (1998)

ejer al kundskab og har al tro, så jeg kan flytte bjerge, men ikke har kærlighed, er jeg intet.”¹¹⁹

fastslog Paulus allerede i år 53 e. kr. Denne altafgørende kærlighed er den omsorgsfulde bekymring et udtryk for, og derfor må denne form for bekymring, hvor tung den end kan synes, skildres i positive nuancer.

Med denne konklusion har jeg for alvor fået udvidet min forståelse af bekymringens betydning, idet jeg er gået fra at have anskuet bekymringen som en fortrinsvis negativ og unødigt belastning i menneskers liv, til også at se det aspekt i bekymringen, som har en positiv og værdifuld karakter. Fra udelukkende at have fokuseret på bekymringens selvcentrede aspekt, hvis primære virkning er at forøge den bekymredes byrde, har jeg via en fokusering på det ultimative ego-centriske aspekt fået øje på den andens betydning, hvorved betydningen af den omsorgsfulde bekymring toner frem som en værdifuld og vigtig del af bekymringens væsen.

Ligeledes lægger jeg med denne konklusion endnu en brik på det puslespil, hvis færdige billede rummer svaret på den undren, jeg giver udtryk for i min problemformulering. Dermed er den del af billedet, der giver svaret på, hvorfor vi ud fra en eksistentialistisk synsvinkel bekymrer os, langt på vej klarlagt, idet jeg både har fundet et svar på, hvorfor vi til tider gribes af en selvcentreret form for bekymring, og hvorfor vi indimellem præges af omsorgsfuld bekymring. Derimod er der andre dele af min undren, der stadig står ubesvaret hen. Her tænker jeg særligt på den undren, der er repræsenteret i casen om Anna. For at små og tilsyneladende ubetydelige ting undertiden kan medføre en voldsom bekymring, fandt jeg som bekendt en forklaring på, men hvorfor nogle mennesker kan undfly bekymringens lammende og altomspændende favntag, når svære og skæbnesvangre begivenheder banker på, har jeg endnu ikke fundet noget bud på. Jeg vil derfor i min videre søgen efter svar på bekymringens gåde vende mig mod Kierkegaards taler om bekymringer i håbet om, at disse taler kan bidrage til, at billedets sidste brikker falder på plads. At jeg har dette håb skyldes dels, at Kierkegaard er den, der mest eksplicit har beskæftiget sig med bekymringens væsen, og dels at han med sit anderledes og transcendentale verdensbillede sprænger nogle af de rammer, psykologien ellers primært arbejder indenfor, hvilket måske kan kaste et nyt og forklarende lys ind over en case som Annas. Inden jeg tager fat på Kierkegaards taler om bekymringen, vil jeg dog kort fremhæve dette kapitels vigtigste pointer i det øjemed at bevare overblikket.

---

¹¹⁹ 1. Korintherbrev 13,2

3.6 Opsummering

Selvom det primære udgangspunkt for forståelsen af den omsorgsfulde bekymrings betydning har været Ibsens litterære værk om Peer Gynt, valgte jeg at slå de første toner til dette kapitel an i Kierkegaards værk *"Sygdommen til Døden"*. Gennem en afdækning af fortvivlelsens tre former, som jeg rubricerede under et henholdsvis psykologisk og transcendentalt niveau, fandt jeg, at fortvivlelsen, som er *"Sygdommen til døden"*, har selvtilstrækkeligheden som et gennemgående træk, og at dette træk udelukker et menneske fra at blive sig selv.

Peer Gynt viste sig at blive et eksempel på dette, idet han i Ibsens digtning bliver degraderet fra at have menneskeværd til at have troldestatus, fordi han ville være sig selv nok. Jeg pointerede, at Peer Gynt endda på sin vis bliver til ingenting i Ibsens forståelse, fordi essensen af det at være menneske går tabt, i det øjeblik mennesket kun lever for sig selv.

Gennem Mays udlægning af særligt troldenes betydning, som han fortolkede som menneskets iboende trang til egoisme, blev det derfor klart, at menneskets vej til sig selv ikke er uden kamp.

For det at være sig selv nok viste sig at stå i en voldsom kontrast ikke bare til det at opleve omsorgsfuld bekymring, men også til det at blive et menneske med et selv. Den omsorgsfulde bekymring blev dermed en indikator, der dels viste, at den bekymrede ikke havde nok i sig selv, og dels viste at den bekymrede ud fra Mays forståelse i større eller mindre grad var i besiddelse af et selv. Fordi mennesket altså viste sig at stå i et spændingsfelt mellem på den ene side at ville være sig selv nok, og på den anden side at have behov for at elske og derved knytte bånd til andre, fandt jeg, at den omsorgsfulde bekymring på sin vis også er en beskyttende faktor, idet den holder den bekymredes sind og tanker væk fra den bekymrede selv. I forlængelse af denne opdagelse fandt jeg, at den omsorgsfulde bekymring også kunne fungere som en slags modgift mod den selvcentrede bekymring. Jeg fremhævede dog, at modgift-effekten ikke var den omsorgsfulde bekymrings årsag, men at kærligheden var den grundlæggende akkord i denne form for bekymring, hvilket blev særligt tydeligt gennem min fokusering på Solvejgs liv. Dette kapitels svar på min undren blev derfor, at vi gribes af omsorgsfuld bekymring, fordi vi elsker.

4. Troens betydning for bekymringen

Søren Kierkegaard skrev i årene 1847-49 tretten taler om bekymringen. Talerne hører ikke til den kendteste del af hans produktion, hvilket sandsynligvis knytter sig til det faktum, at de ikke tilhører den filosofiske og litterære del af hans forfatterskab, som verden siden Kierkegaard har været mest optaget af. De tretten taler om bekymringen har ligesom hans øvrige taler¹²⁰ en mere direkte teologisk appel, hvilket i bekymringstalerne blandt andet viser sig ved, at de alle tager udgangspunkt i nogle af Jesu ord fra bjergprædikenen.¹²¹ At talerne adskiller sig fra Kierkegaards øvrige forfatterskab kommer desuden til udtryk i det, at de alle er udgivet i hans eget navn i modsætning til de mere filosofiske og litterære værker, der primært blev udgivet pseudonymt. På trods af forskelligheden er der dog for mig at se en meget klar sammenhæng mellem de to dele af Kierkegaards forfatterskab, hvorfor de også bør læses og forstås i lyset af hinanden. Når jeg i det følgende vil gå dybere ind i en forståelse af Kierkegaards taler om bekymringen i det øjemed at anvende hans tanker på casen om Anna og bekymringsfænomenet i mere bred forstand, vil jeg derfor også søge at forstå talernes bagvedliggende logik i lyset af de to filosofiske og litterære værker, som jeg allerede har været inde om, nemlig: *"Sygdommen til Døden"* og *"Kjerlighedens Gjerninger"*. Jeg vil således først søge at få et overblik over både indholdet og den grundlæggende mening i de tretten bekymringstaler, før jeg bevæger mig ud i en undersøgelse af, hvorvidt hans tanker dels kan appliceres på casen om Anna og dels kan berige og udvide min nuværende forståelse af bekymringens væsen.

4.1 De tretten taler

Kierkegaards tretten taler om bekymringen knytter sig som allerede antydte til den del af Jesu bjergprædiken, der omhandler Jesu opfordring til sine venner om ikke at bekymre sig for livets fornødenheder. Der er således primært den selvcentrede form for bekymring der er i fokus, hvorfor det for mig at se også primært er denne del af bekymrings-spekteret Kierkegaard beskæftiger sig med i de tretten taler. Når jeg alligevel har valgt at inddrage Kierkegaards tanker her, også i det øjemed at få mere lys over Annas omsorgsfulde bekymring, er det fordi, jeg finder, at essensen i Kierkegaards taler også kan anvendes i den bredere bekymringsanalyse og debat.

---

¹²⁰ I alt skrev Kierkegaard omkring hundrede taler.

¹²¹ Matthæusevangeliet kap. 6, 24-34

En anden vigtig detalje er, at Jesu ord og forankringen i kristendommen er en vigtig forudsætning for Kierkegaard. Men langt på vej falder det teologiske og religiøse felt udenfor et psykologisk speciales genstandsfelt, hvorfor Kierkegaards teologiske tilknytning ikke vil fremtræde så tydeligt her, som den gør i hans egne tekster. Jeg vil dog inddrage det religiøse aspekt i det omfang, det er vigtigt for forståelsen af Kierkegaards filosofi. Overordnet er himlens fugl og markens lilje dog de to omdrejningspunkter, hvormed Kierkegaard opbygger sine taler om bekymringen, ligesom det også er himlens fugle og markens liljer Jesus henleder sine venners opmærksomhed til. Jeg vil ikke gå ind i en redegørelse af hver enkelt tale her, men for overskuelighedens skyld, og efter inspiration af Niels Nymann Eriksen, der i antologien "*Bekymringen rundt*" har beskrevet Kierkegaards tanker om bekymringen, blot se nærmere på hovedlinierne i de tretten taler ud fra tre overordnede former for bekymring. De tre overordnede bekymringsformer, som Kierkegaards bekymringer kan kategoriseres under er: Besiddelsens bekymring, sammenligningens bekymring og selvplagelsens bekymring.¹²²

Besiddelsens bekymringer

Besiddelsens form for bekymring er så at sige fællesbetegnelsen for armodens og overflodens bekymring, som Kierkegaard beskriver i de to taler, der netop går under titlerne: "*Armodens bekymring*" og "*Overflodens bekymring*".¹²³

Ser vi først på armodens eller fattigdommens bekymring, så retter den sig mod dette ikke at være sikker på at have, hvad man har behov for til dagen i morgen. Og vor umiddelbare logik legitimerer en sådan bekymring, for hvordan kan man andet end at gå morgendagen bekymret i møde, hvis man ikke har til dens basale fornødenheder? Men Kierkegaards tanke stopper ikke ved logikkens forsvar for armodens bekymring. Han vender derimod forholdet om ved at påpege den fare og ødelæggelse en sådan bekymring kan føre ind over det menneske, der i fattigdom bekymrer sig for dagen i morgen. For den der ligger under for armodens bekymring står i risiko for, at tanken om morgendagen omklammer den fattiges nutid på en sådan måde, at han ikke kan leve i nuet og glæde sig over, hvad han dog har i dag, fordi han i tanken er blevet taget til fange af dagen i morgen. "Men..." synes fornuften at spørge, "hvordan er det muligt at leve ubekymret i dag i bevidstheden om, ikke at have til dagen i morgen?" Dette spørgsmål er der for Kierkegaard kun et svar på, idet armodens bekymring ifølge ham kun kan overvindes via troens mulighed. Troen, som for

---

¹²² Eriksen, N. (2004)

¹²³ Kierkegaard, S. (2004)

Kierkegaard retter sig mod Gud, tror nemlig, at alt er givet af ham, som har alle ting i sin hånd. Derfor ser den troende ”på trods af samfundets sociale strukturer ikke det daglige brød som en belønning, for det han har udrettet, men som en gave fra Gud”,¹²⁴ forklarer Eriksen. Ved således at erkende dagliglivets gavekarakter, kan den troende opgive besiddertanken og i stedet som himlens fugle tage imod den føde, de møjsommeligt finder, som en gave.¹²⁵ Ved i taknemmelighed at modtage alt som en gave og gennem troen tillidsfuldt stole på giverens omsorg, befries den fattige således fra bekymringen om morgendagens fornødenheder, fastslår Kierkegaard.¹²⁶

Den anden side af billedet finder vi i Kierkegaards beskrivelse af overflodens bekymring. Situationen i denne form for bekymring står på sin vis i fuldstændig kontrast til armodens bekymring, idet det menneske, der lider af overflodens eller rigdommens bekymring, ikke spekulerer på om han har til dagen og vejen, men derimod på hvordan han dels får sikret og dels får forøget sin rigdom. Alligevel fremstår de to meget forskelligartede former for bekymring som to sider af samme sag i Kierkegaards taler. For begge er de uløseligt forbundet med besiddertanken, hvorfor befrielsen fra bekymringens tærende greb også for begges vedkommende knytter sig til dette at opgive tanken om ejerskab. For den fattige bekymrede var løsningen som nævnt at modtage alt som en gave og tillidsfuldt stole på giverens omsorg. Og for den rige bekymrede går vejen ud af bekymringen for så vidt samme vej, nemlig gennem bevidstheden om livets gavekarakter. At livet, og alt hvad det rummer, har gavens karakter, ses tydeligst i lyset af dødens uundgåelighed. For når alt kommer til alt, har selv den rigeste kejser ikke mere sikkerhed for dagen i morgen end den fattigste tigger, om end han har sikret sin formue på bedst tænkelige måde, alene af den grund at han kan dø. Dødens risiko bliver således det, der på sin vis stiller den fattigste tigger og den rigeste kejser lige, påpeger Kierkegaard, idet han siger: ”Naar jeg ikke ved, hvad jeg skal leve af i morgen, ikke sandt, saa eier jeg Intet. Men når jeg tænker, at jeg maaske kan døe i Nat, saa eier jeg heller Intet, hvor riig jeg end er.”¹²⁷ Visheden om dødens uundgåelighed bliver altså det springende punkt for Kierkegaard. For dybest set er det både den, der er bekymringens grundlæggende årsag, og den der kan bryde bekymringens tag. At visheden om døden er bekymringens egentlige årsag, begrundet Kierkegaard i dette, at menneskets bekymring om materielle goder dybest set afspejler dets trang til at sikre fremtiden, som vi når alt kommer til alt ikke er herre over. Bekymringen for de

---

¹²⁴ Eriksen, N. (2004) p. 131

¹²⁵ Ibid p. 131-132

¹²⁶ Kierkegaard (2004b)

¹²⁷ Kierkegaard (2004b) p. 38

materielle goder bliver dermed dybest set et udtryk for et manglede mod til at se egen dødelighed i øjnene. Men samtidig er det også i bevidstheden om dødens uundgåelighed, at et menneske kan erkende, at alt, hvad det har, er til låns, og at han i den forstand således slet intet ejer. Og det er netop ud fra det perspektiv, at forvaltertanken opstår. Et menneske kan således råde over mange materielle goder uden at blive bundet af det, hvis det erkender sin position som forvalter. For netop gennem forståelsen af sig selv som forvalter, løsnes også den binding til det materielle, som besiddertanken medfører. For besiddertanken binder et menneske, fastslår Kierkegaard i den næsten poetiske vending fra hans noter til bekymringstalerne, hvor der står ” *verden kun ejes, derved at den ejer mig.* ”¹²⁸

Kierkegaards konklusion på hans taler om besiddelsens bekymring, kan altså siges at være, at den rige så vel som den fattige kan fanges af denne form for bekymring, hvorved de vil få frarøvet glæden ved at leve i dag; og kun ved at opgive tanken om at besidde, mister besiddelsens bekymring sin kraft.

Sammenligningens bekymring

En anden kategori af bekymringer kan samles under betegnelsen sammenligningens bekymring. Denne form for bekymring beskriver Kierkegaard i talerne ”*Ringhedens bekymring*” og ”*Højhedens bekymring*”,¹²⁹ samt i hans tre taler under titlen ”*Hvad vi lærer af Liljerne på Marken og af Himmelens Fugle*”.¹³⁰

For at forstå pointen i Kierkegaards taler om sammenligningens bekymring, kan det være fordelagtigt at erindre sig det verdensbillede Kierkegaard havde, og som han på en meget illustrativ måde gav udtryk for i ”*Kjerlighedens Gjerninger*”, hvor han sammenlignede livet med et skuespil.¹³¹ Billedet gør det klart, at mennesket ud fra Kierkegaards forståelse er splittet mellem to former for virkelighed: Scenens eller forestillingens virkelighed og den reelle virkelighed, som tydeligst kommer til udtryk, når skuespillerne står overfor instruktøren. Liljen derimod, er ikke som mennesket splittet mellem forestilling og virkelighed, da den er, hvad den giver sig ud for at være, siger Kierkegaard.¹³² I liljen er der sammenfald mellem hvad den er og hvordan den tager sig ud.

---

¹²⁸ Kierkegaard (1995) p. 149-150

¹²⁹ Kierkegaard (2004b)

¹³⁰ Kierkegaard (2004a)

¹³¹ Kierkegaard (1996) p. 88-90. Billedet blev beskrevet på side 61 under afsnittet ”Sygdommen til døden”

¹³² Kierkegaard (2004a)

Ligeledes med fuglen, fortsætter Kierkegaard.¹³³ Den er, hvad den er – nemlig fugl. Den behøver således ikke at sammenligne sig med andre for at finde ud af, hvad den er, og kender derfor heller ikke til forskellighedens betydning. Om den er guldspurv eller gråspurv gør ingen forskel for den, for den forstår ikke sig selv ud fra, hvad den er i forholdet til de andre spurve. Den er bare. Men mennesket kender forskellens betydning, for mennesket ser og forstår sin rolle i livet ud fra forholdet til de andre. Mennesket står derfor i fare for at fortabe sig i forskellighedens betydning. Eller sagt med andre ord står mennesket i fare for at forstå sig selv som den rolle han har i livets skuespil, frem for at se sig selv som det han i bund og grund er – nemlig et menneske. Og holder et menneske således op med i overført forstand at se sig selv i lyset af instruktørens perspektiv, og i stedet forstå sig selv ud fra kostumets karakter, tabes den reelle virkelighed af syne til fordel for forestillingens virkelighed. Da mister mennesket i en forstand sit selv, da det ifølge Kierkegaard kun bliver sig selv ved at forholde sig til sig selv i lyset af den magt, som satte det, som vi så det under afsnittet ”*Sygdommen til Døden*”. Og netop der, hvor forestillingen er blevet substitut for virkeligheden, kan sammenligningens bekymring slå rod, fordi det i forestillingens virkelighed er forskellen og ikke ligheden, der fastsætter et menneskes værd.¹³⁴ I forestillingens verden er mennesket således intet i sig selv, men kun i forholdet til de andre. Derfor har det menneske, der så at sige kun er til i forholdet til andre, den bekymring ”*at blive til noget i verden*”,¹³⁵ fastslår Kierkegaard. Men er mennesket først slået ind på sammenligningens vej, vil bekymringen og uroen også melde sig, siger Kierkegaard og beskriver i to små fabler, sammenligningens ødelæggende karakter.

Den første fabel omhandler en lille lilje, der smukt blomstrede på et afsides sted, kun omgivet af nogle nælder og et par små uanseelige blomster. Men en dag hændte det, at den lille lilje, der var glad og sorgløs, fik besøg af en lille fugl. Nu gik det hverken værre eller bedre end, at den lille lilje forelskede sig i fuglen, som ikke stod på det samme sted men kunne flyve, hvorhen den ville. Men den lille fugl, der i forhold til liljen var lunefuld, var en slem lille fugl, der ville gøre sig vigtig overfor liljen. Og i stedet for at sætte sig i liljens sted begyndte den nu at tale sandt og falsk om alt, hvad den i sin flyvende frihed havde set. Den talte om liljer, der var langt smukkere i al deres farvepragt end den lille lilje, og om at disse liljer havde en så fantastisk duft, at det var helt ubeskriveligt og uden sammenligning med den lille liljes ubetydelige duft. Og jo mere den lille lilje

---

¹³³ Kierkegaard (2004b)

¹³⁴ Eriksen, N. p. 135

¹³⁵ Kierkegaard, S. (2004b) p. 55

hørte på den lille fugl, jo mere bekymret blev den, for i tanken begyndte den ved fuglens hjælp at sammenligne sig med de andre smukke liljer. Den ønskede nu kun at blive en anseelig lilje, der voksede i prægtige omgivelser frem for blot at være en lille beskedne lilje blandt nælder. Og selvom den kunne mærke, at bekymringen gik den på, holdt den ikke op med at bekymre sig, for den syntes i grunden, at dens bekymring var berettiget. *"Jeg forlanger jo ikke det Umulige, at blive hvad jeg ikke er, en fugl f. Ex., mit ønske er blot at blive en pragtfuld Lilie, eller vel endog den pragtfuldeste"* sagde liljen til sig selv. Og den lille lilje betroede sig til fuglen, som kom på den tanke, at den kunne tage liljen med og plante den ved de andre smukke liljer, for at den ved stedets forandring kunne blive som dem. Og den lille fugl gravede blomsten op og bar den under sin vinge mod de smukke egne. Men ak, undervejs visnede liljen.¹³⁶

Den tragiske fabel om den lille lilje er for Kierkegaard et billede på mennesket, når det gribes af sammenligningens bekymring. *"Den lille fugl er sammenligningens urolige tanke, der vanker vidt og bredt omkring, ustadig og lunefuld og indsanker den usunde viden om forskelligheden"*¹³⁷ forklarer Kierkegaard og understreger, at det ikke er forskelligheden i sig selv, der som sådan er noget galt med, men at det er et farligt bedrag at tro, at forskelligheden er det afgørende.

I den anden fabel, som også illustrer sammenligningens fortvivlende bekymring, men som samtidig også spiller på nogle af de samme komponenter, som vi fandt i besiddelsens bekymring, tager Kierkegaard udgangspunkt i en lille skovdue. Skovduen har sin rede i skoven, men falder ved lejlighed i snak med de tamme duer, der bor på gården tæt ved. Samtalen falder på, hvordan de hver især skaffer sig deres udkomme, og skovduen fortæller glad og fro, at den livet igennem har skaffet sig sin føde dag for dag. Tamduerne, som er stolte af at bo hos den rige bonde, må dog sige, at så har de det anderledes godt, for de har deres fremtid betrygget. De ved, at de i bondens lader har mad nok til mange dage, og det er anderledes sikkert end at skulle finde føden dag for dag. I sammenligning med tamduernes betryggede tilværelse forekom det nu skovduen, at dens tilværelse var yderst usikker, og den begyndte at bekymre sig. *"Den led langt fra virkelig Trang, men den havde fået en Forestilling om Trang i Fremtiden, dens ro var tabt"*.¹³⁸ Og den fandt, at dens bekymring var rimelig, for den forlangte ikke noget ufornuftigt eller umuligt, som fx at blive som den rige bonde, den ville blot være som en af de rige duer. Og da udtænkte den en list og fløj

---

¹³⁶ Kierkegaard, S.,(2004a) p. 266-268

¹³⁷ Ibid. p. 268

¹³⁸ Ibid. p. 274

sammen med de tamme duer ind i dueslaget, for der måtte forrådet være. Men om aftenen da bonden kom, så han straks den fremmede due, fangede den og tog dens liv – og dermed også dens bekymring.¹³⁹

Ligesom før er Kierkegaards budskab også i denne fabel, at sammenligningens bekymring er et udtryk for og en følge af, at den bekymrede har kastet hele sin opmærksomhed på det, som ikke er det væsentlige, nemlig forskelligheden. Pointen er altså heller ikke her, at mennesket skal lukke øjnene for den reelt eksisterende forskellighed, men blot at mennesket ikke skal lade sig indfange af forskelligheden på en sådan måde, at den bliver grundlaget for vedkommendes selvforståelse. I begge de to fabler anes roden til sammenligningens form for bekymring desuden i dette, at den bekymrede gennem sammenligningen ønsker at blive anseelig og skabe sig et navn. Kierkegaards grundlæggende pointe synes derfor at være, at den der i sammenligning bekymrer sig, er et menneske, der ikke regner det for noget at være, hvad det i sig selv er, nemlig et dødeligt menneske, og derfor vil et sådant menneske ikke nøjes med dette.

Desuden påpeger Eriksen, at *”det er nærliggende at oversætte billedsproget til erfaringen af at gå fra barn til voksen”*¹⁴⁰ da barnet i udgangspunktet er i besiddelse af en slags umiddelbar væren, som dog fortager sig efterhånden som barnet bliver klar over forskellighedens betydning og sammenligningens mulighed. For som barnet vokser op, vil det ved hjælp sammenligningens mulighed kunne måle sig med andre og derigennem danne en identitetsskabende forståelse af sig selv. Men i det øjeblik barnet lader sig bestemme af sammenligningens resultat, vil det også have betrådt bekymringens vej, påpeger Eriksen.¹⁴¹ En forhastet konklusion kunne således være, at Kierkegaard, med sine fabler og filosofiske overvejelser ønsker at lede mennesket tilbage til en barnlig, ja nærmest spædbarnsagtig opfattelse af verden. Men denne tilbagevenden er hverken hensigtsmæssig eller mulig for Kierkegaard. For Kierkegaard går vejen nemlig ikke tilbage til den naturlighed, der er kendetegnet af et sammenfald mellem forestilling og virkelighed, da den vej er lukket. Vejen går derimod gennem muligheden af at få del i en ny natur, nemlig troens natur. Denne vej vil jeg vende mere udtømmende tilbage til senere i opgaven, men først vil jeg skitsere den tredje og sidste gruppe af bekymringer, som Kierkegaard beskæftiger sig med.

---

¹³⁹ Ibid. p. 273-275

¹⁴⁰ Eriksen (2004) p.136

¹⁴¹ Ibid.

Selvplagelsens bekymring

I Kierkegaards tale "*Selvplagelsens Bekymring*",¹⁴² arbejder Kierkegaard med et aspekt af bekymringen, der er så central, at det alene kan udfylde den sidste kategori, som jeg har valgt at dele Kierkegaards tanker om bekymringen op i. Faktisk er det så centralt, at hvis man kun skulle beskrive et enkelt aspekt af Kierkegaards teori om bekymringen, ville det være denne kategori, der for mig at se burde trækkes frem.

Selvplagelsens bekymring er bekymringen for dagen i morgen¹⁴³, siger Kierkegaard.¹⁴⁴ Bekymringen for dagen i morgen er selvplage, fordi mennesket, når det påtager sig denne bekymring, i bund og grund påtager sig en plage, der er fiktiv, fordi dagen i morgen og dens eventuelle plager rent faktisk ikke er eksisterende for den bekymrede, argumenterer Kierkegaard. Og atter benytter han billedet med fuglen, idet han pointerer, at den netop ikke lider af selvplagelsens bekymring. For hvor meget fuglen end ser højt oppe fra skyen, så ser den dog ikke dagen i morgen. Den næste dag ses nemlig kun i ånden, som i følge Peter Thielst er det samme som bevidstheden¹⁴⁵, og dette er fuglen ifølge Kierkegaard ikke i besiddelse af. Mennesket derimod har ånd, hvilket for Kierkegaard er identisk med dette at være i besiddelse af et selv.¹⁴⁶ I talen om selvplagelsens bekymring uddyber Kierkegaard sin forståelse af dette, idet han fastslår, at selvet er kendetegnet ved, at det er sammensat af det timelige og det evige. Dette giver blandt andet mennesket mulighed for at have bevidsthed om dagen i morgen. Ja, det gør, at mennesket må forholde sig til fremtiden, og dermed ligger bekymringen for dagen i morgen selvsagt snublende nær.

Midt i denne bevidsthedens mulige bekymring for dagen i morgen, er det Kierkegaards klare pointe, at mennesket har nok i den plage dagen i dag rummer.¹⁴⁷ Han understreger endog, at det ikke bare er overflødigt at bekymre sig for dagen i morgen, men at det er tragisk; da det menneske, der i bekymring har sin bevidsthed rettet mod dagen i morgen, ikke kan være nærværende i sit liv. Bekymringen bliver med andre ord et udtryk for en manglende evne til at være samtidig med sig

---

¹⁴² Kierkegaard, S. (2004b)

¹⁴³ Dagen i morgen er i Kierkegaards sprogbrug og dermed også i denne opgave et udtryk, ikke bare for den konkrete dag vi kalder i morgen, men også for alle efterfølgende dage. Der er med andre ord tale om fremtiden i bred forstand, når ordet morgendagen bliver anvendt. Når jeg alligevel har valgt at bibeholde Kierkegaards terminologi, skyldes det, at jeg finder denne benævnelse mere konkret og livsnær end ordet fremtid.

¹⁴⁴ Kierkegaard, S. (2004b) p. 80

¹⁴⁵ Thielst, P. (1994)

¹⁴⁶ Kierkegaard, S. A. (1989) Hvor der står: "*Mennesket er ånd. Men hvad er ånd? Ånd er selvet.*" p. 173

¹⁴⁷ Kierkegaard, S. (2004b)

selv, da den bekymredes sind er fyldt af det, der ligger foran. Og gennem endnu et billede hentet fra teaterverden illustrerer Kierkegaard problematikken i at lade sit sind blive fyldt af det som ligger foran. Når skuespilleren optræder, siger Kierkegaard, er han på scenen omgivet af projektørernes lys, mens alt foran ham ligger i totalt mørke. Måske skulle man ved en umiddelbar betragtning tro, at dette mørke forstyrrer skuespilleren og gør ham urolig, men virkeligheden er den, at mørket er til hjælp for ham, og at udsigten over bare en enkelt tilskuer snarere ville forstyrre end berolige skuespilleren. Mørket foran ham bidrager til, at han kan være nærværende i det skuespil, han er i færd med, mens lys over det der ikke vedrører hans skuespil ville friste ham til at blive fraværende på scenen. Således er det også i livet, fastslår Kierkegaard. Vi bilder os ind, at det er fordelagtigt at have lys over det, der ligger foran os, men virkeligheden er den, at vore forsøg på at kaste lys over fremtiden, for derved at finde svar på morgendagens hændelser, ofte blot gør os fraværende i det liv, vi er sat til at leve i dag.¹⁴⁸

En indvending mod den tanke kunne være, at bekymringen for morgendagens hændelser kan føre en drivkraft ind over vore liv, så vi handler effektivt og målrettet mod de mål, vi har sat os i fremtiden, og at en fokusering på dagen i dag derfor kan bevirke en ligegyldighed og stilstand i vore liv. Men dette forsvar for bekymringen harmonerer ikke med Kierkegaards tankegang. For hvor meget den bekymrede end får udrettet, er han dog ifølge Kierkegaard ikke samtidig med sig selv, så længe hans sind er fyldt af det, der ligger foran. Desuden påstår Kierkegaard, at koncentrationen om dagen i dag er den bedste forudsætning for dagen i morgen. Og igen illustrerer Kierkegaard sin pointe med et billede idet han siger: ”*Den der roer en Baad, vender Ryggen mod Maalet, som han dog arbejder til. Således med den næste dag. Når et menneske ved det Eviges Hjælp lever fordybet i den Dag Idag, så vender han Ryggen mod den næste Dag... Det er altid sinkende og adspredende, hvert Øjeblik utaalmodigt at ville see efter Maalet, om man kommer det lidt nærmere og nu igjen lidt nærmere. Nei, vær for evigt og i Alvor besluttet, så vender du dig ganske til Arbeidet –og Ryggen til Maalet.*”¹⁴⁹ Tankegangen ligger tæt op af den Dale Carnegie giver udtryk for i bogen ”*Lev livet uden bekymringer*”, hvor han netop pointerer, at mennesket ikke kan forberede sig bedre på dagen i morgen, end ved at koncentrere sig om dagen i dag.¹⁵⁰ Men mens det hos Carnegie er gennem en viljes beslutning, at mennesket skal sætte dagtætte skodder op i sit liv og fokusere på dagen i dag, skabes muligheden for at leve i nuet ifølge Kierkegaard kun i det øjeblik et menneske

---

¹⁴⁸ Kierkegaard, S. (2004b)

¹⁴⁹ Kierkegaard, S. (2004b) p. 82-83

¹⁵⁰ Carnegie, D. (1979)

lader sig fylde af det evige. For ifølge Kierkegaard er den bekymredes grundlæggende problem, at han ikke evner at leve med døden som vilkår. I selvplagelsens bekymring kommer dette til udtryk ved, at den bekymrede vil sikre dagen i morgen, men dagen i morgen kan, som Eriksen påpeger, ikke sikres for et dødeligt menneske, som ikke ved om det vil leve i morgen.¹⁵¹ Den der er tynget af selvplagelsens bekymring påtager sig således en opgave, der går langt udover, hvad han formår. For gennem sin trang til at sikre og kontrollere fremtiden viser han, at han dybest set ikke vil nøjes med at være et dødeligt menneske, men at han, som Kierkegaard siger, vil *"være sig selv sit eget forsyn for hele livet eller måske blot for den dag i morgen"*.¹⁵²

De tre kategorier, som jeg har valgt at inddrage til belysning af Kierkegaards forståelse af bekymringen, har altså alle en mere eller mindre tydelig tilknytning til spørgsmålet om døden og menneskets position i livet. Besiddelsens bekymring er som nævnt ifølge Kierkegaard forårsaget af, at mennesket på det materielle plan søger at sikre sig mod tanken om døden ved at opretholde en forestilling om, at det kan eje, hvad det i virkeligheden blot for en tid er blevet betroet at skulle forvalte. Sammenligningens bekymring er derimod et udtryk for, at mennesket på det mellem menneskelige plan vil sikre sig mod dødens tilintetgørende virkning ved at vinde en slags udødelighed gennem andres anerkendelse. Og selvplagelsens bekymring er for Kierkegaard et udtryk for at mennesket ikke vil nøjes med at være et dødeligt menneske, men at det ved hjælp af fortrængning lukker dødsbevidstheden ude af sind og tanke og bilder sig ind, at det kan være sit eget forsyn og herre over egen fremtiden.

Dødens virkelighed er altså for Kierkegaard en grundlæggende årsag til bekymringen, og paradoksalt nok er det som tidligere antydnet dog tanken på den selv samme død, der kan befri mennesket fra den selvcentrerede bekymrings tag, og lære et menneske at leve fuldt og nærværende i dagen i dag.¹⁵³ For det menneske, der har lært at leve med dødens risiko som en allestedsnærværende følgesvend, behøver ikke at bekymre sig for dagen i morgen, fastslår Kierkegaard. Dog er det, som Eriksen påpeger, kun det menneske, der har troen på, at døden kan overvindes der, når alt kommer til alt, magter at leve med døden som livsledsager, da døden grundlæggende er menneskets fjende.¹⁵⁴ Derfor er det i sidste ende ikke bevidstheden om dødens

---

¹⁵¹ Eriksen (2004) p.139

¹⁵² Kierkegaard, S. (2004a) p. 276

¹⁵³ Davidsen-Nielsen, M. (1999)

¹⁵⁴ Eriksen (2004) p. 140

risiko, der kan sprænge bekymringens greb, men derimod troen. Og netop troen fremstår i Kierkegaards tekster som bekymringens klare modgift.

En væsentlig pointe i denne sammenhæng er, at troen i Kierkegaards forfatterskab knytter sig nært til spørgsmålet om evigheden og også specifikt i hans tekster om bekymringen. At det evige er af stor betydning kommer først og fremmest af, at det evige i bund og grund er dødens evidente antitese. Desuden er spørgsmålet om det evige relevant, fordi Kierkegaards forståelse af den spiller en afgørende rolle i hans tanker om det at være samtidig med sig selv og dermed også for hans analyse af menneskets bekymring for dagen i morgen. For Kierkegaard er evigheden hverken noget, der var før tiden, som de gamle grækerne påstod¹⁵⁵, eller noget der først kommer i en fjern fremtid, som forestillingen er i nogle af de store verdensreligioner. For Kierkegaard er evigheden derimod noget, der er trådt ind i tiden og har givet selve tiden et præg af evighed. Kierkegaard forstår med andre ord det evige som tidens fylde, og kalder den tid, hvor evigheden med sit nærvær og fylde får lov at gennemtrænge tiden, for øjeblikket. At forholdet til evigheden spiller en rolle i spørgsmålet om bekymringen kommer netop af dette, at det evige er tidens fylde. At det evige er tidens fylde betyder for Kierkegaard, at det evige er det eneste, der formår at fylde tiden og dagen i dag på en sådan måde, at mennesket kan slippe for at fylde sin dag i dag med dagen i morgen. For Kierkegaard kan et menneske altså med andre ord enten fylde sin dag med det evige og derved lade dagen i dag have nok i sig selv eller fylde sin dag med dagen i morgen. Dermed bliver det påfaldende nok det menneske, der lever i tro, der i Kierkegaardsk forstand er nærværende i livet, da det kun er dette menneske, der formår at leve rettelig med døden. Og kun det menneske der ved evighedens hjælp formår at leve med døden som vilkår kan undgå bekymringen for dagen i morgen, fastslår Kierkegaard, da det menneske ikke behøver at fylde sit sind med tanker om den næste dag, men kan leve i øjeblikket.

Kierkegaard er dog ikke den eneste, der har anført, at bekymringen, der som nævnt altid er rettet mod fremtiden, mister sin magt i det øjeblik, et menneske formår at leve i øjeblikket. Også Friedrich Nietzsche (1844-1900), som var en anden af eksistentialismens store tænkere, mente at befrielsen fra bekymringens tag kun kunne ske i det øjeblik menneskets sind blev fastholdt i øjeblikket, og også han brugte naturens billeder til at anskueliggøre sit synspunkt: "*[Hjorten] ved ikke hvad i går, hvad i dag er, springer omkring, æder, hviler, springer atter, og således fra morgen*

---

¹⁵⁵ Wieland, W. (1982)

*til aften, thi den er bundet til øjeblikkets pæl og derfor hverken tungsindig eller fuld af lede. At se dette er tungt for mennesket, fordi det bryster sig overfor dyret på grund af sin menneskelighed og dog misundeligt skeler til dets lykke*¹⁵⁶ siger Nietzsche. Men for ham går menneskets vej mod et liv i øjeblikket ikke gennem inddragelsen af en universel og transcendent evighedsdimension, men derimod gennem menneskets ubetingende ja til verden som den er. I det øjeblik et menneske kan sige ja til livet, som det er i øjeblikket på en sådan måde, at det ikke ønsker sig nogen forandring, får nuet en slags evigheds karakter, der kan fastholde os i øjeblikket, siger Nietzsche. At Nietzsche går denne vej og mener, at mennesket har muligheden for at sige ja til livet under alle livets forhold, skyldes, at han ser selvet som produktet af det enkelte menneskes subjektive fortælling. Selvet er altså ikke for Nietzsche en nedlagt syntese af tid og evighed, som Kierkegaard mente, men derimod noget der først skabes, når mennesket påtager sig hvervet som fortæller af egen virkelighed og gennem dette vælger sig selv.

Selvom de to eksistentielle tænkere altså er enige om at fastholdelsen i øjeblikket er menneskets mulighed for at undfly sig bekymringen, er de bagvedliggende verdensbilleder og tankerækker således meget forskellige. For mens mennesket ud fra Nietzsches forståelse eksistentielt set er fuldstændigt overladt til sig selv, står mennesket ifølge Kierkegaard i et forhold til den større magt, som satte det. Denne meget forskellige virkelighedsopfattelse får selvsagt betydning for, hvordan mennesket må forholde sig til sig selv. For mens Nietzsches grundlæggende opfattelse er, at mennesket er sin egen fortæller og kun kan blive sig selv ved at vælge sig selv gennem en poetisk selvskabelse, er det for Kierkegaard uomgængeligt, at der er en fællesmenneskelig virkelighed bag livets forestilling, på samme måde som der for skuespilleren er en anden og mere autentisk virkelighed bag teaterets kulisser. Og for Kierkegaard er det først, når mennesket gennem troen kommer i kontakt med denne virkelighed, at bekymringens magt kan brydes.¹⁵⁷

Som modspil til den digteriske selvskabelse, som Nietzsche er repræsentant for, og som måske er den mest toneangivende opfattelse i vor del af verden, tegner Kierkegaard således et andet verdensbillede, der giver mennesket en mulighed for at se sig selv ud fra et andet perspektiv. For Kierkegaard er mennesket nemlig ikke eneforfatter på sit livs historie, men derimod sat ind i en større fortælling, som skuespilleren i improvisationsteateret er sat ind i de rammer, instruktøren har givet. Mennesket behøver derfor ikke ud fra Kierkegaards forståelse at stå alene med skabelsen af

---

¹⁵⁶ Nietzsche, F. (1962) p. 17

¹⁵⁷ Eriksen. N. (2004) p. 146

sit liv, men kan gennem troen hengive sig til Gud som den store fortæller, i tillid til, at han har hånd om tingene. Dermed mister mennesket på ingen måde ansvaret for sit liv og sine handlinger, lige så lidt som skuespilleren bliver ansvarsløs i mødet med instruktøren, men han får lov at se sig selv som en del af en større virkelighed, hvor hænderne der holder historien ikke kun er hans egne. Tanken er altså ikke i konflikt med Kierkegaards kendte tanker om, at mennesket må vælge sig selv og tage ansvar for sit liv. Derimod er meningen i fin overensstemmelse med grundtesen i *"Sygdommen til Døden"*, hvor Kierkegaard netop fastslog, at selvet er et forhold, der forholder sig til sig selv, og at dette forhold enten må være sat ved sig selv eller ved et andet,¹⁵⁸ og at mennesket når alt kommer til alt først rettelig kan blive sig selv i forholdet til den magt, som satte det.¹⁵⁹ I Karen Blixens fortælling *"Digteren"* fra samlingen *"Syv store fortællinger"* skildres noget af denne tankegang på en meget fin måde. Justitsråden ligger tungt på den kolde jord, klistret ind i blod og mudder under den blege måne. I angst kæmper han for sit liv, mens han hører hundene gå langt borte. Midt i denne frygtelige situation falder hans tanker på kong Leo, der på lignende måde havde vandret ene rundt på heden i sine sidste timer. Kong Leos situation havde på mange måder været værre end justitsrådets, og dog havde han været så mærkeligt urokkelig tryk. Justitsråden undres over dette, indtil det pludselig slår ham, at *"den gamle Mand havde, hvad der end skete, været i den store britiske Digters, i William Shakespears Hænder"*¹⁶⁰

På samme måde som justitsråden så, at kong Leo midt i sin svære situation, var i den store digters hænder, ser Kierkegaard også den troende som et menneske, der under alle forhold er i Guds mægtige hænder, hvorfor det for Kierkegaard bliver troen, der i bund og grund er bekymringens egentlige modgift. Altså bliver det ikke blot roen der står som bekymringens primære modsætning, som jeg fremførte det i begrebsafklaringen, men også troen, som også psykiateren Due Madsen antager i sin artikel *"Beskyttelse og belastning"*.¹⁶¹

4.2 Anvendelse og perspektivering af Kierkegaards tanker

I Kierkegaards forsøg på at komme udover den selvcentrerede bekymring, ender han altså på sin vis samme sted som May, nemlig i overgivelsen af sig selv. Dog med den forskel, at mens det for May var gensidigheden eller fællesskabet det enkelte menneske måtte overgive sig til, er det for

---

¹⁵⁸ Kierkegaard (1989) p. 173

¹⁵⁹ Kierkegaard (1989)

¹⁶⁰ Blixen, K. (2000) p. 387

¹⁶¹ Madsen, J. D (2004)

Kierkegaard Gud, den enkelte må forlade sig på og overgive sig til. Og ligesom det for May var en pointe, at mennesket måtte vende sig fra et selvcentreret fokus, er det også for Kierkegaard en væsentlig tanke, at den bekymredes sind må få et andet omdrejningspunkt end bekymringens kerne. ”*Lad være at stirre paa Bekymringen*” siger Kierkegaard.¹⁶² Ikke som studsen, der gemmer sit hoved i busken, men snarere som barnet, der sætter sin lid til sine signifikante voksne i tillidsfuld forventning om, at de vil gribe ind og tage sig af situationen, når det bliver uoverskueligt for barnet selv.

Ud fra Kierkegaards tanker kan der altså trækkes nogle linier tilbage til noget af det, vi allerede har været inde om i forbindelse med bekymringens væsen, men Kierkegaard bidrager også med nogle nye aspekter, der for mig at se kan være med til at kaste lys over gåden om, hvorfor yderst tilspidsede situationer i nogle tilfælde ikke forårsager store og lammende bekymringer. For selvom Kierkegaards tanker, som tidligere anført, primært drejer sig om den selvcentrerede bekymring, har de for mig at se også noget at sige ind i den brede bekymringsdebat, og også specifikt ind i en case som Annas.

Som bekendt var Anna i en situation, hvor livet på mange måder så tilspidset ud. Hendes mand var dødsens syg, og hans kroniske sygdom eller eventuelle død kunne få store konsekvenser for Anna ikke bare på det relationelle og emotionelle plan, men også på andre af livets vigtige områder som for eksempel hendes økonomi og bolig. Alligevel var Anna ikke lammet af bekymring. Hun er dermed et eksempel på, at bekymringens styrke ikke nødvendigvis tiltager i takt med, hvor meget der står på spil. Dette forhold er imod den umiddelbare logik, men ud fra essensen i Kierkegaards taler kan det godt give mening. En mulig forklaring kunne nemlig være, at Anna ser sit liv, sin bekymring og den aktuelle situation i lyset af et større perspektiv. At hun har tillid til, at en magt, der er større end hende, har hånd om tingene, hvordan det end må gå. Dette kan ud fra Kierkegaards filosofi befri hende fra bekymringens tag og give hende mulighed for at være nærværende og handlende i dagen i dag. Ud fra Kierkegaards taler giver det altså mening, at Anna ikke er fanget af bekymringens paralyserende magt, hvis hun tror. Ikke at det dermed bliver en enkel sag at kaste bekymringen fra sig, men muligheden er der. Selv siger Kierkegaard: ”*At være uden Bekymring, ja*

---

¹⁶² Kierkegaard (2004a) p. 282

det er en vanskelig Gang, næsten som at gaa på Havet; men dersom Du kan troe, saa lader det sig dog gjøre”.¹⁶³

Gennem inddragelsen af Kierkegaards tanker om bekymringens væsen har jeg altså kunne svare på den sidste undren, som min problemformulering rummede. Alligevel ender rækken af spørgsmål ikke ved dette svar for mig. For hvad med det menneske, der ikke tror i Kierkegaardsk forstand? Eller sagt på en anden måde, har Kierkegaards tankerække overhovedet noget at bidrage med, hvis hele den teologiske forankring skæres væk? Kan Kierkegaards taler med andre ord bidrage med noget på et udelukkende psykologisk plan og derved få et bredere perspektiv? Svaret på disse spørgsmål må for mig at se blive både ja og nej. For på den ene side, vil man ved at fjerne hele det teologiske fundament, eliminere hele essensen og omdrejningspunktet for Kierkegaards filosofi. På den anden side finder jeg det plausibelt at anvende hans tanker som inspirationskilde til en bredere forståelse af troens betydning for bekymringen. For løsriver man troen fra Kierkegaards teologiske univers og i stedet opfatter den som et psykologisk fænomen, mener jeg, at hans filosofi også kan inspirere til og kaste lys over en mere psykologisk forståelse af troens betydning for bekymringen. Jeg vil derfor prøve at gå denne vej, og dermed se om Kierkegaards taler ikke kan inspirere til et bredere og mere psykologisk perspektiv, der kan give et mere rummeligt svar på min sidste undren og bekymringsgåden i bred forstand.

I første omgang vil det være nærliggende at transformere Kierkegaards teori sådan, at den kan rette sig mod en bredere forståelse af Gud. I Kierkegaards taler henviser ”den magt som satte mennesket” som nævnt til kristendommens Gud. Men flytter vi os fra det teologiske domæne, kan benævnelsen nemt overføres til det guddommelige i mere bred forstand og dermed referere til en vilkårlig metafysisk magt som for eksempel skæbnen. Føres tanken videre endnu kan ”den magt som satte mennesket” endvidere overføres til et rent psykologisk plan, idet, det som allerede antydte, også giver mening at forstå benævnelsen som et synonym for gensidigheden eller fællesskabet. Dermed bliver det ikke længere et spørgsmål om, hvad troen er rettet imod, men derimod om hvad troen psykologisk set er i sig selv. Spørgsmålet bliver derfor, hvad det er, der ud fra Kierkegaards taler karakteriserer troen, og hvordan dette kan få betydning for bekymringen.

---

¹⁶³ Kierkegaard, S. (2004b) p. 32

For mig at se er der primært tre aspekter af troen, som Kierkegaard tegner den, der er relevante i denne sammenhæng. For det første er troen med til at flytte den bekymredes fokus. Gennem troen får mennesket dermed muligheden for at løfte blikket og håbe. Troen giver så at sige mennesket muligheden for at fæste anker et andet sted end i bekymringens årsag. Dernæst er troen kendetegnet af tillid til det, som troen retter sig mod. En tillid som ikke lader sig begrænse af almindelig logik og sandsynlighed. Troen har således for at bruge Kierkegaards egen terminologi et præg af evighed, idet den ikke er bundet af hverken tiden eller det rationelle. For det tredje er der i troen et element af overgivelse. Gennem troen sætter den bekymrede sin lid til det han eller hun tror på, og den bekymrede binder sig dermed i større eller mindre grad til troens objekt. Den, der tror, knytter sig således til noget uden for sig selv og tilkendegiver derved at vedkommende ikke har den fulde kontrol med tingene selv.

Disse aspekter må for mig at se få betydning for den bekymrede, der tror, hvad enten vedkommende tror på en metafysik magt, familien eller kærligheden, blot for at nævne et par eksempler. For overgiver man sig i tro til noget, slipper man også lidt af den trang til sikkerhed og kontrol, som er en væsentlig grund til oplevelsen af bekymring.¹⁶⁴ Og præges man af en tillid, der kan trodse de dårligste odds, kan bekymringen umuligt få samme magt over én, som den ville kunne, hvis den bekymrede var uden tillid, ligesom noget af bekymringens magt også må vige i det øjeblik den bekymrede flytter sit fokus væk fra bekymringens årsag. Troen, som den tegner sig ud fra en psykologisk tilgangsvinkel har altså en kolossal betydning for bekymringen og dens styrke. Og Kierkegaards teori viser sig således også på et udelukkende psykologiske plan brugbar som forklaringsnøgle til min undren over, hvorfor bekymringens styrke ikke altid er ligefrem proportional med vigtigheden af bekymringens årsag. I den forbindelse kunne det desuden være både spændende og nærliggende at undersøge, om mennesket generelt lettere kaster sig ud på troens vinger, når alle andre muligheder er lukket, end hvis det står overfor en simpel problemstilling, da det også ville kunne bidrage til forklaringen på, hvorfor det netop er de større skæbnesvangre problemstillinger der til tider bevirker en forholdsvis lille bekymring, mens de mindre problematikker ind i mellem kan give store bekymringer. En decideret undersøgelse af denne antagelse vil dog ikke være oplagt her, da spørgsmålet ligger udenfor Kierkegaards bekymringsteori, men tanken, synes jeg, er værd at have med.

---

¹⁶⁴ Kristelig Dagblad d.31.12.04

Et andet aspekt, som derimod træder frem i Kierkegaards teori, er spørgsmålet om den bekymredes perspektiv. Hos Kierkegaard er der en enorm forskel på den troendes og den ikke-troendes perspektiv, idet den, der ikke tror, primært må koncentrere sig om de nære ting som dagen i morgen og det konkrete levede liv på jorden, mens den, der tror, også inddrager et metafysisk perspektiv. Overfører vi denne forskellighed til menneskers forskelligartede perspektiver i bred forstand, har det for mig at se også noget at bidrage med på et udelukkende psykologisk plan. For ligesom skuespillets problematikker og væsentlige overvejelser kan synes centrale og enorme, når vi er opslugt af teaterets virkelighed, men med et kan synes små og ubetydelige, når tæppet går for, og den virkelige verdens problematikker trænger sig på, sådan kan bekymringer, der er store i én kontekst, også blive mere uvæsentlige, når en anden og større virkelighed banker på - ligesom bekymringer, som i én kontekst knytter sig til store og vigtige problemstillinger, kan fylde utrolig lidt hos os, hvis vi er optaget af en anden virkelighed. At perspektivet har så stor betydning kommer næsten tragikomisk til udtryk i udenrigskorrespondenten Steffen Jensens artikel "*I skyggen af terroren*", hvori han sammenligner forældres bekymring for deres børns sikkerhed i rystelsens epicentrum i Melleløsten med nogle danskeres bekymring for at få underholdning nok.¹⁶⁵ Ikke dermed sagt, at de mindre væsentlige bekymringer ikke kan være relevante og opleves som værende vigtige, men blot at vort perspektiv har indflydelse på, hvor stor og væsentlig eller lille og ubetydelig vi oplever en given bekymring. Også i denne sammenhæng er det derfor problematisk, at den individualisme, som præger vor del af verden, har medført, at det individualistiske menneske langt på vej har mistet det brede perspektiv i fokuseringen på sit eget individuelle liv.¹⁶⁶ For det første fordi det medfører en fattigdom, da det trækker individet ind i sig selv "*... og truer med at lukke det fuldt og helt ind i dets eget hjertes ensomhed*",¹⁶⁷ som også May anførte. Og for det andet fordi det ifølge filosofen Charles Taylor fremmer den selvcentrede bekymring, samtidig med at den udelukker det bredere perspektiv, der kan sætte den enkelte bekymring i relief.¹⁶⁸

Anvendes disse af Kierkegaard inspirerede tanker på casen om Anna, viser det sig altså, at forklaringen på Annas bemærkelsesværdige lille bekymring enten kan skyldes, at hun ser hele sin situation i et større perspektiv, der får hendes egen bekymring til at blegne, eller at hun i tro fæster lid til noget, der giver hende håb. Netop i Annas case er det måske ikke så sandsynligt, at det er den

---

¹⁶⁵ Jensen, S. (2004)

¹⁶⁶ Taylor, C. (2002) s. 63

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Taylor, C. (2002)

førstnævnte mulighed, der gør sig gældende, da nogle ting er så svære, at det kræver tro og ikke blot et bredt perspektiv, hvis bekymringen skal overvindes. Men når jeg alligevel har valgt at nævne muligheden her i forbindelse med Annas eksemplificerede case, er det fordi det kunne være tilfældet i andre situationer, hvor bekymringen synes exceptionel lille. Skyldes Annas beskedne bekymring derimod troen, er forklaringen langt på vej sammenfaldende med den analyse, jeg gav af casen tidligere i dette afsnit dog med den væsentlige forskel, at det ikke længere er troens objekt, men derimod troen, som den er i sig selv, der er den centrale forklaringskilde til Annas begrænsede bekymring.

Ved at have anvendt Kierkegaards teori på et rent psykologisk plan, har jeg således vist, at teorien også har noget at bidrage med udenfor det teologiske genstandsfelt, som dels kan kaste fornyet lys over casen med Anna og dels kan bidrage til svarene på min undren over bekymringers styrke i bred forstand. Jeg har dermed fået lagt de sidste brikker på det puslespil, hvis billede tegner svaret på den undren, der har været drivkraften gennem denne opgave, og jeg vil derfor vende mig mod en mere overordnet sammenfatning og konklusion. Inden da vil jeg dog først opsummere de væsentligste pointer fra dette kapitel, så overblikket bevares til det sidste.

4.3 Opsummering

Udgangspunktet for dette kapitel har jeg taget i Kierkegaards tretten taler om bekymringen. Gennem en analyse af tre overordnede former for bekymring, nemlig besiddelsens, sammenligningens og selvplagelsens bekymring, belyste jeg de væsentligste aspekter i hans bekymringsteori. Jeg fandt frem til at både fattigdommens og rigdommens bekymring dybest set er et udtryk for menneskets trang til at sikre sit liv på det materielle område, idet mennesket bilder sig ind, at det kan eje, hvad det i lyset af dødens uundgåelighed dog kun kan forvalte. Desuden fandt jeg, at den bekymring, som opstår, når mennesker sammenligner sig med hinanden, ligeledes er et udtryk for, at mennesket ikke vil nøjes med at være, hvad det i bund og grund er – nemlig et dødeligt menneske, hvorfor det i håb om at vinde en slags udødelig anerkendelse lader forskelligheden danne grundlag for selvforståelsen. I den sidste og meget afgørende tale fandt jeg, at menneskets bekymring for dagen i morgen dybest set er et udtryk for, at mennesket i sin trang efter at sikre sit liv påtager sig en opgave, der ligger udenfor dets formåen og i fortrængt dødsbevidsthed derfor tror, at det kan være herre over egen fremtid.

Gennem arbejdet med Kierkegaards skildring af bekymringens væsen, viste det sig således, at dødens uundgåelighed er en grundlæggende årsag til bekymringen, hvorfor troen også netop fremstod som bekymringens klare modgift i Kierkegaards tekster. For Kierkegaard var det troen på Gud, der kunne bryde bekymringens magt, men ved at se troen ud fra et rent psykologisk perspektiv, fandt jeg, at troen i sig selv, hvad den end er rettet mod, også kan indeholde en kraft, der i sig selv kan overvinde bekymringen. I min argumentation for dette fremtrak jeg på baggrund af Kierkegaards tekster tre aspekter af troen, der hver for sig kan have en eliminerende effekt på bekymringen. For det første fandt jeg, at troen kan flytte den bekymredes fokus, for det andet at troen er kendetegnet af en tillid, som kan trodse rationelle argumentationsgange, og for det tredje at troen rummer et element af overgivelse, der kan mindske den troendes trang til kontrol. Endeligt fandt jeg ud fra Kierkegaards taler, at et større perspektiv kan sætte den enkelte bekymring i relief og dermed tage brodden af dens kraft.

Ved at have inddraget Kierkegaards tanker om bekymringens væsen har jeg således fundet, at dels troen og dels det større perspektiv kan være faktorer, der bidrager til, at bekymringen til tider ikke fylder så meget, som en given problematik ellers ville give anledning til. Dermed har jeg fundet svar på min sidste undren, og jeg vil derfor i det følgende kapitel blot samle op på de svar, jeg har fundet på min vej igennem bekymringens landskab.

5. Konklusion og perspektivering

Gennem denne opgave har jeg ad forskellige veje fundet svar på de spørgsmål min problemformulering rummede. Min søgen efter svar har ikke resulteret i et enkelt og entydigt svar men snarere forskellige delsvare, der hver især kan bidrage til svaret på det overordnede spørgsmål om, hvorfor mennesker bekymrer sig, og mit underordnede spørgsmål om, hvorfor bekymringens styrke ikke altid er ligefrem proportionel med vigtigheden af bekymringens objektive objekt. At svaret på bekymringens gåde er flersidigt skyldes blandt andet, at der i det ene ord bekymring for mig at se gemmer sig to forskellige former for bekymring – en selvcentreret og en omsorgsfuld bekymring. De bagvedliggende årsager til, at mennesker bekymrer sig, kan derfor være meget forskelligartede, og min umiddelbare opfattelse af, at bekymringen er et nuanceret begreb, der spænder vidt, er således blevet cementeret gennem min undersøgelse af bekymringens væsen.

Svaret på, hvorfor mennesker bekymrer sig, rummer heller ikke blot to løsningsforslag svarende til antallet af former for bekymring, da jeg har fundet, at der også inden for den samme form for bekymring kan være forskellige årsager til en given bekymring. Dette ses tydeligst i tilfældet med den selvcentrede form for bekymring, hvor jeg ud fra Mays angstteori og Anna Freuds antagelser om jegets forsvarsmekanismer kunne konkludere, at bekymringen kan være et udtryk for en forskudt intrapsykisk konflikt, men at hele bekymringens gåde ikke kan løses ud fra dette perspektiv alene. Ved at se nærmere på Mays forståelse af angsten som frugten af præstationsorienteret selvforståelse og interpersonel isolation, fandt jeg ligeledes, at vore selvcentrerede bekymringer i nogle tilfælde kan skyldes, at dele af vor selvforståelse på den ene eller anden måde står på spil. Endeligt fandt jeg, at Kierkegaards tekster havde noget relevant at bidrage med til forståelsen af den selvcentrerede bekymring, da det gennem hans teorier blev klart, at menneskets kamp mod dødens virkelighed kan skimtes i hverdagslivets mange slags bekymringer, og at bekymringens dybeste årsag derfor også i mange tilfælde kan siges at være dødens uundgåelighed. Jeg kunne derfor konkludere, at der kan være forskellige kræfter, der driver den enkelte ind i bekymringens tærende greb og fastholder den bekymrede der.

Med hensyn til den omsorgsfulde bekymring ser billedet umiddelbart lidt enklere ud, idet jeg kunne afslutte kapitlet om den omsorgsfulde bekymring med ordene: ”Vi gribes af omsorgsfuld bekymring, fordi vi elsker”. Derved kunne jeg med al tydelighed konkludere, at bekymringen også kan have en positiv grundakkord. Alligevel kunne jeg via inddragelsen af Kierkegaards tanker

konstatere, at dette svar ikke kunne stå alene, da en anden side af bekymringens årsag er, at vi bekymrer os omsorgsfuldt så vel som selvcentreret, fordi vi ikke tror.

Troens aspekt blev ligeledes nøglen til svaret på min undren over, hvorfor svære og skæbnesvangre problematikker for nogle mennesker ikke altid fører til tilsvarende stærke bekymringer. Ved at undersøge troens væsen kunne jeg nemlig konkludere, at troen kan være en effektiv modgift mod bekymringens magt, hvad enten den er rettet mod det metafysiske, det abstrakte eller det konkrete. Dertil fandt jeg også på baggrund af Kierkegaards taler, at menneskets evne til at tage et større perspektiv ind over sit liv og sin bekymring kan medvirke til at en given bekymring sættes i relief, hvorved styrken i den aktuelle bekymring kan falde markant.

At mennesker i andre tilfælde bekymrer sig relativt meget i forhold til hvor vigtig og risikofyldt en given problematik synes at være, fandt jeg også flere svar på. For det første kunne jeg fastslå, at en bekymring kan fyldes med utrolig megen styrke, hvis den har sin primære energikilde i en intrapsykisk konflikt. Ved at inddrage Freuds antagelse om realitetsprincippet's betydning blev det endvidere klart, at den psykiske realitet ikke nødvendigvis modsvarer den ydre realitet. Gennem en analyse af dette kunne jeg udlede, at en trussel, der objektivt set kan være lille, kan virke enorm for den enkelte og derfor fremelske en voldsom bekymring. Denne tankegang fandt jeg yderligere belæg for gennem antagelsen af og argumentationen for, at nogle bekymringer kan have en stærk symbolsk betydning. Jeg fandt med andre ord, at de bekymringer, der tilsyneladende virker ubegribeligt store i forhold til bekymringens årsag, ofte har en langt dybere og mere central betydning, end man umiddelbart skulle tro, hvorfor bekymringens styrke faktisk svarer til problemets vigtighed for den enkelte.

Jeg har således gennem en anvendelse af flere forskelligartede teorier fået samlet de brikker, der tilsammen giver svaret på mine spørgsmål om, hvorfor mennesker bekymrer sig, og hvorfor vore bekymringer sommetider er ude af proportion med bekymringens objektive objekt. Dermed vil jeg ikke hævde, at der ikke kan gives andre svar, end de jeg i denne opgave har fundet, da der er flere områder indenfor det psykologiske felt, jeg ikke har beskæftiget mig med, men som ganske givet også kunne være relevante at inddrage. For eksempel kunne det have været interessant at inddrage et udviklingspsykologisk perspektiv, da det blandt andet har vist sig, at mennesker, der er opvokset med megen forældrekritik og høje forventninger, ofte er mere bekymrede end andre, ligesom

mennesker fra en meget ængstelig baggrund er det.¹⁶⁹ Denne opdagelse ligger fint i tråd med tankerne om, at nogle bekymringer kan være udtryk for at dele af ens selvforståelse står på spil, men da det ville ligge uden for denne opgaves rammer at medtage det udviklingspsykologiske perspektiv, har jeg ladet en grundigere analyse af disse forhold ligge. Der er dog ingen tvivl om, at det i en anden sammenhæng også kunne være både spændende og relevant at inddrage andre retninger end den eksistentielle.

Overordnet kan jeg således konkludere, at der ud fra en eksistentiel tankegang både er gode grunde til, at vi bekymrer os, og til at vore bekymringer ved en umiddelbar betragtning kan synes ude af proportion med bekymringens årsag, men at det i en anden sammenhæng også kunne være interessant at se på andre retningers bud på, hvorfor det forholder sig sådan.

---

¹⁶⁹ Muris, P. (2002)

Litteraturliste:

- Armitage, R. (1998): "*Tilgivelse – begrebet tilgivelse i skæringspunktet mellem etik, eksistens og psykologi*", Speciale fra Københavns Universitet
- Asplund, J. (1972): "*Om undren overfor samfundet*", Hans Reitzels Forlag
- Bjerg, J. (2004): "*Gads Psykologi Leksikon*", Gads Forlag
- Blixen, K. (2000) "Digteren" i "*Syv fantastiske fortællinger*", Gyldendal
- Bork, E. (1990): "*Dansk-tysk Ordbog*", Gyldendal.
- Byrne, R. (1998): "*The Thinking Ape. Evolutionary Origins of Intelligence*", Oxford University Press
- Dahlerup (1920): "*Ordbog over det danske sprog*", Gyldendal
- Daidsen-Nielsen, M. (1999): "*Blandt løver. At leve med en livstruende sygdom*", Nordisk forlag
- Egidius, H. et al. (2001): "*Nyt psykologiske Leksikon*", Hans Reitzels Forlag
- Engelsted, N. & køppe, S. (1994): "Placing Copenhagen Psychology on the map – A sketch of its history and present state" i "*Psychological Yearbook*" Vol. I p. 9 - 26, Museum Tusculanum Press
- Engler, B. (1995): "*Personality Theories*", Houghton Mifflin Company
- Eriksen, N. N. (2004): "Søren Kierkegaards bekymringer" i "*Bekymringen rundt*", Forum
- Erlbruch, W. (2000): "*Solsorten fru Meier*", Høst & Søn
- Freud, A. (1990): "*Jeget og forsvarsmekanismerne*", Hans Reitzels Forlag
- Freud, S. (1988): "*Drømmetydning*", Hans Reitzel
- Freud, S. (1911): "Formuleringer om de to principper for psykiske processer" i Olsen, O. A. et. al. (1975) "*Metapsykologi I*", Hans Reitzel
- Freud, S. (1975) "*New introductory lectures in psychoanalysis*", Penguin
- Freud, S. (1914): "Om indførelsen af begrebet narcissisme" i Olsen, O. A. et. al. (1975) "*Metapsykologi I*", Hans Reitzel
- Freud, S. (1936): "*The problem of anxiety*", The psychoanalytic Quarterly Press
- From, F. (1957): "*Om oplevelsen af andres adfærd*", Nyt Nordisk Forlag

- From, F. (1964): ” *Drøm og neurose – et forsøg på et nyt synspunkt*”, J. H. Schultz Forlag
- Fromm, E. (1989): ” *Det glemte sprog i drømme, eventyr, myter*”, Hans Reitzel
- Gammelgaard, J. (2000): ” *Mellem mennesker – træk af indfølelsens psykologi*”, Gads Forlag
- Garnegie, D. (1979): ” *Lev livet uden bekymringer*”, Jørgen Paludans Forlag
- Gladstone, G. & Parker, G. (2003): ”What’s the use of Worrying? It’s function and its dysfunction”, i ” *Australian And New Zealand Journal of Psychiatry*” 37, p.347-354
- Gray, J. (1994): ” *What you feel, you can heal*”, Heart Publishing Company
- Hansen, M., Thomsen, P. & Varming, O. (1997): ” *Psykologisk-pædagogisk Ordbog*”, Gyldendal.
- Husserl, E. (1999): ” *Cartesianske meditationer*”, Hans Reitzels Forlag
- Husserl, E. (1997): ” *Fænomenologiens idé*”, Hans Reitzels Forlag
- Ibsen, H. (1899): ” *Peer Gynt*”, Gyldendalske Boghandels Forlag
- Jensen, S. (2004) ” I skyggen af terroren”, i ” *Bekymringen rundt*”, Forum
- Kant, I.(1985): ” *Kritik der praktischen Vernunft*”, Felix Meiner
- Katzenelson, B. (1995): ” *Homo Socius – Socialpsykologisk grundbog*“, Gyldendal
- Kierkegaard, S.A. (1995): ” Atten opbyggelige taler” i ” *Samlede værker bind 4*”, Gyldendal
- Kierkegaard, S. A. (1997): ”Begrebet Angst” i ” *Søren Kierkegaards Skrifter*” 1. udgave, bind 4, Gads Forlag
- Kierkegaard, S.A (1988): ” *Enten-Eller*”, Nordisk forlag
- Kierkegaard, S. A. (2004b): ”Hedningens Bekymringer” i ” *Søren Kierkegaards Skrifter*” 1. udgave, bind 10, Gads forlag
- Kierkegaard, S. A. (1996): ” *Kjerlighedens Gjerninger*”, Gyldendal
- Kierkegaard, S. A. (2004a): ”Opbyggelige Taler i forskjellig Aand” i ” *Søren Kierkegaards Skrifter*” 1. udgave, bind 8, Gads forlag
- Kierkegaard, S. A. (1989) ”Sygdommen til døden” i ” *Frygt og Bæven, Sygdommen til Døden, Taler*”, Borgen
- Kingo, A. (1996): ” *At være samtidig med sig selv*”, Gyldendal
- Lund, J. (1995): ” *Den Store Danske Encyklopædi*”, Gyldendal, Nordisk Forlag

- Madsen, J. D. (2004): "Beskyttelse og belastning" i "*Bekymringen rundt*", Forum
- May, R. (1992): "*Myte og eksistens*", Gyldendals Bogklubber
- May, R. (1996): "*The Meaning of Anxiety*", W.W. Norton & Company. inc., New York
- Mead, G. H. (1974): "*Mind, self and society – from the standpoint of a social behaviourist*", The University of Chicago Press
- Meyer, M. (1963) "Introduction" i "*Peer Gynt*", Rupert Hart-Davis
- Muris, P. (2002): "Parental rearing behaviours and worry of normal adolescents" i "*psychological-Reports*" Vol 91(2), 428-430
- Matthæus (1993): "Matthæusevangeliet" i "*Bibelen*", Det Danske Bibelselskab
- Montanari, R. (2004): "*Danskerne bekymrer sig som aldrig før*", Kristelig Dagblad d. 31.12.04
- Nielsen, N. Å. (1959): "*Dansk etymologisk ordbog*", Gyldendal.
- Nietzsche, F. (1962): "Historiens nytte", Gyldendals
- Olsen, O. A. et. al (1975): "*Metapsykologi I*", Hans Reitzel
- Olsen, O. A. & Køppe, S. (1981): "*Freuds Psykoanalyse*", Gyldendal
- Parnas, J. & Parnas, M. (1998): "Hvad mener vi med "mening"? – Teoretiske vinkler på begrebet mening", i "*Bevidsthedens niveauer*" af Hemmingson, R., Munksgaard forlag
- Paulus (1993): "Første Korintherbrev" i "*Bibelen*", Det Danske Bibelselskab
- Schack, M. (2000): "Det symbolske sprog", i Børup, M. et. al (2000) "*Den nye psykologihåndbog*", Gyldendal
- Schultz, E. (2000) "Københavnserfænomenologiens personlighedspsykologi", i "*Psyke & Logos*" nr. 1, årgang 21 s. 135-151, Dansk Psykologisk Forlag
- Spaas, L. (2000): "*Echoes of Narcissus*", Berghahn Books
- Stoeber, J. & Joormann, J. (2001): "Worry, procrastination and perfectionism" i "*Cognitive-Therapy-Research*" Vol. 25(1) p. 49-60.
- Taylor, C. (2002): "Modernitetens ubehag", Filosofia
- Thielst, P. (1995): "*Livet må forstås baglæns - men må leves forlæns*", Gyldendal

Wakefield, J. C. (1992) "The concept of mental disorder: On the boundary between biological facts and social values" i "*American Psychologist*" 47, 373 -388

Wieland, W. (1982): "*Platon und die Formen des Wissens*", Göttingen

Winnicott, D. W. (1999): "*Playing and reality*", Routledge

Zachariae, B. & Netterstrøm, B. (2003): "*Stress - når kroppen siger fra*", Kroghs Forlag